

ÜGYÉSZSÉGI SZEMLE

2020/02. ■ V. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

ÜGYÉSZSÉGI SZEMLE

2020/02. ■ V. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

Alapító: Legfőbb Ügyészség

Kiadó: Országos Kriminológiai Intézet

Főszerkesztő: Prof. Dr. Vókó György DSc OKRI igazgató, professor emeritus (PPKE)

Felelős szerkesztő: Dr. Kiss Anna PhD tudományos főmunkatárs (OKRI),
egyetemi oktató (PPKE)

Olvasószerkesztő: Dr. Kőhegyes Anikó

A szerkesztőbizottság elnöke: Prof. Dr. Belovics Ervin PhD legfőbb ügyész helyettes,
tanszékvezető egyetemi tanár (PPKE), egyetemi magántanár (ELTE)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Prof. Dr. Polt Péter PhD legfőbb ügyész, tanszékvezető egyetemi tanár (NKE),
c. egyetemi tanár (PPKE)

Dr. Lajtár István PhD legfőbb ügyész helyettes, c. egyetemi tanár (KRE)

Dr. Fejes Péter PhD győri fellebbviteli főügyészségi ügyész, egyetemi docens (ELTE)

Dr. Békés Ádám PhD ügyvéd, egyetemi docens (PPKE)

Prof. Dr. Domokos Andrea PhD intézetvezető egyetemi tanár (KRE)

Prof. Dr. Gellér Balázs József PhD ügyvéd, tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE)

Prof. Dr. Görgényi Ilona PhD intézetigazgató egyetemi tanár (Miskolci Egyetem)

Szerkesztőbizottsági titkár: Dr. Sárík Eszter PhD tudományos főmunkatárs (OKRI)

Tördelő, grafikus: Dr. Kőhegyes Anikó

Weboldal tervező: Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztály

TARTALOM

2020/02

TANULMÁNYOK

- 06** Márton Balázs
Az ügyészségi nyomozás szervezetének 1990 utáni fejlődése és 2019-es reformja a büntetőeljárás törvény kizárólagos bűncselekményeket érintő változásai tükrében
- 22** Szabó Judit – Csapucha Bernadett
A gyermekpornográfia tényállása a jogerős bírósági ítéletek tükrében, különös tekintettel a fiatalok elkövetőkre – 1. rész
- 38** Havasi Sára
A letartóztatás és a nyomozás fiatalokra vonatkozó sajátosságai az új Be. alapján
- 58** Dobos Ádám György
A bv. mediáció bevezetését követő elsődleges gyakorlati tapasztalatok

HÍREK

- 72** Kiberbűnözés, korrupció és pénzmosás (angol nyelvű szakjogászképzés)

NEMZETKÖZI FIGYELŐ

- 74** Vókó György
Visszatekintő összehasonlító elemzés a hatásos büntetéstani elméletek tükrében

KÖNYVAJÁNLÓ

- 92** Válogatás a szakirodalomból

MÁRTON BALÁZS¹

AZ ÜGYÉSZSÉGI NYOMOZÁS SZERVEZETÉNEK 1990 UTÁNI FEJLŐDÉSE ÉS 2019-ES REFORMJA A BÜNTETŐELJÁRÁSI TÖRVÉNY KIZÁRÓLAGOS BŰNCSELEKMÉNYEKET ÉRINTŐ VÁLTOZÁSAI TÜKRÉBEN

1. Bevezetés

„Az összes útlevelkezelőt bilincsben vitték el Záhonyból”,² „Gyanúsítottként hallgatta ki az ügyészség Hiszékeny Dezsőt”,³ „Gyanúsítottként hallgatták ki a jobbikos Ferenczi Gábort”,⁴ „Romagyilkosságok: hivatalos személyt gyanúsítanak közokirat-hamisítással”.⁵ Az imént felsorolt, internetes sajtócikkek különböző büntetőügyekről jelentek meg, de egy közös pont mindegyikben bizonyosan megtalálható: a nyomozást egyik esetben sem az általános nyomozó hatóság folytatta, a fenti ügyek mindegyikében ügyészségi nyomozás történt.

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) részben módosította a korábbi, közel 16 évig hatályos 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: 1998-as Be.) kizárólagos ügyészségi nyomozásra vonatkozó rendelkezéseit. Ez indokoltta tette az ügyészségi nyomozás szervezetrendszerének átalakítását, mely 2019. február 1-jétől következett be. Eddig az időpontig az ügyészségi nyomozásokat területi szinten a járási és nyomozó ügyészségek nyomozási csoportjai végezték mindazon ügyek tekintetében, amelyek nem tartoztak a Központi Nyomozó Főügyészség hatáskörébe. A szétagolt és párhuzamosságokkal bíró szervezet nem vette kellően figyelembe az ügyészségi nyomozás sajátos-

1 Dr. Márton Balázs LL.M., Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Rendészettudományi Doktori Iskola, doktorandusz; Igazságügyi Minisztérium vezető-kormánytanácsos

2 https://mandiner.hu/cikk/20151019_az_osszes_utlevelkezelot_bilincsben_vittek_el_zahonybol (2020. 01. 21.)

3 Ügyészségi sajtóközlemény (<http://ugyeszseg.hu/gyanusitottkent-hallgatta-ki-az-ugyeszseg-hiszekeny-dezso-orszaggyulesi-kepviselot/>) (2020. 01. 21.)

4 https://mandiner.hu/cikk/20140312_gyanusitottkent_hallgattak_ki_a_jobbikos_ferenczi_gabort (2020. 01. 21.)

5 https://nepszava.hu/1013076_romagyilkosságok-hivatalos-szemelyt-gyanusitanak-kozokirat-hamisitással (2020. 01. 21.)

ságait. Az újonnan létrehozott struktúra követi a büntetőeljárás jogszabály változását és alkalmasabb az ügyészségi nyomozás hatékonyságának növelésére.

Az alábbiakban áttekintem a kizárólagos bűncselekmények szabályozását; összevetem az 1998-as Be. és a Be. kizárólagos bűncselekményi körét, végül az ügyészségi nyomozás rendszerváltozást követő szervezetrendszerének fejlődését napjainkig.

2. Mit értünk ügyészségi nyomozás alatt?

Az ügyészséget szabályozó egyik legfontosabb törvényi szintű jogforrás az ügyészségről szóló 2011. évi CLXIII. törvény (a továbbiakban: Ütv.), melynek általános rendelkezéseiben a jogalkotó felsorolja, hogy az ügyészség milyen tevékenységeket végez feladatainak teljesítése érdekében. Közülük számos kapcsolódik az ügyészség büntető-szakági tevékenységeihez, amelyek az eljárás szakaszai szerint differenciáltak.⁶ A jogalkotó az Ütv.-ben nevesíti az ügyészségi nyomozást, amely alapján az ügyész a büntetőeljárásról szóló törvényben meghatározott ügyekben maga nyomoz.⁷

Nyomozást folytatni csak és kizárólag a büntetőeljárás törvényben meghatározott *nyomozó hatóságok* jogosultak. Általános nyomozó hatóság a rendőrség, de a Be. rendelkezik olyan esetekről, amelyekben az általánostól eltérő nyomozó hatóság – például a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) – jogosult a nyomozásra.⁸ A jogalkotó következetes álláspontja az, hogy az ügyészség nem nyomozó hatóság, hanem az ezeket a hatóságokat irányító közbíró. Ezzel kapcsolatban kimondta: „az ügyészi nyomozás az ügyész tevékenységének olyan területe, amelyben a vádelőkészítés hangsúlyos eleme a nyomozás nyomatékosabban jelenik meg”.⁹ Megjegyzem, hogy a rendszerváltozást megelőzően az ügyészség igazságszolgáltatás közreműködője-szerepe nem került ilyen tisztán meghatározásra: például a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény az ügyészséget is általános nyomozó hatóságnak minősítette.¹⁰

A Be. az Ügyészségről szóló IV. Fejezet alatt határozza meg azon bűncselekmények körét, amelyeket kizárólag az ügyészség jogosult nyomozni. A továbbiakban ezeket *kizárólagos bűncselekményeknek* nevezem.

6 HERKE Csongor – HAUZINGER Zoltán: *Büntető eljárásjogi alapkérdések*. Andann Kiadó, Pécs, 2013. 24–26.

7 Ütv. 2. § (1) bekezdés c) pontja

8 Be. 34. §

9 T/18213. számú törvényjavaslat a Magyar Köztársaság ügyészségéről szóló 1972. évi V. törvény, valamint az ügyészségi szolgálati viszonyról és az ügyészségi adatkezelésről szóló 1994. évi LXXX. törvény módosításáról 1-3. §-hoz fűzött részletes indokolás (T/18213)

10 A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény 16. § (2) bekezdése

Az ügyészségi nyomozásokkal összefüggésben el kell különítenünk a *nyomozás elvonása* intézkedést, illetve a *katonai ügyészségi nyomozást*.

Mind a korábbi, mind a jelenlegi eljárási törvény feljogosítja az ügyészt arra, hogy magához vonja a konkrét büntető ügyet.¹¹ A rendszerváltozást megelőzően általános gyakorlat volt, hogy az ügyészség elvont ügyeket a nyomozó hatóságtól. Az 1960-as években az ügyész által nyomozott ügyek 30 százaléka nem tartozott a kizárólagos bűncselekményekhez.¹² A hatáskörrelvonás tilalmára és a jogállamisági követelményekre figyelemmel ez napjainkra csak kivételesen és objektív okok megléte esetén alkalmazható lehetőségként maradt fenn. Ilyenkor – bár technikailag ügyészségi nyomozásról van szó – mégsem beszélhetünk a szűkebb, adekvát értelemben vett ügyészségi nyomozásokról, hiszen egyfelől ez nem a kizárólagos bűncselekményekkel összefüggésben történik, másfelől általában nem a nyomozó ügyészség jár el, hanem maga az ügyész, aki korábban a nyomozás feletti felügyeletet/irányítást gyakorolta. A gyakorlatban a nyomozási cselekményeket általában elvégzetteti a nyomozó hatóságokkal, ritkábban végzi ő maga. Ez a differenciálás megjelenik az ügyészségi nyomozásról szóló hatályos, 12/2018. LÜ utasításban, amely alapján az *ügyészségi nyomozásért felelős ügyészség* végzi a nyomozást:

- az ügyészség kizárólagos nyomozását megalapozó bűncselekmények miatt indult ügyben,
- a katonai büntetőeljárásra tartozó ügyben,
- az olyan ügyben, amelyben az országos illetékességgel eljáró nyomozó hatóság vezetőjével szemben kizárási ok merült fel,
- az olyan ügyben, amelyben a nyomozást magához vonta.¹³

Mindazonáltal, az előbbiektől kizárólag a negyedik esetben, azaz akkor van lehetőség arra, hogy általános feladatkörű ügyészség folytassa a nyomozást, ha az ügyész az ügy nyomozását a nyomozó hatóságtól magához vonta, a többi ügycsoportnál a nyomozást az ügyészségi nyomozásért felelős speciális ügyészi szerv végzi.¹⁴

Végül, ügyészségi nyomozás a katonai ügyészségi nyomozás is. Ha a büntetőeljárás nyomozási szakaszára egy halmazként tekintünk, akkor ennek valódi részhalmaza az ügyészségi nyomozás, és az ügyészségi nyomozás valódi részhalmaza a katonai ügyész által folytatott nyomozás, azzal, hogy megjelennek benne a katonai büntetőeljárásra vonatkozó speciális eljárásjogi rendelkezések. A katonai büntetőeljárás az eljárási törvényben külön

11 1998-as Be. 28. § (4) bekezdés e) pontja, Be. 26. § (5) bekezdése

12 NYÍRI Sándor: *Gondolatok az ügyészségi nyomozásról*. Ügyészségi Értesítő, Legfőbb Ügyészség, Budapest, 1985. évi 1. szám. Idézi Csevár Antal: *Az ügyészségi nyomozás gyökerei, fejlődésének akadályai*. Ügyészségi Értesítő, Legfőbb Ügyészség, Budapest, 1995. évi 1-2. szám, 25–32.

13 Az ügyészségi nyomozásról szóló 12/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás 2. § (2) bekezdése

14 uo. (3) bekezdése

eljárás, komplex jogintézmény, az általánostól eltérő eljárási szabályokkal. A Be. taxatív jelleggel mondja ki, hogy mely esetekben kell katonai büntetőeljárást lefolytatni.¹⁵ A katonai büntetőeljárásban nyomozás folytatására főszabály szerint az ügyészség jogosult.¹⁶ A katonai ügyészi szervezetet cikkemben nem vizsgálom.

3. A kizárólagos bűncselekmények szabályozása

A rendszerváltozást megelőző pártállami rendszerben a kizárólagos bűncselekmények *törvényi szintű szabályozásának* tendenciózus mellőzését figyelhettük meg, voltaképp ezek törvényben való tételes rendezése az állam önkorlátozását jelentő jogállami garancia kifejeződése.

A második világháborút követően először 1953-ban tettek kísérletet – a társadalomban 1945 óta kiváltott túlzott negatív hatások ellensúlyozása végett – az alkotmányos berendezkedésbe, a törvényesség elvének megfelelően illeszkedő ügyészség felállítására. A Magyar Népköztársaság ügyészségéről szóló 1953. évi 13. törvényerejű rendelet a kormánytól független, centrális testületet hozott létre. A jogszabályban deklarálták, hogy bizonyos tárgyi körű bűncselekmények esetén ügyészségi nyomozást kell folytatni.¹⁷ Rögzítették, hogy az ügyész járásbíróshoz tartozó ügyben ügyészségi nyomozó által is lefolytathatja a nyomozást.¹⁸ A legfőbb ügyésznek – kiemelt ügyekben – lehetősége volt arra, hogy a mellé rendelt nyomozókon keresztül maga is nyomozzon.¹⁹ A tágra szabott hatásköri keretek okát leginkább az ügyészi szervezet hatalmának erősítésében kell keresni. Egyébiránt a nyomozásokat ekkor már minden szinten az erre a célra biztosított apparátus folytatta.

Az 1956-os eseményeket követő politikai konszolidáció 1959-re eredményezte az ügyészség újraszabályozását. Az 1959. évi 9. törvényerejű rendelet az 1949. évi alkotmány alapján újraszabályozta az ügyészséget, és széleskörű jogosítványokat biztosított a legfőbb ügyésznek, aki az illetékes miniszterrel egyetértésben megjelölhette azokat a bűncselekmény-kategóriákat, amelyek nyomozása az ügyészség kizárólagos hatáskörébe tartozott.²⁰

15 Be. 696. § (1) bekezdése

16 Be. 700. §

17 A Magyar Népköztársaság ügyészségéről szóló 1953. évi 13. tvr. 13. § (1) (2) bekezdései: „A hivatali, a tervgazdálkodás elleni, továbbá a társadalmi tulajdon elleni nagyjelentőségű bűncselekmények, az üzemi balesetek, a fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmények, úgyszintén minden más bűncselekmény ügyében, amelyet a büntető perrendtartás a megyei bíróság hatáskörébe utal, a nyomozást az ügyészségi nyomozók folytatják le.”

18 uo. 13. § (4) bekezdése

19 uo. 14. § (2) bekezdés e) pontja

20 A Magyar Népköztársaság ügyészségéről szóló 1959. évi 9. törvényerejű rendelet 3. § d) pontja

Ekkoriban a politikai vezetés kiemelt figyelmet tulajdonított az ügyészségi nyomozásnak. A 14/1959. Legf. Ü. utasítás rendelkezett az ügyészségi nyomozószervek létrehozásáról, mely kétszintű struktúraként került kidolgozásra: a Legfőbb Ügyészségen és a Fővárosi Főügyészségen nyomozó osztályok, a megyei főügyészségeken pedig nyomozó csoportok működtek. Majd a fellendülést újabb hanyatlás követte, 1967-től a nyomozó ügyészek létszámának fokozatos csökkenését figyelhetjük meg.²¹

A kizárólagos bűncselekmények alacsonyabb rendű jogforrásban történő meghatározásának a lehetősége még a Magyar Népköztársaság ügyészségéről szóló 1972. évi V. törvény (a továbbiakban: Régi Ütv.) elfogadását követően is megmaradt, egészen 1989-ig.²² A demokratikus átalakulás és az alkotmányos berendezkedés megváltozására reagálva a jogalkotó 1989-ben módosította a Régi Ütv.-t, annak mellékletei közé illesztve e bűncselekményeket.²³

Végso soron a kizárólagos bűncselekményeket a Régi Ütv. mellékletének hatályon kívül helyezésével egy 2002-es törvénymódosítás helyezte át az 1998-as Be.-be, ekkortól rendelkezik róluk a mindenkori büntetőeljárás törvény. A változtatás mögötti magyarázat egyebek közt a szabályozási párhuzamosság megszüntetése volt, tekintve, hogy a katonai büntetőeljárásra tartozó bűncselekményeket már 1990 óta a büntetőeljárás törvényben határozták meg.^{24 25}

4. Az ügyészségi nyomozás elméleti alapjai és a kizárólagos bűncselekmények az 1998-as Be.-ben és a Be.-ben

A kizárólagos ügyészségi nyomozás elméleti alapja egyfelől a terheltek, valamint sértettek speciális *alanyiságára* vezethető vissza. Az általános nyomozó hatóságok a végrehajtó hatalom alárendeltjei. Az ügyészségi nyomozás alapja abban áll, hogy a közjogi tisztiséget betöltő, illetve az igazságszolgáltatásban, valamint különböző fegyveres és rendvédelmi szervek állományába tartozó személyek érintettsége esetén, a végrehajtó hatalomtól

21 CSEVÁR Antal: *Az ügyészségi nyomozás gyökerei, fejlődésének akadályai*. Ügyészségi Értesítő, Legfőbb Ügyészség, Budapest, 1995. évi 1-2. szám, 25–32.

22 A Magyar Népköztársaság ügyészségéről szóló 1972. évi V. törvény 9. §

23 A Magyar Köztársaság ügyészségéről szóló 1972. évi V. törvény módosításáról szóló 1989. évi XLVI. törvény 8. §

24 A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról szóló 2002. évi I. törvény 16. §

25 A 2002. évi I. törvényhez fűzött részletes indokolás

teljesen független, az igazságszolgáltatási ágtól pedig részben független ügyészszégi szervezet folytassa az eljárást. Ez az elfogulatlanságot, pártatlanságot és az egyenlő elbánás elvét szolgáló jogállami garancia eszköze. A személyi érintettség csorbíthatja a nyomozás alapvető követelményeinek, a törvényességnek, alaposságnak, gyorsaságnak, legfőképpen pedig a tárgyilagosságnak a megvalósulását.

Álláspontom szerint megfontolandó az alanyi kör alapján meghatározott kizárólagos bűncselekmények további szűkítése, nevezetesen a büntetés-végrehajtási szervezet, vagy hivatásos katasztrófavédelmi szerv tagjai által elkövetett nem katonai bűncselekmények nyomozásának általános nyomozó hatóság hatáskörébe utalása, elvégre sem a büntetés-végrehajtási szervezet, sem a hivatásos katasztrófavédelmi szerv nem nyomozó hatóság és állományuk tagjai a rendőrséggel nem állnak olyan közvetlen hivatali kapcsolatban, amely elfogult, részrehajló nyomozást kellene, hogy eredményezzen. Nem vitás, hogy az említett szervek tagjai által elkövetett katonai büntetőeljárásra tartozó cselekmények továbbra is katonai ügyészszégi nyomozás tárgyát kell, hogy képezzék.

Másfelől a bűncselekmények kizárólagosságának *tárgyi alapú* meghatározásánál a jogalkotót az a szándék vezérelte, hogy e bűncselekmények sajátos jellegére, ritkább előfordulására tekintettel hatékonyabb a nyomozás, ha speciális szakértelemmel és jogász végzettséggel rendelkező ügyészek folytatják. Ez az igazságszolgáltatás elleni és korrupciós bűncselekményekre egyaránt igaz lehet.²⁶

Az 1998-as Be. összetetten, helyenként bonyolultan szabályozta a kizárólagos bűncselekményeket, melyet a Be. átláthatóbbá, logikusabbá tett, érdemi módosításokat, illetve fogalmi pontosításokat hajtott végre.

Az *alanyi kör* bizonyos személyek által és/vagy személyek sérelmére elkövetett bűncselekményeket ölel fel. Az 1998-as Be. alapján ide tartoznak *elsősorban is a fegyveres, rendvédelmi szervek és nemzetbiztonsági szolgálatok tagjai* által elkövetett *nem katonai bűncselekmények*.^{27 28} Ezen alanyi kör vonatkozásában a Be. a kizárólagosságot változatlanul fenntartotta.²⁹

26 CsÉKA Ervin – FANTOLY Zsanett – KOVÁCS Judit – LŐRINCZY György – VIDA Mihály: A büntetőeljárás jog alapvonalai I., Bába Kiadó, Szeged, 2004. 103.

27 Ideértve a rendőrség, Országgyűlési Őrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, a hivatásos katasztrófavédelmi szerv, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjait, továbbá a Nemzeti Adó- és Vámhivatal hivatásos állományú és kormányzati szolgálati jogviszonyban álló pénzügyi nyomozóit.

28 1998-as Be. 29. § a) pontja

29 Be. 30. § a) b) pontjai

A második csoportba az igazságszolgáltatási ághoz sorolható alanyok, azaz a bíró, az ügyész, a bírósági titkár, az alügyész, a bírósági és az ügyészségi fogalmazó, az ügyészségi megbízott, a bírósági ügyintéző, az önálló és a törvényszéki végrehajtó és végrehajtó-helyettes, a közjegyző és a közjegyzőhelyettes, a rendőrség, az Országgyűlési Őrség, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal pénzügyi nyomozója *ellen elkövetett* és az eljárási törvényben explicit módon meghatározott, különböző jelentős tárgyi súlyú erőszakos bűncselekmények tartoznak.^{30 31}

A Be. jogtechnikai változtatások mellett, a sértett alanyi kör csoportjából kivette az önálló és törvényszéki végrehajtót, a végrehajtó-helyettest, a közjegyzőt és közjegyzőhelyettest. E személyek sértetti alanyisága esetén a Be. hatálybalépését követően tehát az általános nyomozó hatóság járhat el, tekintettel arra, hogy ezek a személyek csak a tágabb értelemben vett igazságszolgáltatás közreműködői. Figyelemreméltó, hogy a jogalkotó nem az összes fegyveres és rendvédelmi szerv, valamint nemzetbiztonsági szolgálat tagjai serelmére elkövetett, meghatározott erőszakos bűncselekményeket minősíti kizárólagosnak, azok közül kiemel hármat (rendőrség, NAV, illetve Országgyűlési Őrség), feltehetőleg azért, mert ezek tagjai ellen gyakrabban követnek el bűncselekményt.³²

Harmadsorban változatlanul – az imént említett módosítás figyelembevételével – kizárólagos ügyészségi nyomozás tárgyát képezik az igazságszolgáltatási ághoz sorolható alanyok által elkövetett bűncselekmények, továbbá az ülnök igazságszolgáltatással összefüggő bűncselekményei.³³

Negyedsorban, kizárólagos ügyészségi nyomozás alapját képezi, amennyiben az *előzőleg hivatkozott* bűncselekmények valamelyikét külföldi hivatalos személy *sérelmére* követik el. Az 1998-as Be. a külföldi hivatalos személy ellen elkövetett valamennyi bűncselekményt kizárólagossá tette, de a Be. ezen a szabályozáson szűkített és csak az említett erőszakos bűncselekmények esetére tartotta azt fenn.³⁴

Végül, *ötödsorban* az 1998-as Be. a *közjogi tisztség betöltésén és a nemzetközi jogon alapuló mentességet élvező személyek által elkövetett* cselekmények, és a *sérelmükre elkövetett* hivatalos személy elleni erőszak, ezen felül a működésükkel kapcsolatban ellenük elkövetett más bűncselekmények csoportját nevesítette. Ezt a Be. szabályozása – változtatott szövegezéssel ugyan, de – azonos tartalommal követi.³⁵

30 1998-as Be. 29. § b) pontja

31 Ezek az emberölés [Btk. 160. § (2) bekezdés e) pont], emberrablás [Btk. 190. § (2) bekezdés e) pont], hivatalos személy elleni erőszak, rablás [Btk. 365. § (3) bekezdés f) pont, illetve (4) bekezdés c) pont].

32 1998-as Be. 29. § b) pontja; Be. 30. § c) pontja

33 1998-as Be. 29. § c) pontja; Be. 30. § d) pontja

34 1998-as Be. 29. § f) pontja; Be. 30. § c) pontja

35 1998-as Be. 29. § g) pontja; Be. 30. § e) pontja

Érdemi változás történt a kizárólagos bűncselekmények *tárgyi köre* vonatkozásában. Először is az 1998-as Be.-ben a jogalkotó az *igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények* többségében ügyészégi nyomozást tartott szükségesnek.^{36,37} A Be. szakított ezzel a gyakorlattal. A törvényhozó szerint nem elég indok az, hogy azért nyomozzon az ügyészség az említett bűncselekmények vonatkozásában, mert az ügyészség része a tágabb értelemben vett igazságszolgáltatásnak, és mert e cselekményeknek jelentős a tárgyi súlya vagy nehéz a bizonyíthatósága. Így a kizárólagosságot ehelyütt megszüntette, eltekintve a nemzetközi bíróság előtt elkövetett igazságszolgáltatás elleni bűncselekményektől.^{38 39}

Másodikként a Be. a *korruptió bűncselekmények* körében a hivatali vesztegetés, annak elfogadása, hivatalos személy vagy külföldi hivatalos személy vonatkozásában elkövetett befolyás vásárlása, illetve hivatalos vagy külföldi hivatalos személy vonatkozásában elkövetett befolyással üzérkedés, valamint korruptió bűncselekmény feljelentésének elmulasztása esetén rendel ügyészi nyomozást.

Új kizárólagos bűncselekményként jelenik meg a vesztegetés bírósági vagy hatósági eljárásban. A hivatali vesztegetés és annak elfogadása teljes egészében kizárólagosságot kapott – holott az 1998-as Be.-ben a hivatali vesztegetés elfogadásának alapesete [Btk. 294. § (1) bekezdése] nem, valamint a hivatali vesztegetés és annak elfogadása is csak akkor minősült kizárólagos bűncselekménynek, ha azt az igazságszolgáltatási ághoz sorolható alanyok vonatkozásában követték el. A Be. – szakítva ezzel a distinkcióval – egységesen a kizárólagos bűncselekmények alá vonja az összes olyan korruptió bűncselekményt, amelyet hivatalos és külföldi hivatalos személyekkel kapcsolatban követnek el. Ezt a logikát követve, a jogalkotó indokolatlannak tartotta a kizárólagosságot a gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében tevékenységet végző személlyel kapcsolatban elkövetett befolyás vásárlása tekintetében, mivel e bűncselekmény alapesetében hivatalos személy nem érintett [Btk. 298. § (2) bekezdése].⁴⁰

A harmadik kategóriába a *nemzetközi közélet tisztasága elleni speciális bűncselekmények* tartoznak, melyek mindegyikét az 1998-as Be. kizárólagos bűncselekménynek minősített-

36 Ezek a hamis vád, hatóság félrevezetése, hamis tanúzás, hamis tanúzásra felhívás, tanúvallomás jogosulatlan megtagadása, kényszerítés hatósági eljárásban, hatósági eljárás megzavarása, mentő körülmény elhallgatása, hivatalos személy eljárása során elkövetett bűnpártolás, ügyvédi visszaélés, zugírászat.

37 1998-as Be. 29. § e) pontja

38 Be. 30. § g) pontja

39 A büntetőeljárásról szóló T/13972. számú törvényjavaslathoz fűzött általános indoklás.

40 1998-as Be. 29. § d) pontja; Be. 30. § f) pontja

te.^{41,42} A Be. észszerűsített a szabályozáson és kivette e körből a külföldi gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében tevékenységet végző személlyel kapcsolatban elkövetett vesztegetést és a külföldi gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében tevékenységet végző személy által elkövetett vesztegetés elfogadását, valamint a nemzetközileg védett személy elleni erőszakot, mert e bűncselekmények alapesetükben nem köthetőek hivatalos személyhez, azok nyomozását az általános nyomozó hatóság is megfelelően képes lefolytatni.⁴³

A bűncselekmények *negyedik* tárgyi körét változatlanul a külön törvényben meghatározott *el nem évülő, a kommunista diktatúrában elkövetett egyes bűncselekmények* és a nemzetközi jog szerint el nem évülő bűncselekmények alkotják.⁴⁴

5. Az ügyészségi nyomozás szervezetének rendszerváltozást követő fejlődése

Az ügyészség szervezetét törvényi szinten a 2012. január 1-jétől hatályos Ütv. szabályozza, ezt megelőzően a többször módosított Régi Ütv. rendelkezett róla.⁴⁵ Az ügyészség felépítésében igazodik a bírósági szervezetrendszerhez: négy szintű, a Kúria mellett működik a Legfőbb Ügyészség, mely irányítása alá öt fellebbviteli főügyészség és 21 főügyészség tartozik. A fellebbviteli főügyészségek az ítélőtáblák szintjéhez igazodnak, ezek Pécsen, Debrecenben, Győrben, Szegeden, valamint a fővárosban találhatóak. A főügyészségek a megyei és fővárosi törvényszékekhez igazodnak és egyetlen országos illetékességű főügyészség van. Helyi szinten járási és kerületi ügyészségek működnek.⁴⁶ Az ügyészségi nyomozás nem önálló szerveit a legfőbb ügyész utasításban (*LÜ utasítás*) állapíthatja meg.

A rendszerváltozást követően, 1990. március 1-jével megszervezésre kerültek az ügyészségi nyomozó *hivatalok*, amelyek az akkori katonai ügyészségek rendszeréhez igazodva Budapesten, Debrecenben, Győrben, Kaposváron, illetve Szegeden jöttek létre. A hivatalok a

41 Ide soroljuk a külföldi gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében tevékenységet végző személlyel kapcsolatban elkövetett vesztegetést, a külföldi gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében tevékenységet végző személy által elkövetett vesztegetés elfogadását, a külföldi hivatalos személy működésével kapcsolatban elkövetett hivatali vesztegetést, a külföldi hivatalos személy által elkövetett hivatali vesztegetés elfogadását, a külföldi hivatalos személlyel kapcsolatban elkövetett befolyás vásárlását, valamint a külföldi hivatalos személlyel kapcsolatban elkövetett befolyással üzérkedést, valamint a nemzetközileg védett személy elleni erőszakot.

42 1998-as Be. 29. § f) pontja

43 Be. 30. § f) pontja

44 1998-as Be. 29. § h) pontja; Be. 30. § h) pontja

45 1972. évi V. törvény 18. §

46 Ütv. 8. §

székhelyük szerinti főügyészség részeként, annak alárendelve működtek és kirendeltségeket hozhattak létre. Illetékességi területük több megyére terjedt ki, azaz a mai terminusnak megfelelően regionálisan működtek.⁴⁷ A hivataloknál a kizárólagos bűncselekmények nyomozása attól függetlenül zajlott, hogy első fokon helyi vagy az akkori megyei bírósági (területi) hatáskörbe tartozó bűncselekményekről volt-e szó.⁴⁸

1995. október 1-jétől elkezdődött az ügyészségi nyomozó hivatalok átszervezése, amelynek oka, hogy a központokból bonyolult volt a hivatalok kirendeltségeinek ellenőrzése és a nyomozás közbeni felügyelet gyakorlása, ráadásul a kirendeltségek finanszírozásában pénzügyi nehézségek is adódtak.⁴⁹ A gazdaságosabb, illetve – a közvetlen vezetői felügyelet eredményeképpen – magasabb színvonalú működés reményében 1996. január 1-jétől a 9/1995. LÜ utasítás valamennyi megyei főügyészségen ügyészségi nyomozó hivatal létrehozásáról rendelkezett, ezáltal területi (megyei) alapon – a főügyészség illetékességi területére kiterjedően – újjászervezte az ügyészségi nyomozás egységeit. A hivatalok területi illetékességére az elnevezésükben utalni kellett, például Fővárosi Ügyészségi Nyomozó Hivatal, vagy Somogy Megyei Ügyészségi Nyomozó Hivatal stb.⁵⁰

A 2001-es ügyészségi reform eredményeként, 2001. június 1-jétől megváltozott az ügyészségi nyomozás intézményi struktúrája. A Régi Ütv. bővítette a kizárólagos bűncselekmények körét, és e módosítást alapul véve sor került a harmadik fejezet végén már említett 2002-es eljárási törvénymódosításra is.⁵¹ A legkiemeltebb kizárólagos bűncselekmények nyomozására időszerűnek látszott egy országos központi szerv megalakítása, ezért a Fővárosi Főügyészség önálló szervezeti egységeként létrehozták az országos illetékességű Központi Ügyészségi Nyomozó Hivalt (továbbiakban: KÜNyH).⁵² A hivatal 2005 végéig állt fenn és kizárólagos hatáskört kapott a közjogi mentességet élvező személyek által vagy sérelmükre elkövetett bűncselekmények esetére, illetve a bírák és ügyészek, továbbá az államszervezetben vezető tisztséget betöltők egyes bűncselekményeire és a rendőrök sérelmére elkövetett emberölés nyomozására.⁵³ Az átalakítás az ügyészségi nyomozás szerve-

47 Az Ügyészségi Nyomozó Hivatalokról és az azokkal összefüggő kérdésekről, valamint a katonai ügyészségi szervek belügyi egységeinek megszüntetéséről szóló 4/1990. LÜ utasítás.

48 CsÉKA Ervin: i. m. 105.

49 A Magyar Köztársaság legfőbb ügyészének országgyűlési beszámolója az ügyészség 1995. évi tevékenységéről (I/2417)

50 Az ügyészségi nyomozó hivatalokról szóló 9/1995. (ÜK 12.) LÜ utasítás

51 A Magyar Köztársaság ügyészségéről szóló 1972. évi V. törvény, az ügyészségi szolgálati viszonyról és az ügyészségi adatkezelésről szóló 1994. LXXX. törvény, valamint egyéb törvények módosításáról szóló 2001. évi XXXI. törvény 17. §

52 Az ügyészi szervezet átalakításáról szóló 8/2000. (ÜK 12.) LÜ utasítás

53 A Központi Ügyészségi Nyomozó Hivatalról szóló 6/2001. (ÜK 6.) LÜ utasítás 5. §

zetrendszerének megkettőződésével járt: központi szinten a KÜNyH, míg területi szinten a megyei ügyészségi nyomozó hivatalok jártak el.⁵⁴

Láthatjuk, hogy az ügyészségi nyomozást folytató szervezeti egységek speciális hatáskörük és feladataik okán már a kezdetektől elkülönültek az ügyészség rendszerében, jóllehet közjogi értelemben önálló jogi személyekké egészen 2006-ig nem válhattak. Erre az ügyészségi törvény módosítása teremtette meg a lehetőséget, amikor kimondta, hogy az ügyészségi nyomozás, továbbá indokolt esetben más ügyészségi feladatok ellátására önálló helyi ügyészség vagy önálló főügyészség létesíthető.⁵⁵ A jogalkotó kifejtette, hogy a nyomozó ügyészeknek megyei, illetőleg helyi bírósági hatáskörbe tartozó ügyeket egyaránt nyomozniuk kell. A főügyészségi nyomozó hivatalok *nyomozó ügyészségekké* való átalakítása és megyeszékhelyi városi ügyészségek mellett önálló ügyészségként történő megszervezése azért is indokolt volt, mert ellenkező esetben a helyi bíróság hatáskörébe tartozó ügyek nyomozása során a jogorvoslatok elbírálása a Legfőbb Ügyészség hatáskörébe tartozott volna a fellebbviteli főügyészségek helyett, s ezt el kellett kerülni.⁵⁶ A törvenymódosítás következtében kiadásra került egy 2006. február 1-jétől hatályos LÜ utasítás, amely újraszabályozta a helyi ügyészségek rendszerét.⁵⁷ A megyeszékhelyeken – a módosító törvény terminológiája szerint az ún. nagyobb helyi ügyészségeken (kivételez alól Békés megye, ahol Gyulán és Nógrád megye, ahol Balassagyarmaton) – és Budapesten nyomozó ügyészségek, Pest megyében pedig a Pestvidéki Nyomozó Ügyészség létrehozásáról rendelkezett. Az ügyészségi nyomozó hivatalok nevének nyomozó ügyészségre megváltoztatása is kifejezte az addig a főügyészségekhez tartozó szervezeti egységek önállósodását. A nyomozó ügyészségek megyei illetékességgel látták el feladataikat. Emellett a jogalkotó szerint a KÜNyH addigi működése igazolta a várakozásokat, így önálló főügyészséggé szervezése megalapozott volt.⁵⁸ Ennélfogva a KÜNyH-ból a továbbra is országos illetékességű *Központi Nyomozó Főügyészség* (a továbbiakban: KNyF) létrehozásáról rendelkeztek.⁵⁹

Időrendben itt kell megjegyeznem, hogy az elkülönült katonai ügyészi szervezet 2011. december 31-éig állt fenn, ezt követően integrálódott a KNyF szervezetébe.⁶⁰ A katonai

54 A Magyar Köztársaság ügyészsége szervezetéről és működéséről szóló 25/2003. (ÜK 12.) LÜ utasítás

55 A Magyar Köztársaság ügyészségéről szóló 1972. évi V. törvény, valamint az ügyészségi szolgálati viszonyról és az ügyészségi adatkezelésről szóló 1994. évi LXXX. törvény módosításáról 2006. évi VII. törvény 1. § (3) bekezdése

56 T/18213 1-3. §-hoz fűzött részletes indokolás

57 A Magyar Köztársaság helyi ügyészségeiről szóló 1/2006. (ÜK 1.) LÜ utasítás

58 T/18213.

59 A Magyar Köztársaság ügyészsége szervezetéről és működéséről szóló 25/2003. (ÜK 12.) LÜ utasítás módosításáról szóló 3/2006 (ÜK 1.) LÜ utasítás

60 Az ügyészségről szóló 2011. évi CLXIII. törvény végrehajtásáról szóló 20/2011. (XII. 20.) LÜ utasítás

ügyészek beolvasztása egységesebb munkateher-elosztást tett lehetővé, kiváltképp a korrupciós bűncselekmények feldolgozásába is bevonásra kerülhettek.⁶¹

A nyomozó ügyészségek 2006-ban kialakított helyi rendszere *2015-ig* állt fenn azzal, hogy a 2012. évet követően már a helyi szinttel azonos járási és járási ügyészségi szintű ügyészségeknek minősültek. Ekkor úgy tűnt, hogy a nyomozó ügyészségeket érintő következő nagy reform ismét a regionalizáció irányába fog mutatni. Egy 2015-ös LÜ utasítás hat regionális nyomozó ügyészség és a Fővárosi Nyomozó Ügyészség létrehozásáról rendelkezett, melyek elnevezésükben is utaltak volna az illetékességi területük szerinti régióra (például Dél-dunántúli Regionális Nyomozó Ügyészség stb.).⁶²

Időközben, *2013-ban* az Országgyűlés elfogadta a *büntetőeljárás törvény módosítását*, mely a katonai büntetőeljárás hatályát kiterjesztette a rendőrség, az Országgyűlési Őrség, a hivatásos katasztrófavédelmi szerv hivatásos állományú tagjai által szolgálati helyen, illetőleg szolgálattal összefüggésben elkövetett nem katonai bűncselekményekre is, ez pedig a KNYF ügyterhének növekedését, ezzel párhuzamosan a nyomozó ügyészségek leterheltségének mérséklődését prognosztizálta.⁶³ Következésképpen, a nyomozó ügyészségek önálló fenntartása indokolatlannak tűnt, ami átszervezést indukált.

A 2015-ös LÜ utasítás regionális nyomozó ügyészségekről rendelkező részének 2015. október 1-jei tervezett hatálybalépése elmaradt és a helyette kihirdetésre került újabb utasításban a legfőbb ügyész a járási szintű és mindaddig önállóan működő nyomozó ügyészségeket a törvényszékek székhelyével megegyező helyen működő járási ügyészségekhez vonta.^{64,65} Így jöttek létre a törvényszékekkel megegyező illetékességi területű járási és nyomozó ügyészségek – elnevezésükben utalással a megyeszékhelyre, például Kaposvári Járási és Nyomozó Ügyészség stb. –, valamint Pest megyében a Pestvidéki Nyomozó Ügyészség. A fővárosban a Budapesti Nyomozó Ügyészség (a továbbiakban: BNyÜ) folytatta működését. Az ügyészségi nyomozásért felelős járási szintű ügyészségeken a nyomozást elsősorban az e feladatra kijelölt, – amennyiben volt nyomozást végző csoport

61 A legfőbb ügyész országgyűlési beszámolója az ügyészség 2012. évi tevékenységéről (J/10648)

62 A nyomozó ügyészségek átszervezésével összefüggő legfőbb ügyési utasítások módosításáról szóló 11/2015. (VII. 10.) LÜ utasítás 3. §

63 Egyes büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódó más törvények módosításáról szóló 2013. évi CLXXXVI. törvény 66.§

64 A nyomozó ügyészségek átszervezésével összefüggő legfőbb ügyési utasítások módosításáról szóló 11/2015. (VII. 10.) LÜ utasítás egyes rendelkezéseinek hatályba nem lépéséről szóló 12/2015. (IX. 24.) LÜ utasítás

65 A nyomozó ügyészségek átszervezéséhez kapcsolódó egyes legfőbb ügyési utasítások módosításáról szóló 13/2015. (X. 21.) LÜ utasítás

– a nyomozást végző csoportba beosztott ügyészek végezték. A nyomozásért felelős ügyészek tevékenységét csoportvezető ügyész irányította.⁶⁶

A 2018. július 1-jétől hatályba lépő Be. a kizárólagos bűncselekmények körének leszűkítésével az ügyészségi nyomozások számának csökkenését vetítette előre. Többek között ez is indokolatlanná tette a széttagolt, 2015-ös állapotnak megfelelő 18+2 ügyészségi nyomozásért is felelős járási szintű ügyészségi egység meglétét és egyben szervezeti reform előtt nyitott utat. Új, az ügyészségi nyomozásért felelős és általános feladatkörű ügyészségről rendelkező LÜ utasítás került kiadásra.⁶⁷ Ez 2019. február 1-jétől járási szinten a KNyF-nek alárendelt, regionális illetékességű öt nyomozó ügyészséget hozott létre – a korábbi katonai ügyészségek, későbbi KNyF regionális osztályok székhelyein, az elhelyezkedésére utaló elnevezéssel, így például Kaposvári Regionális Nyomozó Ügyészség –, melyek minden olyan kizárólagos bűncselekmény nyomozásáért felelnek, amelyek nincsenek a KNyF – korábban központi osztályai, jelenleg Nyomozó Osztálya – hatáskörébe utalva. A BNyÜ a sajátos helyzetű Fővárosi Nyomozó Ügyészséggé (a továbbiakban: FNyÜ) alakult át. Ezt a sajátosságot tükrözi, hogy a FNyÜ-t az ügyészségi nyomozásról szóló új LÜ utasítás az általános feladatkörű ügyészségekhez sorolja, valamint nem tagozódik be a KNyF-be, hanem a Fővárosi Főügyészség alárendeltségében működik.⁶⁸ Az elkülönülésre önmagában már a jogelőd BNyÜ jelentős ügyterhe is magyarázatul szolgálhatna: 2016-ban az összes ügyészségi nyomozás 15,6%-a a BNyÜ-n folyt, pontosan 810 ügy.⁶⁹ Ráadásul az új szabályozás értelmében az FNyÜ-nek a Be.-ben meghatározott szervek (Terrorelhárítási Központ, Nemzeti Védelmi Szolgálat) budapesti székhelyű elemei által folytatott előkészítő eljárások felügyeletére, illetve az ügyészség meghatározott vezetői által hatáskörébe utalt nyomozások végzésére is jogköre van.^{70,71}

Az ügyészségi nyomozás szervezeti változásának intenzitása a 2019-es reformot követően feltehetően állandóságba fordul át. A tényleges nyomozás lefolytatásának, a nyomozást felügyelő és irányító jogköröktől való különbözősége alapozza meg, hogy az ügyészségi nyomozás folytatását a speciális személyi és technikai háttérrel rendelkező KNyF és alárendelt egységei centralizáltabban végezzék. Területi szinten a KNyF dekoncentrált regionális osztályai nagyobb önállósággal bíró regionális ügyészségekké alakulva

66 uo. 5. § (2) bekezdése

67 12/2018. LÜ utasítás

68 uo. 2. § (1) bekezdése

69 Az ügyészségi nyomozásokkal kapcsolatos adatok 2016. év. Legfőbb Ügyészségi kiadvány, Budapest, 2017.

70 Be. 347. § (2) bekezdés b) c) pontjai

71 Az egyes legfőbb ügyési utasításoknak az ügyészségi nyomozás átszervezésével kapcsolatos módosításáról szóló 23/2018. (XI. 30.) LÜ utasítás 8. §

hatékonyabban képesek ellátni feladataikat. A FNYÜ különválasztását a hatáskörébe utalt előkészítő eljárások nagy száma és a KNYF kizárása esetére szolgáló alternatíva fenntartása is indokolja.

A Központi Nyomozó Főügyészség 2006. január 12-ével jött létre, majd 2012-től kiegészült a katonai ügyészi szervezettel. A KNYF saját bűnügyi technikai laboratóriummal rendelkezik, állományába igazságügyi nyomszakértő, kriminalisztikai fényképész és bűnügyi technikus is tartozik. Az elmúlt évek jelentős fejlesztéseinek eredményeképpen az egyik legkorszerűbb informatikai háttérrel rendelkező bűnüldöző szerv Magyarországon. Az elektronikus hitelesítő rendszereken kívül mobil informatikai klónozó rendszere is van, mely lehetővé teszi, hogy adattárolók, mobiltelefonok stb. adatait hiteles, később bizonyítékként felhasználható módon másolja le. Nem ritka, hogy a bűnügyi felderítések alkalmával közös nyomozócsoportot hoznak létre, melyben az ügyészek a rendőrség belső bűnmegelőzési és bűnfelderítési feladatokat ellátó szerve, esetleg további felkért szervek állományával együttműködve hajtanak végre nyomozati cselekményeket. 2013-ban, a KNYF alárendeltségében, több nyomozócsoportban 10 odavezényelt rendőr és 4 pénzügyőr teljesített szolgálatot.^{72,73}

Köszönhetően a személyi, technikai adottságoknak, valamint a különböző bűnüldöző szervekkel fennálló kiváló együttműködésnek, a KNYF széleskörű felderítési tevékenységet is folytat, melynek egyik fő iránya a korrupciós bűncselekmények leleplezése. Már a szerv létrehozásának egyik indokaként felmerült a korrupció elleni fokozottabb küzdelem, mely 2011 áprilisára egy önálló osztály, a Korrupció Elleni Ügyek Osztályának létrehozásához vezetett, ami létrehozásakor 15 fővel működött, feladatai közé pedig a nagy tárgyi súlyú korrupciós ügyek nyomozása tartozott.⁷⁴

Az ügyészségi nyomozásokban regisztrált összes bűncselekmény körülbelül negyedét a KNYF nyomozza: 2016-ban a KNYF központi osztályai 53, míg az akkor még regionális osztályok együttevén 1343 bűncselekményt nyomoztak, az ügyészségi nyomozásokban regisztrált összes bűncselekmény 5186 volt. A tendencia 2016-ot megelőzően is hasonló.⁷⁵

72 Az Ütv. 11. § b) pontjában foglaltaknak megfelelően, a legfőbb ügyész az ügyek ügyészségi nyomozása során más nyomozó hatóságok tagjai közreműködését az országos vezető egyetértésével igénybe veheti.

73 Közös sajtóösszefoglaló a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, az Állami Számvevőszék, a Kúria, a Legfőbb Ügyészség és az Országos Bírósági Hivatal 2013-ban végzett korrupcióellenes tevékenységéről, az állami szervek korrupció elleni küzdelemben való együttműködéséről (http://www.mklu.hu/pdf/sajto/sajto_20131209-2_kozos_osszefoglalo_korrupcio.pdf) (2020. 01. 21.)

74 BÁN Károly: *Ügyészségi osztály a korrupció ellen*. Magyar Hírlap (http://magyarhirlap.hu/cikk/11524/ugyeszsegi_osztaly_a_korrupcio_ellen) (2020. 01. 21.)

75 Az ügyészségi nyomozásokkal kapcsolatos adatok 2015. év. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2016.

6. Következtetések

Az ügyészségi nyomozás intézményrendszerének fejlődéstörténetét teljes körűen a kizárólagos bűncselekmények szabályozása kontextusában vizsgálhatjuk. Az ügyészségi nyomozás jogintézményének kifejlődése mögött a jogállami büntetőeljárás, ezen belül is a nyomozati szak tárgyilagosságának garantálása húzódik. A rendszerváltozást megelőző diktatórikus jegyeket öltő rendszerben a politika öncélúan kisajátította magának az ügyészségi nyomozást, melyet eszközül használt hatalma megszilárdításához. 1989 után lefektetésre kerültek azok a jogállami biztosítékok, – a kizárólagos bűncselekmények törvényi, zárt szabályozása, a nyomozás elvonása kivételességének elve, a nyomozás feletti felügyelet biztosítása ügyészségi nyomozás esetén is stb. – amelyek megvédik e jogintézményt a politikai behatásoktól. Tisztán látható az ügyészségi nyomozó szervek fokozatos önállósodása, amely az előzőeken túl szakmai indokokkal is igazolható. Ennek a folyamatnak a végén az ügyészség rendszerében egy önálló, speciális funkciójú szervezeti elem jelent meg célzottan az ügyészségi nyomozásokra, különösen a korrupció elleni harc folytatására.

A demokratikus átalakulás gyorsasága ellenére a jogalkotás képes volt eleget tenni a független ügyészségi modell megalkotásának és a kizárólagos bűncselekmények jogállami alapon való újraszabályozásának, az ügyészség vezetése pedig kialakítani az ügyészségi nyomozás önálló intézményét, mely bár változó szerkezettel, de a 90-es évek eleje óta mindvégig jelen van és kimagaslóan teljesíti feladatait, amelynek bizonyítéka a 90 százalék körüli váderedményesség.⁷⁶

Márton Balázs:

Az ügyészségi nyomozás szervezetének 1990 utáni fejlődése és 2019-es reformja
a büntetőeljárás törvény kizárólagos bűncselekményeket érintő változásai tükrében

SZABÓ JUDIT¹ – CSAPUCHA BERNADETT²

A GYERMEKPORNOGRÁFIA TÉNYÁLLÁSA A JOGERŐS BÍRÓSÁGI ÍTÉLETEK TÜKRÉBEN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A FIATALKORÚ ELKÖVETŐKRE – 1. RÉSZ

Bevezetés

A gyermekek szexuális tárgyként, illetve szexuális tevékenységek alanyaként történő ábrázolása nem új keletű jelenség; már az ókorból is maradtak fenn gyermekpornográfiának minősülő tárgyi emlékek.³ Azóta nemcsak a tárgyalt jelenség értelmezése és erkölcsi megítélése alakult át lényegesen, hanem a technológiai fejlődés eredményeként a (gyermek) pornográfia megjelenési formái, elérhetősége és terjesztése terén is jelentős változások következtek be.⁴

A legnagyobb változást eredményező technikai vívmány az internet, amely – rengeteg előnye mellett – a bűnözés terén is új utakat nyitott, többek között a gyermekpornográf anyagok jellege és elérhetősége tekintetében. Az internet megjelenése és a gyermekpornográfia online szférába történő áthelyeződése oly mértékben megkönnyítette az elkövetők dolgát és járult hozzá az anyagi profit növekedéséhez,⁵ hogy a gyermekek online szexuális kizsákmányolása és bántalmazása révén készült pornográf felvételek megállíthatatlan terjedése világszerte újabb és újabb kihívások elé állítja a bűnüldöző szerveket.

A gyermekpornográfia elleni globális, a „fogyasztói oldalra” is kiterjedő küzdelem több szempontból is fontos cél; a gyermekpornográfia súlyos társadalmi, etikai és lélektani vo-

1 Dr. Szabó Judit PhD, tudományos főmunkatárs, Országos Kriminológiai Intézet

2 Dr. Csapucha Bernadett tudományos segédmunkatárs, Országos Kriminológiai Intézet

3 Ld. pl. O'DONNELL, I. – MILNER, C.: *Child pornography. Crime, computers and society*. Willan, Cullompton, 2007.; LINZ, D. – IMRICH, D.: *Child pornography*. In: White, S. O. (ed): *Handbook of youth and justice*, Kluwer Academic/Plenum, New York, 2001. 79–114.

4 PARTI Katalin: *Gyermekepornográfia az interneten*. Bíbor, Miskolc, 2009.; AKDENIZ, Y.: *Internet child pornogorgraphy and the law*. National and international responses. Ashgate, Aldershot, 2008.

5 Ld. KOVÁCS István: *Kiberbiztonság? A gyermekek szexuális kizsákmányolása az interneten, azaz a gyermekpornográfia Magyarországon, különös tekintettel a nemzetközi IOCTA, és INHPE értékeléseire*. Rendvédelem, 7. évf. 1. sz., 2018. 178–267.

natkozásai mellett a tárgyalt jelenség egyéb bűncselekményekkel való kapcsolata is indokolja azt. Egyrészt, az illegális online kereskedelem a szervezett bűnözés katalizátora,⁶ másrészt a gyermekpornográf felvételek túlnyomó többsége gyermekek sérelmére elkövetett súlyos nemi bűncselekményeket örökít meg, tetézve a szexuális abúzus nyomán elszenvedett sérelmet.

A gyermekpornográf anyagok terjedése, illetve azok rendszeres megtekintése deszenzitizációs hatással is bírhat.⁷ A gyermekpornográf felvételek rendszeres nézése és a gyerekek ellen elkövetett, fizikai érintkezéssel megvalósított szexuális bűncselekmények közötti oksági kapcsolat ugyanakkor vitatott a szakirodalomban.⁸ Egyes vélemények szerint a gyermekpornográf felvételek megtekintése egyértelműen növeli a gyermekek sérelmére elkövetett nemi bűncselekmények valószínűségét, mások szerint éppen az tartja vissza a potenciális elkövetőket a gyerekek bántalmazásától, ha pl. virtuális gyermekpornográf felvételek nézegetésével kiélhetik ilyen irányú vágyaikat,⁹ míg a harmadik tábor szerint nincs kauzális összefüggés a két magatartás között. Az mindenesetre kevésbé vitatott, hogy a pornográfia, különösen az erőszakos pornográfia „fogyasztása” a szexuális bűnelkövetés markáns rizikófaktora.¹⁰

Gyermekepornográfia Magyarországon

A gyermekepornográfia jelensége Magyarországon is komoly probléma. Bár a hazai büntetőeljárások mindössze egy százalékát képezik a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények miatt indult eljárások, utóbbiak csoportján belül a 2012–2016 közötti statisztikai adatok alapján 47 százalékot tesznek ki a gyermekepornográfia tárgyában indult büntetőügyek.¹¹

6 MEZEI Kitti: *A szervezett bűnözés az interneten*. In: A bűnügyi tudományok és az informatika. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar; MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest-Pécs, 2019. 125–147.

7 ld. pl. LINZ, D. – IMRICH, D.: i. m.

8 Áttekintésért ld. pl. CUSACK, Carmen M.: *Pornography and the criminal justice system*. CRC Press, Boca Raton, 2014.

9 Es, van, Laure: *Virtual child pornography as potential remedy against child sexual abuse*. Biomedical and Health Sciences Research, vol. 6., 2015. 166–173.

10 FOUBERT, John D. – BLANCHARD, Will – HOUSTON, Michael – WILLIAMS, Richard R., Jr.: *Pornography and sexual violence*. In: O'Donohue, William T. – Scewe, Paul A.: *Handbook of sexual assault and sexual assault prevention*. Springer Nature, 2019. 109–128.

11 Kovács István: i. m. 233.

Magyarországon is leginkább nemzetközi megkeresés révén észlelik a hatóságok a bűncselekmény megtörténtét, a második leggyakoribb észlelési mód pedig a lakossági bejelentés.¹² A tiltott pornográf felvétellel visszaélés bűncselekménye miatt tett bejelentések, feljelentések általában az Interpoltól, az Europoltól, valamint a Nemzeti Nyomozó Irodától érkeznek.¹³ Jelentős a nagyrészt külföldi szerveren elhelyezett gyermekpornográfiára vonatkozó, magánszemélyektől származó bejelentések száma is.

A hazai nyomozások tapasztalatai alapján megállapítható, hogy az elkövetés az ügyek jelentős részében az internettel, és számos további ügyben a számítástechnikával áll összefüggésben; az internettől és a számítógéptől független, „hagyományos” elkövetés csak elvétve fordul elő.¹⁴

A Parti Katalin által áttekintett 225, tiltott pornográf felvétellel visszaélés miatt 2002 április 1. és 2005 december 31. között indult büntetőeljárások túlnyomó része kapcsolatot mutatott az internettel.¹⁵ Eredményei szerint az elkövetők túlnyomórészt büntetlen előéletű férfiak voltak, akik zömében a 25-40 éves korosztályból kerültek ki, de a fiatakorúak is számottevő arányban fordultak elő a terhelti mintában. A bűnelkövetői populációhoz képest felülreprezentáltak voltak közöttük a felsőfokú végzettségűek és a tanulók.

Parti Katalin megállapítása szerint az elkövetők általában előszeretettel választanak maguknak olyan foglalkozást (pl. pedagógus vagy informatikus), amely tartósan és észrevétlenül lehetővé teszi a potenciális sértettek elérését.¹⁶ Az általa vizsgált büntetőügyek elkövetőinek célja a szórakozáson, az időtöltésen kívül általában az anyagi haszonszerzés volt; fiatakorúaknál a szórakozás és a meglepetéskeltető célzat dominált.

A tárgyalt kutatás során vizsgált ügyek túlnyomó részében a sértett és az elkövető nem ismerte egymást, köztük nem volt kapcsolat. A legtöbb sértettet nem is sikerült azonosítani az eljárások során. Az azonosított sértettek az elkövetőkkel szoros családi, jószomszédi kapcsolatban álltak, és az elkövetők jellemzően ezt a bizalmi viszonyt használták fel a bűncselekmény megvalósításához. Parti mintájában a fiatakorú elkövetők ebből a szempontból is jellegzetes csoportot alkottak: a sértettekkel egyenrangú kapcsolatban álltak, és gyakran vélhetően konszenzuális szexuális kapcsolat keretein belül készítették a tiltott felvételt. A sértettek túlnyomó része lány volt, akik minden sértetti korcsoportban felül-

12 DORNFELD L. – MEZEI Kitti: *Az online gyermekpornográfia elleni küzdelem aktuális kérdései*. Infokommunikáció és jog, 14. évf. 68. sz., 2017. 32–37.

13 SZÖNYI Gusztáv: *Gyermekpornográfia az interneten*. Magyar Bűnüldöző, 2012/1–4., 57–66., 65.

14 Uo. 64.

15 Parti Katalin által 2005 és 2008 között lefolytatott „A gyermekek online szexuális kizsákmányolása” című kutatás (ld. PARTI Katalin: i. m.)

16 PARTI Katalin: i. m. 77–78.

reprezentáltak voltak. A sértetti minta életkora igen széles skálán szórt, azonban a vizsgált ügyekben lefoglalt felvételek nagy része a 11-18 éves korosztályt ábrázolta.

Parti Katalin kutatása a gyermekpornográfiával kapcsolatos jogalkalmazói gyakorlat vonatkozásában is értékes, és sok tekintetben vélhetően még aktuális megállapításokat tartalmaz. Tapasztalatai szerint több kérdésben – így például a szándék meglétének és a felvételek környezetének a megítélése, valamint a felvételek pornográfnek „minősítése” terén – sincs egyetértés a jogalkalmazók között. A szerző a számítástechnikai környezet térhódításának, a jogalkalmazói személyi kapacitás elégtelenségének, valamint a jogalkalmazói felelősségvállalás hiányának tulajdonítja azt, hogy az igazságügyi orvos- és informatikai szakértők gyakran a kompetenciahatáraikat átlépve, nem tény-, hanem jogkérdésekre válaszolva járnak el az ügyekben.

Parti Katalin kutatásának köszönhetően rengeteg adat áll tehát rendelkezésre az elkövetők és a sértettek demográfiai jellemzői, egymással való kapcsolata, az elkövetés motivációs háttere és a gyermekpornográfiával kapcsolatos jogalkalmazói gyakorlat tekintetében, ám az azóta eltelt időben mind a nemzetközi jogi környezet, mind a hazai jogi szabályozás változott, az internet-technológiáról nem is beszélve. A kutatás tárgyául szolgáló bűncselekmény technikai és társadalmi kontextusának változásai fényében indokoltnak tűnik újra górcső alá venni a gyermekpornográfiával kapcsolatos jogalkalmazói gyakorlatot, különösen az elkövetői oldalon is megjelenő fiatalok tekintetében. Eredményeink ismertetésének különös aktualitást ad a COVID-19 okozta jelenlegi világméretű pandémia helyzet, amely különböző források szerint – egyebek mellett – a cyberbűnözés fellendülését és a gyermekpornográf tartalmak fokozott terjedését eredményezi.¹⁷

A kutatás célja, tárgya és módszere

Kutatásunk a Heves Megyei Főügyészség kezdeményezésére indult az Országos Kriminológiai Intézetben, 2019-ben. Célja a gyermekpornográfia – illetve a korábbi Btk. alapján a tiltott pornográf felvétellel visszaélés – miatt indult büntetőeljárások és az azok alapjául szolgáló bűncselekmények főbb jellemzőinek feltárása és elemzése volt a szakirodalom és a normatív háttér tükrében, jogerős ítéletek alapján, különös tekintettel a bűncselekmény tényállását megvalósító fiatalokakra. Fontos célkitűzésünk volt továbbá, hogy összefoglaljuk a gyermekpornográfia bűncselekményével kapcsolatos jogalkalmazói gyakorlat főbb tendenciáit, nehézségeit, illetve anomáliáit.

¹⁷ Ld. pl. <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/catching-virus-cybercrime-disinformation-and-covid-19-pandemic> ; <https://www.bbc.com/news/education-52419427>

A kutatás célkitűzéseinek megfelelően az aktaelemzésre mint empirikus adatgyűjtési módszerre támaszkodtunk. A jogerősen befejezett büntetőügyek iratainak vizsgálata lehetőséget nyújt a vizsgált bűncselekmény kriminológiai, illetve eljárásjogi vonatkozásainak és a jogalkalmazók által tapasztalt egyes nehézségek feltárására.

Az éves ügyszámra vonatkozó előzetes információk¹⁸ alapján a mintába az 1978. évi IV. törvény 204. §-a szerinti tiltott pornográf felvétellel visszaélés¹⁹, illetve a 2012. évi C. törvény 204. §-ában szabályozott gyermekpornográfia miatt indult és 2016-ban vagy 2017-ben jogerős bírósági ítélettel lezárt büntetőügyek kerültek.

A Vádképviselési Informatikai Rendszerben szereplő ügyszámok²⁰ alapján 178 büntetőügy ügyészégi házi és nyomozati iratai érkeztek be. Mivel 8 büntetőügy vádlottjai esetében felmentő ítélet született, ezeket a kriminológiai szempontú elemzés során figyelmen kívül hagytuk, hiszen ezekben nem állapították meg a vádlott büntetőjogi felelősségét. A büntetőeljárással kapcsolatos változók vizsgálata szempontjából azonban a felmentéssel végződött büntetőügyek is relevánsak, ezért ezek vonatkozásában az elemzés a teljes mintán alapul.

Az adatokat előre meghatározott szempontrendszer alapján elektronikus úton rögzítettük, és az SPSS statisztikai programcsomag segítségével elemeztük. A nyitott kérdésekre adott válaszokat, illetve a jogalkalmazói gyakorlat kvantitatív adatokon túlmutató kérdéseit kvalitatív módon vizsgáltuk. A jogalkalmazói gyakorlat feltárásában az empirikus kutatásunkhoz aktákat küldő megyei főügyészségek is segítségünkre voltak a részünkre megküldött, értékes észrevételeikkel, tapasztalataikkal, amelyekre szintén támaszkodunk eredményeink ismertetése során.

A kutatás eredményei

A bűncselekmények jellemzői, az elkövetés körülményei

A statisztikai adatok ismertetése előtt röviden bemutatjuk az általunk vizsgált büntetőügyek főbb típusait. Ahogy az a megyei főügyészségek által a jogalkalmazói tapasztalatok és nehézségek vonatkozásában küldött észrevételekből is kiderült, egymástól nagyon különböző motivációjú elkövetők, illetve eltérő elkövetési körülmények esetén is tényállás-

18 Köszönjük Szigeti Ákos kollégánknak az ENYÜBS releváns adatainak kigyűjtéséhez és értelmezéséhez nyújtott segítségét.

19 Összesen hat ilyen büntetőügy volt.

20 Ezúton is köszönjük a Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztályának a kutatáshoz nyújtott segítséget.

szerű lehet a cselekmény, és ez kérdéseket vet fel a gyermekpornográfia tényállásával és különösen a védett jogi tárgygal, illetve a szabályozás céljával kapcsolatban.

A mintánkban szereplő büntetőügyek között nagy számban voltak olyan típusú ügyek, amelyekben az elkövető különböző internetes oldalakról – jellemzően fájlmegosztó oldalon keresztül – gyermekpornográf felvételeket töltött le, illetve tárolt valamilyen adathordozón. Többen közülük másoknak is átadták, illetve elküldték a birtokukba került felvételeket, vagy azokat a nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé tették. Ezek az eljárások jellemzően hatósági jelzésre indultak, de voltak olyan ügyek is, amelyekben a más – elsősorban szexuális – bűncselekmény miatt indult eljárásban derült fény az elkövető ilyen irányú érdeklődésére, illetve tevékenységére. Az internetről letöltött felvételeken látható sértettek nem kerültek azonosításra az eljárások során.

Az ügyek egy következő, a mintában relatíve kisszámú, ám súlyos bűncselekményeket megvalósító csoportját alkották azok a cselekmények, amelyekben az elkövető szexuális erőszakot, szexuális visszaélést vagy szexuális kényszerítést követett el a sértett sérelmére, és ennek során róla pornográf felvételt készített, vagy egyébként a sértett tudta vagy beleegyezése nélkül, illetve akarata ellenére készített róla pornográf felvételeket. A nemi bűncselekményeket megörökítő felvételeket az elkövetők általában nem adták át vagy küldték el másoknak, bár ennek ellenkezőjére is akadt példa. Az egyik, védelembe vett sértetttről például a saját édesanyja egy láthatás alkalmával készített gyermekpornográfnak minősülő felvételt, majd azt elküldte egy férfi ismerősének, aki telefonon – az anya jelenlétében, annak támogatása mellett – durva szexuális ajánlatot tett a gyermeknek, ezzel további traumát okozva neki. Egy másik ügy vádlottja, egy férfi a fiát molesztálta szexuálisan, és a cselekményekről egy ismerőse kérésére a sértett tudta nélkül felvételeket készített, majd elküldte az ismerősnek.

Az ügyek egy további csoportját alkották az ismert sértetttről jellemzően az elkövetővel korábban fennállt intim viszony vagy egyéb kapcsolat (pl. szexting²¹) során az elkövető birtokába került – általa vagy a sértett által készített – felvételekre elkövetett bűncselekmények. A sértettek e felvételek elkészítésébe beleegyeztek, nem egy ügyben saját maguk készítették és küldték el önszántukból a képeket vagy videókat a terhelteknek. Az ügyek egy részében az elkövető a gyermekpornográf felvételeket csak magánál tartotta, nem küldte el vagy mutatta meg másnak. Gyakori volt azonban ezeknek a felvételeknek a mások számára történő továbbküldése, illetve – például közösségi oldalon – mások számára történő hozzáférhetővé tétele. Az ilyen cselekmények elkövetői között felülreprezentáltak a fiatal-

21 A szexting erotikus, szexuális tartalmú felvételek küldése egy másik személynek mobiltelefonon vagy interneten.

korúak, akik a felvételek továbbküldésével rendszerint további fiatalokat vontak be elkövetőként az ügybe. Esetükben nem a gyermekek iránti kóros szexuális érdeklődés volt a motiváció, hanem például a szakítás vagy más ok miatti harag, sértettség, bosszú, esetleg kíváncsiság, szórakozás, illetve csoportnyomás.

Kiderült az is, hogy sok fiatal egyáltalán nincs tisztában azzal, hogy a 18 éven aluli társairól készült felvételek megszerzésével, továbbküldésével bűncselekményt követ el. Bár ezek a cselekmények kimerítik a gyermekpornográfia tényállását, vélhetően elsősorban nem ezek szankcionálása volt a jogalkotó szándéka, hiszen, ahogy az az egyik megyei főügyészség részünkre küldött tájékoztató leveléből kiderül, a fiatalkorú elkövetők célja általában nem „pedofil jellegű cselekmény” elkövetése vagy akár egy másik gyermek kizsákmányolása, hátrányos helyzetbe hozása. Ezt tükrözi egy másik megye gyakorlata is. Azokban az ügyekben, amelyekben az elkövető saját magáról készített felvételt és azt maga küldte tovább, vagy amelyekben az elkövető az utóbbi módon szerezte meg vagy küldte tovább a másról készült felvételt, az ügyészség az eljárást megszüntette és az elkövetőket megrovásban részesítette. A főügyészség a jogerős bírósági ítélettel lezárt, általunk bekért ügyek mellett ezért tájékoztató jelleggel megküldött számunkra korábban folyamatban volt büntetőügyekben született vádiratokat és megszüntető határozatokat is. Ezekből nyilvánvaló, hogy az ilyen típusú ügyekben a fiatalok óvatlansága, meggondolatlansága, olykor empátiahiánya vagy rosszindulata, de nem a szexuális vágy kielésének vagy társaik nemi bántalmazásának szándéka áll a cselekmény háttérben.

Súlyosabb cselekményeket valósítottak meg azok az elkövetők, akik – ahogy azt az egyik megyei főügyészség tájékoztató levelében összefoglalta – különböző módszerekkel vették rá a sértettet arra, hogy saját magáról pornográf felvételeket készítsen és azokat nekik elküldje vagy a korábban általuk készített pornográf felvételekkel, illetve azok felhasználásával, továbbításával megpróbálták befolyásolni azt a személyt, aki a felvételen szerepelt, esetlegesen emellett további nemi erkölcs elleni bűncselekményt is megvalósítottak.

Az elkövetők egy része az interneten, jellemzően valamelyik közösségi oldalon ismerkedett meg a sértettel vagy sértettekkel, és kért tőle vagy tőlük gyermekpornográf felvételeket. Ha a sértettek eleget tettek a kérésnek, az elkövetők további felvételeket kértek, illetve a korábban birtokukba került felvételek másoknak történő átadásával vagy a nagy nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételével fenyegetve kényszerítették ki további felvételek küldését. Erre példa az a büntetőügy, amelynek terheltje egy közösségi oldalon

vette fel a kapcsolatot a sértettel, és miután a lánytól megkapta a kért intim képeket, azzal fenyegette meg a sértettet, hogy ha megszakítja vele a kapcsolatot, elküldi másoknak a felvételeket. A terhelt a sértett ellenállása miatt megharagudott a sértettre, őt zaklatni, szidalmazni, fenyegetni kezdte, majd feltöltötte a képeket egy nyilvános csoportba, valamint megosztotta egy videómegosztó webhelyen.

Az általunk vizsgált ügyek a számok tükrében a következőképpen festenek. Az elemzett bűncselekmények 83 százalékában felnőtt korú és 13 százalékában fiatalok voltak az elkövetők, míg négy ügyben felnőttek és fiatalok is szerepeltek az elkövetői oldalon.

A bűncselekmények 88 százalékában egy, 5 százalékában két, 4 százalékában három és további 2,5 százalékában négy vagy több személy valósította meg a tényállást.

A vizsgált ügyek 52 százalékában ismert volt a sértett személye, 44 százalék esetében nem sikerült azonosítani a sértettet vagy sértetteket, és 6 olyan ügy is volt a mintában, amelyben ismert és ismeretlen sértettek sérelmére is megvalósították az elkövetők a bűncselekményt.

Azon ügyek közül, amelyekben megállapítható volt a sértettek száma, közel 86 százalék esetén egy, közel 8 százalék esetén két, és további közel 7 százalék esetén három vagy több sértett volt érintett.²²

A sértett és az elkövető a vizsgált büntetőügyek 47 százalékában ismertek, 48 százalékában nem ismertek egymást, a többi ügyben pedig az elkövető által ismert és számára ismeretlen sértettek is szerepeltek.

Az elkövetők

Nemzetközi kutatási eredmények szerint az online gyermekpornográf tartalmakat rendszeresen letöltő elkövetők demográfiai jellemzőik – kivéve a nemük – alapján igen heterogén csoportot alkotnak.²³ Bár közös bennük, hogy szinte valamennyien férfiak, köreikben számos társadalmi réteg képviselteti magát, vannak köztük egyedülállók és párkapcsolatban élők, illetve házasok, sőt, szülők is.²⁴ Többségük a 25-45 év közötti életkori csoportba

22 A legtöbb ismert sértett egy ügyben hét fő volt.

23 Es, van, Laure: i. m. 166–173.

24 HENRY, Olivia – MANDEVILLE-NORDEN, Rebecca – HAYES, Elizabeth – EGAN, Vincent: *Do internet-based sexual offenders reduce to normal, inadequate and deviant groups?* Journal of Sexual Aggression, 16(1), 2010. 33–46.

tartozik. Iskolai végzettség és foglalkozás tekintetében sem alkotnak homogén mintát az online gyermekpornográfia „fogyasztói”²⁵, de abban különböznek a bűnelkövetők populációjától, hogy több mint 30 százalékuk magasán kvalifikált.²⁶ Az átlagosnál gyakoribb körökben továbbá a kevés társas érintkezéssel járó – például informatikai, számítástechnikai területet érintő – foglalkozás.²⁷

Eredményeink több vonatkozásban is összhangban vannak utóbbi empirikus adatokkal, bár az összehasonlíthatóságot nehezíti, hogy az általunk vizsgált minta az elkövetési magatartás és az elkövetés körülményei tekintetében heterogén a nemzetközi kutatásokban elemzett, zömében az online gyermekpornográfia fogyasztók körében végzett kutatások mintáihoz képest.

Az aktakutatás során vizsgált büntetőügyeknek összesen 222 elkövetője volt, ám elemzésünk csak az elmarasztaló ítélettel végződött ügyek terheltjeiből álló mintán (n=214) alapul.

Az elkövetői minta 90,2 százaléka férfi, közel 10 százaléka nő. Ugyanakkor a gyermekpornográf felvételeket az internetről nagy mennyiségben letöltő, illetve azokat fájlcserélő oldalakon keresztül vagy egyéb módon mások vagy a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tevő elkövetők mindegyike férfi.

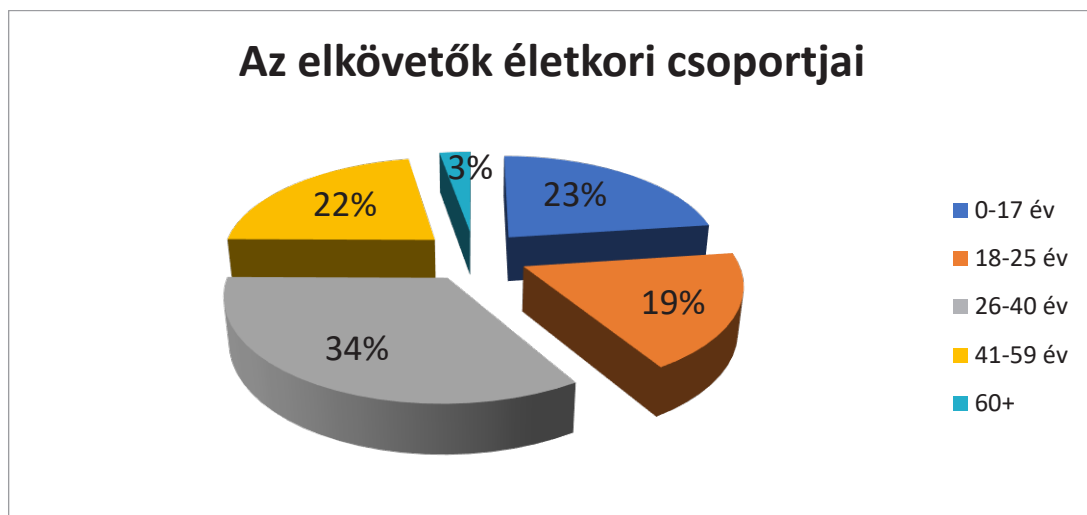
A 21 női elkövető zöme fiatal felnőtt vagy fiatalkorú volt az elkövetés idején, aki a jellemzően ismerőstől hozzá került, többnyire számára ismert sértettéről készült gyermekpornográf felvételek mások számára történő elküldésével, hozzáférhetővé tételével, közösségi oldalon való megosztásával követte el a bűncselekményt. Volt néhány olyan női elkövető is, aki a sértettől maga készítette a tiltott felvételt.

25 HULST, van der, R. C. – NEVE R. J. M.: *High-tech crime, soorten criminaliteit en hun daders. Eenliteratuur-inventarisatie*. Den Haag: WODC / Boom Juridische Uitgevers. Nr. 264. 2008., idézi van Es, 2015.

26 MCCARTHY, Jennifer A.: *Internet sexual activity: A comparison between contact and noncontact child pornography offenders*. Journal of Sexual Aggression, 16(2), 2010. 181–195.; ENDRASS, Jerome – URBANIOK, Frank – HAMMERMEISTER, Lea C. – BENZ, Christian – ELBERT, Thomas – LAUBACHER, Arja – ROSSEGGER, Astrid: *The consumption of Internet child pornography and violent and sex offending*. BMC Psychiatry, vol. 9., 2009. 43–50.

27 SULLIVAN, Caroline: *Internet traders of child pornography: profiling research*. Wellington: New Zealand Censorship Compliance Unit, 2005.

Az elkövetők átlagos életkora 30,8 év ($SD=13,5$), a legfiatalabb terhelt 14, a legidősebb 68 éves volt az elkövetés idején. Az alábbi ábrán az elkövetői minta életkori megoszlása látható:

Az elkövetők több mint ötöde (23%) tehát fiatalok, és a minta összesen 41 százaléka 25 éves vagy annál fiatalabb volt. A legnépesebb korosztály a 26-40 évesek csoportja, míg 60 év feletti elkövető – a gyermekpornográfiát elkövetőkre vonatkozó sztereotípiának ellentmondva – mindössze 6 fő volt.

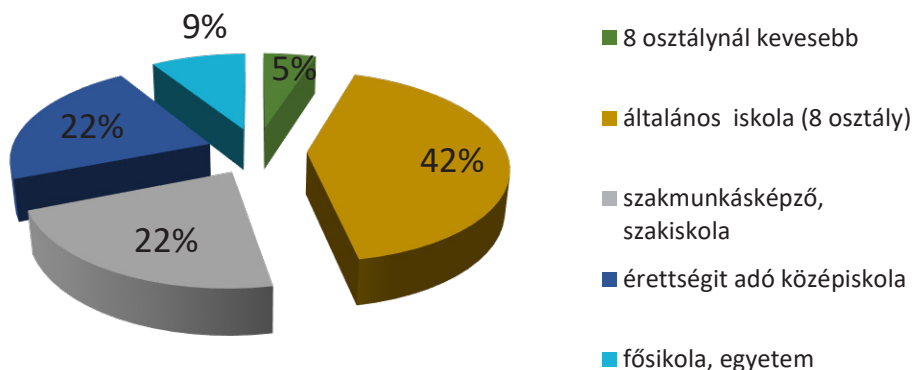
Az alábbi kördiagramból kitűnik, hogy az elkövetői minta 22 százaléka középiskolai érettségivel, 9 százaléka pedig felsőfokú végzettséggel rendelkezett, ami magas aránynak tűnik a bűnelkövetői populáció egészéhez viszonyítva.²⁸

További 22 százaléka szakiskolát vagy szakmunkásképző iskolát végzett, 42 százaléka általános iskolai végzettséggel bírt, és csupán 5 százaléka volt a mintában a nyolc osztálynál kevesebbet végzett terhelt.²⁹ Az általános iskolai végzettség magas arányát részben az magyarázza, hogy a minta több mint ötöde fiatalok voltak az elkövetés idején, és még nem fejezte be a középfokú iskolát.

28 Az ENYÜBS 2015., 2016. és 2017. évekre vonatkozó, rendelkezésre álló adatai alapján a regisztrált bűnelkövetők 11 százaléka rendelkezett valamilyen középiskolai érettségivel, és 6,7 százaléka főiskolai vagy egyetemi végzettséggel.

29 Ez a fenti ENYÜBS adatok alapján a 2015-2017 közötti évekre vonatkozóan 7,8 százaléka.

Az elkövetők iskolai végzettsége

A terheltek 93,5 százaléka tettesként, 5,5 százaléka társtettesként követte el a terhére rótt bűncselekményt, két fő – ugyanazon ügy két fiatalkorú lány elkövetője – pedig bűnsegédként felelt. Az elkövetők 70 százaléka egyedül, közel 8 százaléuk másodmagával, 9,5 százaléuk harmadmagával, további kb. 12 százaléuk pedig három vagy több társsal követte el az eljárás tárgyát képező bűncselekményt. 84 százaléuk egy, 11 százaléuk két, 6 fő pedig három vagy több sértett sérelmére valósította meg a gyermekpornográfia tényállását.

Az elkövetési magatartások közül a megszerez, tart, illetve a készít, kínál, átad vagy hozzáférhetővé tesz fordulatok voltak a leggyakoribbak; a terheltek 39 százaléka előbbi, 38 százaléka utóbbi módon valósította meg a bűncselekményt. Forgalomba hozatal, kereskedelem vagy nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé tétel 19 terhelt (9%) esetében került megállapításra. Egy-egy esetben történt tizennyolcadik életévét be nem töltött személy pornográf műsorban, illetve pornográf felvételen való szereplésre felhívása, és 28 elkövető (12,7%) több elkövetési magatartást is megvalósított.

A gyermekpornográfiával halmazatban előforduló bűncselekmények közül a leggyakoribbak a szexuális erőszak (n=32), a szexuális visszaélés (n=15) és a szeméremszétségtetés (n=10) voltak. A szexuális erőszakot, illetve szexuális visszaélést is megvalósított elkövetők vagy az általuk bántalmazott gyerekekről vagy serdülőkről készítettek pornográf felvételt, vagy a nemi bűncselekmény miatt indult eljárás során végzett házkutatás eredményeként derült fény arra, hogy a terheltek a gyermekpornográfia bűncselekményét is elkövetették. A gyermekpornográfia és a szeméremszétségtetés halmazata esetén jellemzően az történt, hogy

az elkövető valamilyen közösségi oldalon felvette a kapcsolatot a sértettel vagy sértettekkel „sexting” céljából vagy abból a célból, hogy tőlük önmagukról készített pornográf felvételeket csaljanak ki, és ennek során saját magáról is küldött pornográf képeket vagy videókat. Hét-hét elkövető valósította meg a szexuális kényszerítés, illetve a kényszerítés, hatan pedig a kiskorú veszélyeztetése tényállásait a gyermekpornográfia mellett. Üzletszerű kéjelgés elősegítése, személyi szabadság megsértése, kitartottság, zaklatás, zsarolás, testi sértés, személyes adattal visszaélés, valamint információs rendszer vagy adat megsértése három-három elkövető esetében fordult elő a mintánkban. További, a gyermekpornográfiával halmazatban megvalósított tényállások a gyermekprostitúció kihasználása, a kerítés, a kábítószer-birtoklás, az emberrablás, a cserbenhagyás, a lopás, a csalás, az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás, a szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése, a garázdaság, a rablás, a kifosztás, a rongálás, a lőfegyverrel és lőszerezettel visszaélés, a kábítószer készítésének elősegítése, a rágalmozás és a becsületsértés voltak.

Az általunk vizsgált büntetőügyek terheltjeinek közel 54,7 százaléka büntetlen, 45,3 százaléka büntetett előéletű volt az elkövetés idején. A büntetett előéletet megalapozó büntetések a legkülönbözőbb bűncselekmények miatt kerültek kiszabásra, de csak három fő volt a mintában, akik korábban gyermekpornográfia vagy más szexuális bűncselekmény miatt feleltek a bíróság előtt.

Az elkövetői mintánkban szokatlanul magas, 60 százalék volt az eljárás valamely pontján beismerő vallomást tett terhelt aránya. Ez vélhetően azért alakult így, mert ahogy arra a későbbiekben kitérünk, az általunk vizsgált ügyek túlnyomó részében rendelkezésre állt objektív bizonyíték. A terhelt 23 százaléka csak ténybeli beismerő vallomást tett, de bűnösségét nem ismerte el. Részleges beismerő vallomást az elkövetők közel 6 százaléka tett, 10 százalékuk tagadott, és 3 fő egyáltalán nem tett vallomást. A terhelti védekezések közül a leggyakoribbakra példák: a gyermekpornográf képek csak véletlenül kerültek a számítógépére; felnőtt pornográf tartalomra keresett rá és azok közé a tudta nélkül bekeveredhettek a gyermekekről készült felvételek; nem tudta megállapítani a felvételeken látható személyek életkorát; nem volt tisztában a sértett életkorával; nem volt tisztában azzal, hogy bűncselekményt követ el.

A sértettek

Az általunk vizsgált, elmarasztaló ítélettel zárult büntetőügyekben (n=170) az ismert sértettek száma 126 volt. A sértetti minta 76 százaléka lány, ami nem meglepő a gyerekek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények sértettjeinek nemi megoszlására vonatkozó

empirikus kutatási eredmények ismeretében.³⁰ Az általunk vizsgált minta természetesen nem reprezentatív, és azért is óvatosan kezelendő, mert a sértettek csak az elemzett bűntetőügyek alig több mint felében voltak ismertek. Arra azonban az ismert sértettek nemi megoszlására vonatkozó adatunk felhívja a figyelmet, hogy bár a lányok veszélyeztetettebbek a gyermekpornográfia – és általában a (tizennyolc éven aluliak sérelmére elkövetett) nemi bűncselekmények – tekintetében, a fiúk is gyakran esnek áldozatul az elkövetőknek.

A fiúk aránya a valóságban akár ennél nagyobb is lehet, amennyiben a szexuális viktimizáció tekintetében a fiúk esetében tapasztalható nagyobb arányú látencia³¹ a hatóságok tudomására jutó gyermekpornográfia-ügyek számát is befolyásolja. Például, 2012-ben az NCMEC³² által üzemeltetett CVIP³³ adatbázisban szereplő, azonosított gyerekek 43 százaléka fiú volt, ami magasabb az általunk kapott aránynál.³⁴

A gyermekpornográfia sértettjeinek nemi megoszlására vonatkozó nemzetközi adatok ugyanakkor nem egységesek. Egy kanadai kutatás szerint például a gyermekpornográf felvételeken szereplő gyerekek valamivel több mint 80%-a lány,³⁵ a fülöp-szigeteki statisztikák pedig 75 és 93 százalék közé teszik a lányok arányát a gyermekpornográfia sértettjei körében.³⁶

Az általunk vizsgált, ismert sértett sérelmére elkövetett gyermekpornográfia bűncselekmények sértettjeinek átlagos életkora 13,4 év (SD=3); a legfiatalabb sértett betöltött életkora 5 év, a legidősebbé 17 év volt a bűncselekmény elszenvedése idején.

Az alábbi ábrán látható, hogy a sértettek életkorának növekedtével emelkedik arányuk a mintán belül, tehát az általunk vizsgált ügyekben a 10 év feletti gyerekek és serdülők tűntek igazán veszélyeztetettnek. Az ismert sértettek több mint fele a 14 év fölötti korosztályból

30 Számos kutatás – köztük a tavalyi év során az OKRI-ban lefolytatott „A tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett szexuális erőszak kriminológiai vizsgálata” című vizsgálat – eredményei szerint a hatóságok tudomására jutó, gyerekek sérelmére elkövetett nemi bűncselekmények sértettjeinek nagyjából háromnegyede lány és negyede fiú.

31 Ld. pl. VALENTE, Sharon M.: *Sexual abuse of boys*. Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing, 18(1), 2005. 10–16.; MAIKOVICH-FONG, Andrea K. – FAFFEE, Sara R.: *Sex differences in childhood sexual abuse characteristics and victims' emotional and behavioral problems: Findings from a national sample of youth*. Child Abuse & Neglect, 34(6), 2010. 429–437.

32 National Center for Missing & Exploited Childre (Eltűnt és Kizsákmányolt Gyermekek Országos Központja)

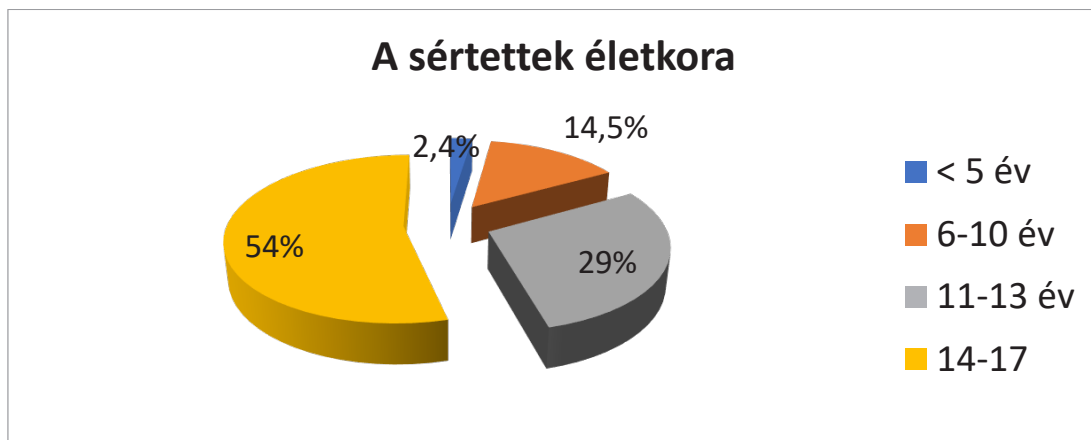
33 Child Victim Identification Program

34 National Centre for Victims of Crime: *Improving the response to victims of child pornography*. 2014. <https://victimsofcrime.org/docs/default-source/Policy/section-1-improving-response-to-vcp.pdf?sfvrsn=2>

35 Canadian Centre for Child Protection: *Child sexual abuse images on the internet. A CyberTip.Ca Analysis*. 2016. <http://s3.documentcloud.org/documents/2699673/Cybertip-ca-CSAResearchReport-2016-En.pdf>

36 <https://www.salvationarmy.org/isjc/22Mar2016-2>

kerül ki, ami vélhetően az erre a korosztályra jellemző elkövetések mintán belüli viszonylagos gyakoriságával magyarázható.

A fiatalok terheltek néhány ügy kivételével általuk ismert, jellemzően hozzájuk hasonló korú sértett sérelmére követték el a bűncselekményt, és mintánkban a felnőtt korúak által elkövetett bűncselekmények sértettjeinek életkori átlaga is meghaladta a 13 évet.³⁷ Az ismeretlen sértettek sérelmére elkövetett bűncselekmények esetében ugyanakkor gyakori volt, hogy az elkövető különböző nemű és életkorú gyerekekről készült gyermekpornográf felvételekre valósította meg a bűncselekményt, bár ezen adatok statisztikai elemzésére nem volt mód. Érdekes ezért összehasonlításként néhány nemzetközi adatot idézni.

Az Egyesült Államokból származik az az adat, amely szerint az online gyermekpornográfia sértettjeinek átlagos életkora 12 év.³⁸ Egy 2004-ben végzett kanadai viktimizációs felmérés szerint a tiltott pornográf felvételek 83 százalékán 12 éves vagy annál fiatalabb gyerekek láthatók; 39 százalék 3-5 éves, 19 százalék 3 éves kor alatti kisgyermeket ábrázol.³⁹ A CVIP adatbázisban szereplő, azonosított gyerekek életkori megoszlása 2012-ben a következőképp alakult: a képek 76 százalékán prepubertás korú gyerekek szerepeltek, akik 10 százaléka a felvételek készítése idején csecsemőkorú volt.⁴⁰ Ez az adat alátámasztja azt a tapasztalatot, amely szerint a gyermekpornográfia sértettjeinek átlagos életkora egyre

37 Igaz, a felnőtt korú és a fiatalok elkövetők által megvalósított gyermekpornográfia bűncselekmények sértettjeinek átlagos életkora között szignifikáns a különbség, előbbi 13,13, utóbbi 14,57 év ($p < 0,05$).

38 STEEL, Chad M. S.: *Digital child pornography: A practical guide for investigators*. Lij Shiba Press, 2014. 4.

39 Office of the Federal Ombudsman for victims of crime: Every image, every child. Internet-facilitated child sexual abuse in Canada. 2009. <https://www.victimfirst.gc.ca/pdf/childp-pjuvenile.pdf>

40 National Centre for Victims of Crime: *Improving the response to victims of child pornography*. 2014. <https://victimsofcrime.org/docs/default-source/Policy/section-1-improving-response-to-vcp.pdf?sfvrsn=2>

alacsonyabb.⁴¹ Szintén aggasztó tendencia, hogy egyre nő a felkavaró, gyakran igen súlyos szexuális bántalmazást és kínzást ábrázoló felvételek száma és aránya.

Az általunk vizsgált sértetti minta 79,5 százaléka sérelmére felnőtt és 18 százaléka sérelmére fiatalkorú valósította meg a tényállást, míg három sértett esetében mind felnőtt, mind fiatalkorú elkövetője volt a gyermekpornográfiának.

A sértettek alig több mint 6 százaléka sérelmére követte el a bűncselekményt számára ismeretlen személy. 15 százaléka állt az elkövető gondozása, nevelése vagy felügyelete alatt az elkövetéskor; utóbbiak nagy része családtag, jellemzően nevelőapa, de volt nagybácsi, vér szerinti szülő, illetve a gyerekekre gyakran felügyelő közeli ismerős is a terheltek között. A sértettek 33 százaléka sérelmére közeli ismerős valósította meg a bűncselekményt, ide értve a sértettel az elkövetéskor vagy azt megelőzően intim viszonyban állt személyeket is. Az elkövető a sértettek 43 százaléka esetén alkalmi vagy távoli ismerős volt; ebben a csoportban sok olyan személy volt, aki valamilyen közösségi oldalon vette fel a kapcsolatot a sértettel, vagy aki a sértett tágabb kortárs csoportjába tartozik, pl. iskolatárs. Három olyan ügy is volt a mintában, amelyben a sértettel különböző kapcsolatban lévő terheltek követték el a bűncselekményt.

A sértetti minta 31 százaléka állt a bűncselekmény elkövetése idején, illetve – jellemzően – azt megelőzően az elkövetővel „legális” intim viszonyban,⁴² vagy folytatott vele valamilyen szexuális jellegű kommunikációt (pl. saját magáról készített képeket küldött neki). A sértettek további 25 százaléka esetében történt az elkövető részéről törvénybe ütköző szexuális közeledés a sértett irányába, ide értve azokat az eseteket, amikor a beleegyezési korhatárt be nem töltött sértettel az elkövető nemi kapcsolat kialakítása céljából valamilyen közösségi oldalon felvette a kapcsolatot, és szexuális tartalmú üzenetcsere indult köztük. A sértettek összesen 26 százalékát érintően követték el az elkövetők a bűncselekményt oly módon, hogy a korábban a sértettel fennállt intim, bizalmi vagy egyéb személyes viszonyból fakadóan hozzájuk került, vagy általuk készített, a sértettet ábrázoló gyermekpornográf felvételeket másoknak elküldték, illetőleg mások vagy a nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé tették. Szintén beszédes adat, hogy a sértettek közel 40 százaléka saját maga készítette önmagáról – esetleg magáról és intim partneréről – a bűncselekmény tárgyát képező gyermekpornográf felvételt.

41 Ld. pl. Office of the Federal Ombudsman for victims of crime, 2009. i. m.

42 Ezen azt értjük, hogy a sértett betöltötte a beleegyezési korhatárt, illetve nem történt erőszak, vagy nem volt más olyan körülmény, amely miatt ez a kapcsolat bűncselekménynek minősült volna.

Aktavizsgálatunknak a büntetőeljárások hosszával, a bizonyítással és a büntetéskiszabással kapcsolatos eredményeit, valamint következtetéseinket terjedelmi okok miatt az Ügyészségi Szemle következő számában jelentetjük meg.

HAVASI SÁRA¹

A LETARTÓZTATÁS ÉS A NYOMOZÁS FIATALKORÚAKRA VONATKOZÓ SAJÁTOSSÁGAI AZ ÚJ BE. ALAPJÁN

1. Bevezető gondolatok

A normatív bűnügyi tudományok jogi szabályozásának teljes körű megújulása 2018. július 1. napján zárult le a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény hatályba lépésével. Az elmúlt években ugyanis tanúi lehettünk az új Büntető Törvénykönyv, az új Büntetés-végrehajtási Kódex megszületésének, a büntetőjogi reform utolsó állomásaként pedig az új büntetőeljárásról szóló törvény megalkotásának és hatályba lépésének.

A büntető igazságszolgáltatás normatív háttérének megújulását számos körülmény sürgette. Korábbi törvényeink és azok jogintézményei már csak nehezen tudtak lépést tartani napjaink új kihívásaival, így például a dinamikus technikai fejlődéssel, a különböző társadalmi változásokkal és ezzel együtt a bűnözési struktúra alakulásával. Kifejezetten az eljárások vonatkozásában egyre gyakrabban fogalmazódott meg kritikaként a büntetőeljárások elhúzódása, ami az igazságszolgáltatás hatékony működése iránti elvárással egyáltalán nem volt összeegyeztethető. Mindezeknek köszönhetően társadalmi igény mutatkozott a büntetőeljárások időszerű befejezése és az igazságszolgáltatás hatékony működése iránt, amelynek megvalósítására a korábbi, számtalan módosításon átesett, fragmentált eljárási törvényünk már nem bizonyult alkalmasnak.²

Mindhárom kódexünk megalkotásakor a jogalkotó egyik legfőbb célja olyan modern alapokon nyugvó, haladó szellemű jogi környezet kialakítása volt, amely eredményesen néz szembe napjaink újfajta kihívásaival.

A jogalkotói céloknak eleget téve az új büntetőeljárásról szóló törvény több nagylép-tékű és számos kisebb változtatással született meg. A tanulmány arra vállalkozik, hogy a nyomozásra és a letartóztatásra vonatkozó szabályozást az új büntetőeljárásról szóló törvény alapján vizsgálat alá vegye, azonban nem csupán általános jelleggel kívánja bemutatni

¹ Dr. Havasi Sára ügyészégi fogalmazó, Budapesti VI. és VII. kerületi Ügyészség, PhD hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; a tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-3-I-KRE-11 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

² 2017. évi XC. törvény indokolása

a megjelölt területeket, hanem arra a fiatalkorú terheltek elleni eljárásban irányadó rendelkezések ismertetésével egyidejűleg kerül sor.

A büntetőjog ugyanis – ide értve a büntető eljárásjogot és a büntetés-végrehajtási jogot egyaránt – a terhelt tekintetében jelentőséget tulajdonít több más tényező mellett az életkornak is, amelynek eredményeképpen eltérő szabályozás vonatkozik a 18. életévét be nem töltött, de a 12. életévét betöltött bűnelkövetőkre. Ennek oka összefoglalóan az életkori sajátosságaikból adódó formálhatóságuk, erre tekintettel pedig a javító-nevelői szándék megjelenése az eljárás során. Mivel a bűnelkövető fiatalkorúak első érintkezése a büntető igazságszolgáltatással a nyomozati szakaszon és a nyomozó hatóság tevékenységén keresztül történik, külön érdemes foglalkoznunk a nyomozás fiatalkorúakra vonatkozó sajátosságaival, és a legsúlyosabb, személyi szabadságot érintő kényszerintézkedés különös szabályaival a tekintetben, hogy azok képesek-e eleget tenni a hozzájuk fűzött nemzetközi és hazai elvárásoknak.

Nem mellesleg a bemutatni kívánt téma aktualitását kiválóan igazolja azon tény is, miszerint a személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedések közül a letartóztatás kapcsán számos álláspont látott már napvilágot azzal kapcsolatban, hogy mely esetekben van valóban szükség az alkalmazására, mivel a megalapozatlanul elrendelt letartóztatások, még ha kisebb mértékben is, de hozzájárulnak a börtönök túlszűfolttségéhez, és az ebből eredő visszasságok nyomán a tisztességes eljárás elvének sérelméhez. Nem nehéz azonban belátnunk, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben végrehajtott letartóztatások számát az eljárási törvényünk határozza meg, így elsődlegesen ennek vizsgálatára van szükség a megfelelő konzekvencia levonásához.

2. A fiatalkorú gyanúsítottak ellen folytatott nyomozások sajátosságai

Mielőtt rátérnék a fiatalkorúakra vonatkozó speciális rendelkezések bemutatására, mindenképpen szót kell ejtenem az új büntetőeljárásról szóló törvény (új Be.) által bevezetett újításokra, ugyanis egyfajta koncepcióváltás történt általánosságban a nyomozásban. A legfontosabb változás a nyomozás rendszerében, hogy az eljárás ezen szakasza immáron két szakaszra, felderítésre és vizsgálatra oszlik. A nyomozás ily módon történő felosztásának az az egyik nem elhanyagolható eredménye, hogy az ügyészégi szakasz önállósága és elkülönültsége megszűnik, és a vádemelésről a nyomozás keretében születik döntés. Továbbá az új szabályozásnak az is célja, hogy a nyomozás szakaszainak éles elhatárolásával a felelősségi körök és az ezekhez kapcsolódó eszközrendszerek is jól körülhatárolhatók legyenek, valamint az opportunitás szélesebb körű érvényesülése is biztosított legyen már

a nyomozás során is. Ugyanis a korábbi szabályozás merevségét bizonyítja, hogy a gyakorlatban az elterelő intézmények alkalmazására csak befejezett nyomozások esetén volt lehetőség, mivel, ha az elterelés esetleg nem vezetett eredményre, akkor a továbbiakban már kiegészítő nyomozás elrendelésére sem kerülhetett sor. Az új szabályozás – szakítva a korábbi megoldással – már lehetővé teszi eredménytelen elterelés esetén is a nyomozás folytatását.³

Az új Be. továbbra is a külön eljárások között tartja számon a fiatalkorúak elleni büntetőeljárást. Az eljárás hatálya a Btk. vonatkozó rendelkezése mentén a bűncselekmény elkövetésekor a 12. életévét betöltött, de a 18. életévét be nem töltött bűnelkövetőkre terjed ki. Ennek megfelelően a fiatalkorúakra vonatkozó sajátos rendelkezések külön fejezetben kerültek deklarálásra, amelyek „*lex specialis*”-ként működnek, vagyis a Be. rendelkezéseit a fejezet eltéréseivel kell alkalmazni. A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás célja a fiatalkorúak társadalmi beilleszkedésének és a speciális prevenciónak a biztosítása, amit az ügyészség a fiatalkorúakra vonatkozó eltérő törvényi rendelkezések maradéktalan érvényesülésének biztosításával segít elő.⁴

2.1. A felderítés

Az új Be. a nyomozás felderítési szakaszára nem tartalmaz speciális rendelkezéseket. Ennek nyilvánvaló oka, hogy a nyomozás ezen szakaszában a fiatalkorú terhelt még nincs jelen, így a vonatkozó garanciális rendelkezések sem lennének értelmezhetőek. Azonban, ha fiatalkorú ellen tesznek feljelentést, vagy fiatalkorú látszik megalapozottan gyanúsítható személynek, a fiatalkorúak ügyére kijelölt ügyészség fog eljárni.⁵

A felderítés feladata, hogy feltárja az ismeretlen tettes által elkövetett bűncselekmény körülményeit, nevezetesen a bűncselekmény tárgyi és alanyi oldalának ismérveit, valamint a joghátrány alkalmazása szempontjából releváns más tényeket.⁶ A felderítés során tehát a nyomozó hatóság a cselekménnyel kapcsolatos adatokat, információkat szerzi be – amelyeknek egy része a későbbiekben bizonyítékként is felhasználható lesz – a valósághű tényállás reprezentálása érdekében.

Fontos azonban leszögezni, hogy a felderítés csak és kizárólag a megalapozott gyanú megállapításához szükséges mértékben tárja fel a cselekmény körülményeit, ugyanis, amint a megalapozott gyanú közlésére is sor kerül, a nyomozás a vizsgálati szakaszba lép át.⁷

3 2017. évi XC. törvény indokolása

4 a fiatalkorúak büntetőügyeivel kapcsolatos ügyészségi szakfeladatok ellátásáról szóló 11/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás 2. § (1) bekezdése

5 11/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás 9. §

6 a nyomozás és az előkészítő eljárás részletes szabályairól szóló 100/2018. (VI. 8.) Korm. rendelet 133. §

7 2017. évi XC. törvény 348. § (3) bekezdése

A nyomozó hatóság a felderítés során önállóan jár el – így a felelősség is hozzátapad –, az ügyészség pedig a nyomozás ezen szakaszában törvényességi felügyeletet gyakorol, és utasítási joggal sem rendelkezik.⁸ Mindez azt jelenti, hogy az ügyészség tevékenysége követő jellegű, a már elvégzett nyomozati cselekményeket törvényességi szempontból értékeli, azonban a befolyásoló és meghatározó szerepet a törvény meghatározott eszközökkel már itt is biztosítja számára.⁹

2.2. A vizsgálat

A megalapozott gyanú közlésével a gyanúsított is megjelenik az eljárásban, ezzel a nyomozás új szakasza veszi kezdetét, és a fiataikorúakra vonatkozó speciális rendelkezések is megjelennek. Így például a fiatakorú gyanúsított kihallgatását követően a nyomozó hatóságot tájékoztatási kötelezettség terheli a gyermekjóléti szolgálat és a lakóhely szerint illetékes gyámhatóság irányába, valamint kezdeményeznie kell a védelembe vételt, és intézkednie kell a megelőző pártfogás elrendeléséről szóló határozat beszerzése iránt.¹⁰

Itt fontos megemlíteni, hogy garanciális okokból – hasonlóan az előző eljárási törvényünkhöz – az eljárásban védő részvétele kötelező, amely a törvényben meghatározott eljárási cselekményekben – így például a gyanúsított kihallgatáson – való kötelező jelenlétet is magában foglalja.¹¹

A vizsgálat során a nyomozó hatóság feladata, hogy megvizsgálja a gyanúsított cselekményét, elkövetéskori tudattartalmát, valamint a mentő és terhelő körülményeket.¹² Ugyancsak sor kerül a már beszerzett bizonyítási eszközök elemzésére, szükség esetén továbbiak törvényes úton történő beszerzésére, ugyanis csak valamennyi kérdés tisztázását követően lehet dönteni a nyomozás érdemi befejezését illetően, amely a hatályos szabályok szerint vádemeléssel vagy az eljárás megszüntetésével zárulhat le.¹³

8 2017. évi XC. törvény 31. § (2) bekezdése

9 A 2017. évi XC. törvény 26. § (2) bekezdése taxatív módon meghatározza az ügyészség törvényességi felügyeleti eszközrendszerét, amely alapján például az ügyészség nyomozó hatóság törvénysértő határozatát hatályon kívül helyezheti, megállapíthatja a nyomozó hatóság törvénysértő intézkedését, de a törvénysértés orvoslására is felhívhatja a nyomozó hatóságot.

10 100/2018. (VI. 8.) Korm. rendelet 171. § (2) bekezdése

11 2017. évi XC. törvény 682. §

12 100/2018. (VI. 8.) Korm. rendelet 150. § (1) bekezdése

13 2017. évi XC. törvény 348. § (4) és (5) bekezdése

A nyomozó hatóság önállósága lecsökken, egyúttal az ügyészség jogosítványai kiszélesednek¹⁴ és immáron utasítási joggal is rendelkezik a vizsgálat irányítójaként.¹⁵

A vizsgálat során az ügyészséget megillető utasítási jog magában foglalja a nyomozás kereteinek meghatározását és a szükséges bizonyítási eszközök beszerzésére és eljárási cselekmények fogantatására, illetve az ügyiratok megismerésére vonatkozó utasítást is.¹⁶ Fiatalkorú terhelt esetén a vonatkozó LÜ utasítás külön feladatot ír elő az eljáró ügyészség számára, mivel a nyomozás kereteinek meghatározásakor meg kell jelölnie azokat a bizonyítási eszközöket is, amelyeket az *egyéni értékelés*¹⁷ érdekében szükségesnek tart, sőt a fiatalkorú releváns körülményeinek felderítése érdekében más bizonyítási eszköz beszerzését is a nyomozó hatóság feladatául tűzheti.¹⁸

Az ügyészséget megillető jogosítványok azonban nem jelentik azt, hogy a nyomozó hatóság önállóan ne végezhetne nyomozati cselekményeket. Az új Be. meghatározza ezen esetköröket azzal a feltétellel, hogy az önállóan elvégzett nyomozati cselekményekről a nyomozó hatóságnak meghatározott határidőn belül be kell számolnia az ügyészségnek.¹⁹ A nyomozó hatóság az általános szabályok szerint az ügyészség rendelkezésének megfelelően, de maximum 3 havonként köteles beszámolni a nyomozás állásáról. Azonban, ha abból indulunk ki, hogy az új Be. soron kívüli eljárást ír elő a fiatalkorúaknál, valamint akkor is, ha kényszerintézkedés mellett folyik az eljárás, a 3 havonkénti iratbemutató nem tűnik elegendőnek, éppen ezért a 11/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás havonkénti iratbemutatót ír elő fiatalkorú terhelt elleni eljárásban. Az iratbemutató során a nyomozás felügyeletét ellátó ügyészség vizsgálata kiterjed valamennyi speciális rendelkezés betartásának és az egyes speciális intézkedések (például a különleges bánásmód egyes intézkedései) alkalmazási lehetőségének ellenőrzésére.

A terjedelmi korlátokra tekintettel csak érintőlegesen foglalkozom a különleges bánásmód jogintézményével, amely különálló fejezetben nyert szabályozást az új törvényben.

14 A 2017. évi XC. törvény 26. § (3) bekezdése alapján az ügyészség például eljárási cselekmény fogantatását is megtilthatja, a nyomozó hatóságot beszámolásra kötelezheti vagy eljárási cselekmény, illetve határozat meghozatalát előzetes jóváhagyáshoz kötheti.

15 2017. évi XC. törvény 25. § (2) bekezdése

16 9/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás 40. § (1) bekezdése

17 A 2017. évi XC. törvény 683. § (1) bekezdése alapján a fiatalkorú sajátos szükségleteinek, környezetének megismerése szempontjából lényeges körülmények vizsgálata. Az egyéni értékeléshez felhasználható speciális bizonyítási eszközök például: környezettanulmány, pártfogó felügyelői vélemény, pártfogó felügyelő vallomása.

18 11/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás 10. §

19 2017. évi XC. törvény 392. §

Alapvetően abból kell kiindulnunk, hogy fokozottabb védelemben kell részesíteni azokat a meghatározott eljárási résztvevőket – rendszerint a tanút és a sértettet –, akik személyes jellemzőik, az eljárás tárgyát képező bűncselekmény jellege, körülményei alapján a megértésben, a megértetésben, a jogok gyakorlásában és kötelezettségeik teljesítésében, vagy a büntetőeljárásban való hatékony részvételben akadályozottak.²⁰

A különleges bánásmód alkalmazásának kötelező és mérlegelésen alapuló esetét is szabályozza a törvény, előbbi csoportba tartozik a 18. életévét be nem töltött terhelt is, amely a gyermekek mindenképp felett álló érdekét hirdető, az Európa Tanács gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatásának rendelkezéseire is visszavezethetően került bele a magyar szabályozásba. A különleges bánásmód törvényben meghatározott konkrét intézkedések alkalmazását vonja maga után a gyermekjogok és a tisztességes eljárás biztosítása érdekében. Ilyen intézkedések közé tartozik például, hogy a 14. életévét be nem töltött terhelt csak hozzájárulásával szembesíthető, a részvételével történt eljárási cselekményről kép- és hangfelvételt kell készíteni, illetve, hogy a 18. életévét be nem töltött terheltet érintő eljárási cselekményeken igazságügyi pszichológus szakértő is jelen lehet.²¹

A vizsgálat kapcsán fontos még megemlíteni a törvényes képviselő eljárásban betöltött szerepét, aki segítőként vehet részt és önálló eljárási jogokkal rendelkezik a védőhöz hasonló jogállással. Hasonlóan a korábban hatályos szabályokhoz, a törvényes képviselőnek jelenléti, észrevételezési, indítványtételi és jogorvoslati joga is van, tájékoztatják a terhelt idézéséről és értesítéséről, illetve az ügyben megszületett határozatokat vele is közlik.²²

2.3. A bizonyítás sajátosságai

Az új Be. hatályba lépésével a bizonyítás egyes szabályai is megújultak; a legszembevetőbb változás például a bizonyítás eszközeinek átalakulásában érhető tetten.²³ Témánk szempontjából azonban legalább ilyen lényeges, hogy a bizonyítás körében még inkább hangsúlyossá válik a vádló, fiatalkorúak elleni eljárásban – pótmagánvád hiányában és a magánvádas eljárás ügyészi vádképviseléssel történő lefolyására tekintettel – az ügyészség felelőssége, mivel az új Be. kifejezetten kimondja, hogy a vád bizonyításához szükséges tények feltárása, az alátámasztásukra szolgáló bizonyítási eszközök rendelkezésre bocsátása

²⁰ 2017. évi XC. törvény 81. §

²¹ 2017. évi XC. törvény 85–89. §

²² 2017. évi XC. törvény 72. §

²³ Az új Be. alapján bizonyítási eszköz az elektronikus adat, a pártfogó felügyelői vélemény, valamint az irat, illetve az okirat a tárgyi bizonyítási eszközök közé került.

és beszerzésének indítványozása a vádlót terhelik, indítvány hiányában pedig a bíróság nem köteles a bizonyítási eszközök beszerzésére és megvizsgálására sem.²⁴ Az ügyészség e feladatát az előkészítő eljárással, a nyomozás felügyeletével és irányításával, valamint a befejező intézkedésekkel kapcsolatos ügyészi feladatokról szóló 9/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás külön nevesíti, amikor úgy rendelkezik, hogy a bizonyítással kapcsolatos ügyészi feladatok közé tartozik a bizonyítási eszközök teljes körű beszerzésének szorgalmazása.²⁵ Ehhez kapcsolódóan fontos nívuma a törvénynek, hogy azokat a tényeket nem kell azonban bizonyítani, amelyek valóságát a vádló, a terhelt és a védő együttesen elfogadják.²⁶

Ha a fiataikorúak elleni eljárás bizonyítását akarnánk három szóval jellemezni, akkor a kötelező, a speciális és a kiterjedtebb jelzőket használhatnánk.

Miért speciális?

A fiataikorúak elleni eljárásban olyan bizonyítási eszközök jelennek meg, amelyek kifejezetten ezen eljárásban értelmezendők, sőt néhányuk beszerzését az új Be. kötelezően elő is írja. Idetartozik a környezettanulmány, az összefoglaló pártfogó felügyelői vélemény, a pártfogó felügyelő tanúvallomása, valamint a törvényes képviselő vagy a gondozást ellátó más személy tanúvallomása, mely eszközök a megfelelő joghátrány megválasztásához is hozzájárulnak.

Továbbá itt kell megemlíteni a bizonyítási cselekményekkel kapcsolatban, hogy a 18. életévét be nem töltött terhelt vallomása akkor sem ellenőrizhető műszeres vallomásellenőrzéssel, ha abba beleegyeznek.²⁷

Miért kötelező?

A törvény több kötelező elemet is meghatároz az eljárás során és a bizonyítás körében egyaránt, így például az eljárás tekintetében előírja annak vizsgálatát, hogy a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvényben meghatározott jelzési kötelezettségnek vagy hatósági eljárás kezdeményezésének feltételei fennállnak-e, vagy a nyomozást felügyelő ügyészség részére előírja a jogszabályi kötelezettségek betartásának ellenőrzését. A bizonyítás kógens elemei közé tartozik, hogy a gyanúsított kihallgatást követően haladéktalanul be kell szerezni a környezettanulmányt, amely tartalmazza a fiatakorú ve-

24 2017. XC. törvény 164. §

25 9/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás 13. §

26 2017. évi XC. törvény 163. § (4) bekezdés c) pont

27 2017. évi XC. törvény 87. § (2) bekezdése

szélyeztettségének bűnmegelőzési szempontú kockázatértékelését is.²⁸ Az új Be. ugyanis – paradox módon – több bizonyítási eszköz kötelező beszerzését is előírja, ami látszólag ellentmond a szabad bizonyítási rendszer elveinek.

A szabad bizonyítási rendszer áttörésére egyébként maga a Be. ad felhatalmazást, amikor úgy rendelkezik, hogy a jogszabály elrendelheti bizonyítási cselekmények teljesítését és lefolytatását, bizonyítási eszközök megvizsgálásának és rögzítésének meghatározott módját, valamint egyes bizonyítási eszközök igénybevételét.²⁹ Fontos azonban leszögezni, hogy bár a fiatalkorúak elleni eljárásban vannak kötelezendően beszerzendő bizonyítási eszközök, azok mérlegelése már a szabad bizonyítási rendszer ismérveinek megfelelően, szabad belátáson múlik, ezért mondható a rendszer áttörése csupán látszólagosnak.

Az új Be. általános jelleggel előírja, hogy a bizonyításnak a fiatalkorú sajátos szükségleteinek, környezetének megismerése szempontjából lényeges körülmények vizsgálatára, az úgynevezett egyéni értékelésre is kiterjedőnek kell lennie, amelynek eszközei:

- a) a környezettanulmány,
- b) a pártfogó felügyelői vélemény vagy az összefoglalt pártfogó felügyelői vélemény³⁰,
- c) a szakvélemény,
- d) a pártfogó felügyelő tanúvallomása,
- e) a törvényes képviselő vagy a gondozást ellátó más személy tanúvallomása.³¹

A felsorolt bizonyítási eszközök közül a környezettanulmány és a pártfogó felügyelői vélemény (vagy az összefoglalt pártfogó felügyelő vélemény) beszerzése kötelező, és ugyancsak kötelező a 12. életévét betöltött, de a 14. életévét be nem töltött terhelt belátási képességének vizsgálata, amiről a megalapozott gyanú közlését követően, jogszabályban meghatározottak szerint, haladéktalanul gondoskodni kell.³²

Mindazonáltal a fiatalkorú érettségének vagy értelmi fejlettségének szakértői vizsgálata opcionálisan is megjelenik a törvényben, ugyanis azt a 14. életévét betöltött terhelt esetén mérlegelés eredményeként is lehetővé teszi. A 11/2018. (VI. 29.) LÜ utasításban találunk irányító szempontokat arra vonatkozóan, hogy az opcionális eset milyen körülmények mérlegelésekor merülhet fel. Eszerint az ügyészség különösen akkor intézkedik a szakvé-

28 A környezettanulmányra vonatkozó részletesebb rendelkezéseket a Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységéről szóló 8/2013. (VI. 29.) KIM rendelet tartalmazza.

29 2017. évi XC. törvény 166–167. §

30 A 11/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás értelmében, ha a fiatalkorú terhelt megelőző pártfogás alatt áll, akkor a vádemelés előtt a 202. § (1) bekezdésében írt egyéb esetekben az összefoglaló pártfogó felügyelő vélemény beszerzése kötelező.

31 2017. évi XC. törvény 683. §

32 2017. évi XC. törvény 686. §

lemény beszerzése iránt, ha az a fiatalkorú személyiségszerkezetének, képességnormáinak, pszichés tulajdonságainak és a bűncselekményhez fűződő viszonyának maradéktalan feltárásához szükséges.³³

Miért kiterjedtebb?

A kérdés megválaszolásához a valósághű tényállás eljárásban betöltött szerepét, jelentőségét kell megvizsgálnunk, amellyel a jogszabályi rendelkezések között többször találkozhatunk. Röviden összefoglalva, a valósághű tényállás a kontinentális jogrendszerű államok bizonyítási rendszerében megjelenő fogalom, amely a teljes történeti tényállás, az ügynevezett materiális igazság kiderítésének célját foglalja magában,³⁴ és lényegében a kriminológia alapkérdéseinek teljeskörű megválaszolásával állapítható meg.³⁵

A fiatalkorúak elleni eljárásban a valósághű tényállás tágabban értelmezendő, hiszen a 11/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás kiterjeszti a fiatalkorú személyiségre, életkörülményeire, életútjára és közvetlen környezetére vonatkozó tények felderítésére is.³⁶ Ennek következményeként a bizonyítás tárgya is tágabb azon tényeknél, amelyek a büntető és büntető-eljárási szabályok alkalmazásában és járulékos kérdésekben jelentősek, mivel fiatalkorúak esetén a korábbiakban említetteknek megfelelően a bizonyításnak a fiatalkorú sajátos szükségleteinek, környezetének megismerése szempontjából lényeges körülmények vizsgálatára is ki kell terjednie.

2.4. A nyomozás tartama

Az új Be. karakteresen előírja – a nemzetközi elvárásoknak eleget téve –, hogy a büntető-eljárást soron kívül kell lefolytatni, ha abban 18. életévét be nem töltött terhelt vesz részt, ugyancsak, ha a terhelt személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedés hatálya alatt áll.³⁷ Ezt tükrözi vissza a 11/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás azon rendelkezése, mely szerint az ügyészségnek minden törvényes intézkedést meg kell tennie annak érdekében, hogy a 18. életévét be nem töltött személyt érintő ügy soron kívül lefolytatásra kerülhessen, illetve törekednie kell arra is, hogy a kényszerintézkedés a lehető legrövidebb ideig tartson.³⁸

33 11/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás 14. §

34 BÉRCES Viktor: *Kontinentális típusú bizonyítási rendszerek Európában*. Büntetőjogi Szemle 2018/1. 16.

35 Ld. részletesebben: IBOLYA Tibor: *Kihallgatási taktika a nyomozásban*. <http://ibolyatibor.atw.hu/Sajat/3.pdf> (letöltve: 2020. április 27.)

36 11/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás 12. §

37 2017. évi XC. törvény 79. § (1) bekezdés a) és b) pontjai

38 11/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás 2. § (2) bekezdése

A fiatakorú gyanúsított ellen indult nyomozás határideje az általános szabályokhoz képest korlátozottabb, valamint differenciált az elkövetett bűncselekmény büntetési tétele alapján. A nyomozást a gyanúsított kihallgatásától számítva 5 évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő cselekmény elkövetése esetén 1 éven belül, míg 5 évi szabadságvesztésnél súlyosabban büntetendő cselekmény elkövetése esetében 2 éven belül kell befejezni, mely időtartam nem hosszabbítható meg az általános szabályok szerint ismert módon. Ugyanígy nem hosszabbítható meg a nyomozás abban az esetben sem, ha vegyes büntetőügyről van szó, vagyis amikor felnőttkorú terheltje is van az eljárásnak, mert ilyen esetben is a fiatakorúakra vonatkozó rendelkezések élveznek elsőbbséget.³⁹ A vegyes büntetőügyeknél maradvá, a felnőttkorú és a fiatakorú terheltek vonatkozásában párhuzamosan telnek a nyomozási határidők, de ebben az esetben sem haladhatja meg a fiatakorú tekintetében a rá vonatkozó, speciális maximumot.

A soron kívüli eljárást biztosító rendelkezések garanciális okokból kerültek be a törvénybe, ugyanis a fiatakorúak elleni eljárás célját és a korábbiakban említett nemzetközi elvárásoknak való megfelelést hivatottak biztosítani. Abból az alapvető elvből kell kiindulnunk, hogy a büntetendő cselekményt a lehető legrövidebb időn belül követnie kell a szankciónak, annak érdekében, hogy a kívánt hatást kiválthassuk. A szankció hatása annál inkább gyengül ugyanis, minél később követi a büntetendő cselekményt. A fiatakorúak tekintetében tehát a javító, nevelő célt csak akkor érhetjük el, ha az eljárás keretében a legrövidebb időn belül a megfelelő állami reakciókat adjuk. Lajtár István például az igazságszolgáltatás „legnagyobb bűnének” nevezi, ha az elkövetett bűncselekményre csak évekkel később reagálunk, mivel az ilyenkor kiszabott szankció értelmét és hatékonyságát veszti. Emellett kifejezetten elfogadhatatlannak tartja, ha az eljárás oly módon húzódik el indokolatlanul, hogy a fiatakorú közben letartóztatásban van.⁴⁰ Úgy vélem, hogy kétség sem férhet a soron kívüli eljárás szükségességéhez, a fiatakorúak elleni eljárás elképzelhetetlen az eljárás időtartamára vonatkozó, világos és konkrét garanciális rendelkezések nélkül.

3. A fiatakorú terhelt letartóztatása

A Sári János által a „legértékesebb alapjogként”⁴¹ számon tartott szabadsághoz való jog a legkorábban elismert alapvető jogok közé tartozik, amely számos nemzetközi dokumen-

39 2017. évi XC. törvény 687. §

40 LAJTÁR István: *A fiatakorúak igazságszolgáltatásának, büntetés-végrehajtásának egyes időszzerű kérdései a jogszabályi változások és a jogalkalmazási tapasztalatok tükrében*. Börtönügyi Szemle 2005/4. 16.

41 Ld: SÁRI János: *Alapjogok. Alkotmánytan II.* 3., átdolgozott kiadás, Osiris, Budapest, 2005. 98.

tumban, így például a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában vagy az Emberi Jogok Európai Egyezményben is elismerést nyert.⁴² A szubszidiaritás elvét szem előtt tartva, a szabadsághoz való jog olyan alkotmányos alapjog, amelytől megfosztani valakit csak törvényes okból és eljárás keretében lehet, ha az elérni kívánt cél korlátozással járó más eljárási cselekmény vagy intézkedés útján nem biztosítható.⁴³ A terheltnak tehát alapvetően joga van ahhoz, hogy szabadlábbon védekezhessen és csak a fokozatosság, illetve az arányosság elve mentén rendelhető el személyi szabadságot is érintő kényszerintézkedés.⁴⁴ Mindez visszatükröződik a kényszerintézkedések általános szabályaiból is, amelyek arról rendelkeznek, hogy az eljáró hatóságoknak törekedniük kell arra, hogy a kényszerintézkedés alkalmazása az érintett alapvető jogainak korlátozását – nyilvánvalóan a nem érintett alapvető jogok tiszteletben tartása mellett – csak a legszükségesebb mértékben és ideig eredményezze.⁴⁵ Különösen fontos rendelkezések ezek a fiatalkorú terheltek tekintetében, ugyanis náluk alapvető nemzetközi kíváncsolom, hogy letartóztatásukra csak végső esetben, kivételesen kerüljön sor, és ha a hatóságok mégis a letartóztatás mellett döntenének, akkor is csak a legszükségesebb ideig tartson.⁴⁶ Az Európa Tanács az ítélelehozatal megelőző fogva tartásról szóló R (80) 11. számú ajánlása szintén hasonló rendelkezéseket tartalmaz, viszont további elemként jelenik meg benne, hogy az ítélelehozatal megelőző őrizet sohasem lehet kötelező, és nem alkalmazható büntető célokból, ami egyértelműen az ártatlanság vélelmére vezethető vissza.

3.1. A letartóztatás régi-új eljárási szabályai

A letartóztatás szabályai az új törvényben sokkal átláthatóbban jelennek meg, mivel a rendelkezéseket az egyszerűsödés jellemzi, mindazonáltal az elrendelés okaira és tartamára vonatkozó valamennyi szabály tartalma nem módosult jelentős mértékben. A legszembetűnőbb változást a jogintézmény elnevezésében tapasztalhatjuk, ugyanis nem előzetes letartóztatásként, hanem letartóztatásként került bele az új törvénybe.

42 CHRONOWSKI Nóra: *Szabadsághoz és a személyi biztonsághoz való jog*. In: Lamm Vanda (szerk.): *Emberi Jogi Enciklopédia*, HVG-ORAC, Budapest, 2018. 636.

43 2017. évi XC. törvény 2. § (3) bekezdése

44 2017. évi XC. törvény 3. § (5) bekezdése

45 2017. évi XC. törvény 271. §

46 Ld. például az ENSZ Közgyűlése által 1990. december 14-én elfogadott, a szabadságelvonással nem járó intézkedések minimumszabályairól szóló ún. Tokiói Szabályokat, United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures

Az általános szabályokkal megegyezően, a fiataikorúak letartóztatásának is ugyanazon általános és különös feltételeit szabja meg a törvény. Hasonlóan tehát az általános szabályokhoz, a letartóztatás általános feltételei⁴⁷ objektívek és konjunktívak, míg a különös feltételek⁴⁸ szubjektívek és alternatívák, valamint nemcsak bekövetkezett eseményekre reagálnak, hanem a valószínűsítésre is lehetőséget adnak.

A letartóztatás feltételrendszere a fiataikorúak elleni eljárásban azonban kiegészül egy speciális elemmel, ugyanis az általános és különös feltételek mellett is csak akkor rendelhető el a fiatakorú letartóztatása, ha az általa elkövetett bűncselekmény különös tárgyi súlyú, és a kényszerintézkedéssel elérni kívánt cél enyhébb kényszerintézkedéssel nem érhető el.⁴⁹ A különös tárgyi súly mérlegelése során a bűncselekmény jellegét, a büntetési tétel mértékét, az elkövetés módját, valamint az objektív tárgyi és alanyi körülményeket kell figyelembe venni. A különös tárgyi súlyosságot például a sorozatjelleg vagy a kirívó erőszakosság is megalapozhatja.⁵⁰

A letartóztatás elrendeléséről a bíróság ülésen határoz, amelyen a törvényes képviselő és a gondozást ellátó nagykorú személy is részt vehet, sőt – mivel az ülés egy sajátos kontradiktórius eljárásnak tekinthető⁵¹ – akár fel is szólalhatnak vagy észrevételt tehetnek, és a bíróság döntéséből is kézhez kapnak.⁵² A törvényes képviselő és a gondozást ellátó nagykorú személy azonban nemcsak a bírósági döntést, hanem az ügyészi indítványt is megkapja, illetve részükre meghatározott esetekben az ügyiratok megismerését is biztosítani kell.⁵³

A vádemelés előtt elrendelt letartóztatás az elsőfokú bíróságnak a tárgyalás előkészítése során hozott határozatáig, de legfeljebb 1 hónapig tart, amely az elrendeléstől számított 1 év elteltéig alkalmanként legfeljebb három hónappal, azt követően legfeljebb 2 hónappal hosszabbítható meg fiatakorúak esetén is.

A letartóztatásnak az általános szabályok szerint azonban van egy abszolút, felső tartama is (1-4 év), amelyet a törvény a szabadságvesztéssel büntetendő cselekmények büntetési tételének felső határa alapján határoz meg, egyetlen kivétellel, ugyanis az életfogytig tartó

47 2017. évi XC. törvény 276. § (1) bekezdése és 277. § (4) bekezdése

48 2017. évi XC. törvény 276. § (2) bekezdése

49 2017. évi XC. törvény 688. §

50 11/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás 16. § (2) bekezdése

51 a nyomozási bíró eljárásáról az előzetes letartóztatás elrendelése tárgyában született 93. BK

52 2017. évi XC. törvény 689. §

53 Ilyen eset a Be. 470. § (1) és (2) bekezdése alapján, ha az indítvány tárgya letartóztatás elrendelése vagy a letartóztatás meghosszabbítása.

szabadságvesztéssel büntetendő cselekmények esetében a letartóztatásnak nincs felső határa.⁵⁴

Ehhez képest a fiatalkorúakra sokkal kedvezőbb szabályok vonatkoznak. A letartóztatás felső tartama a bűncselekmény elkövetésekor betöltött életkorhoz kapcsolódik, így annak a fiatalkorúnak a letartóztatása, aki a bűncselekmény elkövetésekor a 14. életévét nem töltötte be, legfeljebb 1 évig, ha pedig a 14. életévét betöltötte, legfeljebb 2 évig tarthat.⁵⁵ Tehát esetükben a letartóztatás életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő cselekmény elkövetésekor sem tarthat felső határok nélkül. A letartóztatás felső határára vonatkozó szabályok megtartását a vádemelés előtt az ügyészség felügyeli.⁵⁶

A letartóztatás kapcsán érdemes még szót ejtenünk a letartóztatott jogi helyzetének alakulásáról, mivel a letartóztatás végrehajtása során a terheltet fogvatartotti jogok és eljárási jogok is megilletik, ezzel egy igencsak speciális jogi helyzetet teremtve. Annak ellenére, hogy a letartóztatás a legsúlyosabb eljárásjogi kényszerintézkedés, a terhelt az eljárási jogait korlátozás nélkül gyakorolhatja, ami a tisztességes eljárás és a fegyveregyenlőség elvének fontos garanciája.⁵⁷ A fogva lévő terhelt eljárási jogait taxatív módon tartalmazza a törvény, amelyek három csoportra oszthatóak: az ügy megismeréséhez kapcsolódó, az ügy előbbre vitelét, valamint a védelmet érintő jogok csoportjára, amelyek részletesebb ismertetése külön tanulmány tárgya lehet.⁵⁸

3.2. A fiatalkorúak letartóztatásának végrehajtási helye

A letartóztatás eljárásjogi szabályai mellett legalább ugyanilyen fontosak a végrehajtásra vonatkozó rendelkezések, amelyek a 2013. évi CCXL. törvényben találhatók meg (a továbbiakban: Bv. Kódex).

A felnőttkorú elkövetők letartóztatását büntetés-végrehajtási intézetben, illetve meghatározott esetben és időtartamban, kivételesen rendőrségi fogdán foganatosítják. Emellett a Bv. Kódex egy további végrehajtási helyet is megjelöl fiatalkorú letartóztatottak esetén,

54 2017. évi XC. törvény 298. §

55 a 2017. évi XC. törvény 688. § (2) bekezdése alapján, kivéve az ügydöntő határozat kihirdetése után elrendelt vagy fenntartott letartóztatás esetét, továbbá, ha a másodfokú vagy a harmadfokú bíróság hatályon kívül helyező végzése elleni fellebbezés elbírálása iránti eljárás vagy hatályon kívül helyezés folytán megismételt eljárás van folyamatban

56 11/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás 17. § (4) bekezdés

57 LAJTÁR István – SZÜCS András: *Büntetés-végrehajtási jog*. Jogi szakvizsga-felkészítő kötet, 3., átdolgozott kiadás, Patrocinium, Budapest, 2019. 285.

58 2017. évi XC. törvény 39. § (2) bekezdés

mivel javítóintézetben is sor kerülhet a letartóztatás foganatosítására. A fiatalkorúak letartóztatásának javítóintézetben történő végrehajtását az 1995. évi XLI. törvény tette lehetővé, amely a New York-i Egyezmény és a hazai jogrendszer összhangjának megteremtése érdekében korszerűsítette a javítóintézeti nevelés feltételeit is.⁵⁹

Az elkövetkezőkben a végrehajtási helyek közül kifejezetten a javítóintézet és a büntetés-végrehajtási intézet vizsgálatára kerül sor.

A Bv. Kódex részletesen szabályozza a letartóztatás javítóintézetben történő végrehajtását, és életkori sávokat határoz meg (minden esetben az elrendeléskori életkor az irányadó) a végrehajtási hely kijelölése körében. Ennek értelmében, annak a letartóztatása, aki az elrendeléskor a 14. életévét nem töltötte be, csak javítóintézetben hajtható végre (ami követi a Btk. azon rendelkezését, mely szerint, azzal szemben, aki a bűncselekmény elkövetésekor a 14. életévét még nem töltötte be, csak intézkedés alkalmazható). A 14. életévét betöltött, de a 18. életévét be nem töltött terhelt letartóztatása elsődleges javítóintézetben, kivételesen büntetés-végrehajtási intézetben, a 18. életévét betöltött, de a 20. életévét be nem töltött terhelt letartóztatása elsődlegesen büntetés-végrehajtási intézetben és kivételesen javítóintézetben, az elrendeléskor a 20. életévét betöltötté pedig csak büntetés-végrehajtási intézetben hajtható végre. A 20. életév megjelenése a szabályozásban arra vezethető vissza, hogy büntetés-végrehajtási jogi értelemben fiatalkorúnak számít a 18. életévét betöltött, de a 21. életévét meg nem haladott elítélt is.

Ehelyütt szükséges kitérni a 21. életév betöltéséhez fűződő joghatásokhoz, hiszen, ahogyan a 21. életév betöltése hatással van a szabadságvesztés és a javítóintézeti nevelés végrehajtására, úgy a letartóztatás végrehajtása során is jelentősége van ezen életkor betöltésének. A Bv. Kódex ugyanis úgy rendelkezik, hogy amennyiben a javítóintézetben elhelyezett terhelt a letartóztatása alatt betölti 21. életévét, a javítóintézet megkeresi a rendőrkapitányságot a terhelt büntetés-végrehajtási intézetbe történő átszállítása miatt.⁶⁰

A fentiek alapján a 14. életévét már betöltött, de a 20. életévét be nem töltött fiatalkorú letartóztatása esetén a végrehajtás helyének kijelölése mérlegelést igényel, melynek keretében a fiatalkorú személyiségének és a terhére rótt bűncselekmény jellegének vizsgálatára kerül sor. Mindazonáltal a bíróság döntése nem tekinthető strictnek a tekintetben, hogy akár az ügyészség, akár a terhelt, a védő vagy a törvényes képviselő indítványára a bíróság a végrehajtás helyét a későbbiekben megváltoztathatja, sőt a vádemelést követően hivatalból is határozhat róla.⁶¹ Az ügyészség egyébként általában akkor indítványozza – a javítóinté-

59 LAJTÁR István (2005): i. m. 22.

60 BELOVICS Ervin – VÓKÓ György: *Büntetés-végrehajtási jog*. HVG-ORAC, Budapest, 2018. 323.

61 2013. évi CCXL. törvény 413. § (4) bekezdése

zet vagy a büntetés-végrehajtás intézet javaslata alapján – a végrehajtási hely megváltoztatását, ha a letartóztatás időtartama alatt a fiatalkorú körülményeiben változás következik be, vagy ha a megalapozott gyanú tárgyának módosulása ezt indokolja.⁶²

A gyakorlat szerint általában letartóztatást akkor indokolt javítóintézetben végrehajtani, ha a terhelt első alkalommal áll büntetőeljárás hatálya alatt vagy, ha a gyermekkorhoz közelebb álló fiatalkorú követ el büntetendő cselekményt. Ezzel szemben büntetés-végrehajtási intézetben indokolt a letartóztatás foganatosítása, ha a törvényszék hatáskörébe tartozó ügy vagy általában a személy elleni erőszakos bűncselekmények súlyosabban minősülő esetei miatt folyik az eljárás, illetve, ha a terhelt már korábban szabadságvesztés büntetést töltött.⁶³

A letartóztatás végrehajtási helyének megváltozását alapozhatja meg például, ha a letartóztatott terhelt a javítóintézet rendjével tartósan szembeszegül, a társai vagy a javítóintézet dolgozói testi épségét, illetve a javítóintézet biztonságát súlyosan veszélyezteti.⁶⁴

Jómagam is úgy vélem, hogy a végrehajtási helyek közti „átjárhatóság” visszasságokhoz vezethet. Herke Csongor egy tanulmányában szintén rámutat arra, hogy különböző rendelkezések vonatkoznak a javítóintézetben, a büntetés-végrehajtási intézetben és a rendőrségi fogdán foganatosított letartóztatásra, annak ellenére, hogy egységes elveken kellene nyugodnia a végrehajtásnak.⁶⁵ Egy egyszerű példát tekintve, a büntetés-végrehajtási intézetben a hatályos szabályok szerint a létszámot úgy kell meghatározni a letartóztatás során, hogy személyenként tíz köbméter légtér és négy négyzetméter élettér jusson, míg a javítóintézetekben a lakóegységen belül legalább öt négyzetméternyi háló-, illetve tanulószobának, valamint egy csoportra legalább harminc négyzetméternyi közös nappali szobának kell jutnia.⁶⁶ Jól látható tehát, hogy egy javítóintézetben végrehajtott letartóztatás során kedvezőbbek az élettérre vonatkozó szabályok, ami pedig akár azt a látszatot is keltheti, hogy a társadalomra veszélyesebb cselekmény miatt elrendelt letartóztatás esetén, mintegy előre szankcionáló jelleggel, kisebb élettér is jár.

Lajtár István szerint alapvető fontosságú, hogy azon fiatalkorúaknak a letartóztatása, akiknek a személyisége, szellemi és erkölcsi fejlettsége, illetve az elkövetett cselekmény jellege, tárgyi súlya alapján indokolt, javítóintézetben kerüljön végrehajtásra, de csak és kizáró-

62 2017. évi XC. törvény 688. § (5) bekezdése

63 LAJTÁR István (2005): i. m. 22–23.

64 LAJTÁR István – SZÜCS András: i. m. 300.

65 HERKE Csongor: *A letartóztatás foganatosítása az új büntetőeljárási törvény tükrében*. Börtönügyi Szemle 2019/3. 5.

66 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 186. § (2) bekezdése és a 1/2015. (I. 14.) EMMI rendelet 9. § (3) bekezdése

rólág e fiatalkorúaké.⁶⁷ A hatályos szabályok alapján ezzel teljes mértékben egyetértek, de álláspontom szerint növelni kellene a javítóintézetek szerepét, mégpedig oly módon, hogy működési rendszerüket még inkább közelíteni kellene a büntetés-végrehajtási intézetekéhez, elkerülve ezzel például azon eseteket, amikor a biztonságos őrzés hiánya miatt nem a javítóintézetet jelölik ki a letartóztatás végrehajtási helyeként.⁶⁸ Mindezt B. Aczél Anna egyik tanulmányára alapozom, amely rámutat arra is, hogy sokkal zökkenőmentesebb azon fiatalkorúak beilleszkedése a javítóintézetekbe, akik letartóztatásukat is javítóintézetben töltötték.⁶⁹ Emellett a befogadástól megkezdődik a pedagógiai és pszichológiai módszerek alkalmazása, ami sokkal inkább megfelel a fiatalkorúak elleni büntetőeljárás céljának is.⁷⁰ Nem mellesleg a javítóintézetekben elkerülhetők a börtönártalmak és a felnőttkorú elítéltekkel való káros érintkezés is.

A CPT⁷¹ számos országban tett látogatása alapján szintén arra az álláspontra helyezkedett, hogy modellértékűnek számítanak azok a létesítmények, amelyeket a lakóegység-konceptió szerint kifejezetten fiatalkorúak számára alakítottak ki és mellőzik a börtönszerű környezetet.⁷²

3.3. Túlzsúfolt börtönök után túlzsúfolt javítóintézetek?

Az elmúlt években a börtönöket sújtó túlzsúfoltság a szakma és tudományos művek gyakori (vita)témájává nőtte ki magát. Ennek ellenére azt gondolom, nem lehet eleget foglalkozni a témával, hiszen ez a probléma évről évre kihívások elé állítja – gyakran újfajta kihívások elé, gondoljunk csak aktuálisan a koronavírus-járványra, amely a túlzsúfolt börtönökben felmérhetetlen gondokat okozhatott volna a nemzetközi példák alapján – a büntetés-végrehajtási szervezetet, és megnehezíti akár a fiatalkorúakra, akár a letartóztatottakra vonatkozó speciális rendelkezések érvényesítését. Emellett növeli annak a kockázatát, hogy

67 LAJTÁR István (2005): i. m. 22.

68 Ld: B. ACZÉL Anna: *Előzetes letartóztatás javítóintézeti körülmények között*. Kriminológiai Közlemények 58., Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2000. 20. https://www.kriminologia.hu/sites/kriminologia.hu/files/58baczel_0.pdf [letöltve: 2020. május 10.]

69 B. ACZÉL Anna: i. m. 26.

70 LAJTÁR István (2005): i. m. 22.

71 Az 1987-ben, Strasbourgban elfogadott, a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai egyezményt hazánk az 1995. évi III. törvénnyel hirdette ki és ismerte el kötelező erejét. Ezen egyezmény végrehajtását a Kínzás és az Embertelen vagy Megalázó Büntetések vagy Bánásmód Megelőzésére létrehozott Európai Bizottság (továbbiakban: CPT) felügyeli.

72 CPT/Inf (2015)1-part rev1 3.a.101. <https://rm.coe.int/168079412a> [letöltve: 2020. május 10.]

olyan jogok is sérelmet szenvedjenek, amelyeket a letartóztatásnak és végrehajtásának nem kellene érintenie, illetőleg, hogy a letartóztatással és annak végrehajtása által egyébként érintett jogok a törvényben meghatározottaknál nagyobb sérelmet szenvedjenek. A letartóztatás ugyanis, kiváltképp, ha annak alanya fiatalkorú terhelt, sosem nőhet túl eredeti, törvényben meghatározott célján, nem válhat büntetéssé a jogerős bírósági döntés előtt, mert az a tisztességes eljárás elvének és az emberi méltóság sérelmét eredményezi.

Szerencsére a javítóintézeteket nem jellemzi a büntetés-végrehajtási intézeteknél ismert túlsúlyfoltosság, amit a statisztikai adatok is alátámasztani látszanak. Hazánk öt javítóintézete közül négyben fogatosítanak letartóztatást is, pontosabban ezek közül egy tiszta profilú intézetben kizárólag letartóztatás fogatosítható.⁷³

A 2017. évben Budapesten 100 fő, Debrecenben 72 fő, Nagykanizsán 48 fő, Rákospalotán a leányok részére pedig 20 fő letartóztatását tudták fogatosítani. A javítóintézetek átlagos kihasználtsága letartóztatások tekintetében, 2017. december 31-ei adatok alapján körülbelül 61 százalékos volt.⁷⁴

Ezzel szemben ugyanebben az évben a büntetés-végrehajtási intézetek összesen 17 944 fogvatartott őrzéséről gondoskodtak, ami 129 százalékos átlagtelítettséget okozott. A büntetés-végrehajtási intézetekben 2017. december 31. napján összesen 71 fiatalkorút tartottak fogva, vagyis a vizsgált napon – üdvözlendő módon – több fiatalkorú töltötte letartóztatását javítóintézetben, mint büntetés-végrehajtási intézetben. Mindazonáltal nem hagyható figyelmen kívül, hogy az a 71 fiatalkorú terhelt, akit büntetés-végrehajtási intézetben tartottak fogva, egy túlterhelt, zsúfolt rendszerbe került.⁷⁵

Hasonló adatokat találunk a 2018-as évre vonatkozóan, mivel országosan a 228 javítóintézeti férőhelyre 2018. december 31. napján 95 fő jutott, ami körülbelül 42 százalékos kihasználtságot jelentett. Ugyanebben az évben a büntetés-végrehajtási intézetek túlsúlyfoltosságának mértéke ugyan csökkent, de még így is elérte a 113 százalékot, és 2018. december 31. napján 45 fiatalkorú terhelt letartóztatását fogatosították. A számok ismételtén arra engednek következtetni, hogy 2018-ban a büntetés-végrehajtási intézetben ismételtén kevesebb fiatalkorú letartóztatását hajtották végre.⁷⁶

73 Rákospalotai Leánynevelőintézet és Speciális Gyermekotthon, Debreceni Javítóintézet, Nagykanizsai Javítóintézet, tiszta profilúként Budapesti Javítóintézet.

74 Adatok lekérve az Emberi Erőforrások Minisztériumától 2019. július 10. napján

75 Börtönstatisztikai Szemle 2018/1. 4, 7–8. <https://bv.gov.hu/sites/default/files/Bortonstatisztikai%20Szemle%202018%201.pdf> [letöltve: 2020. május 15.]

76 Börtönstatisztikai Szemle 2019/1. 7–8. https://bv.gov.hu/sites/default/files/Bortonstatisztikai_Szemle_0910.pdf [letöltve: 2020. május 15.]

Alappal merülhet fel kérdésként, hogy a javítóintézetek szerepének növelése túlsúlyosságot eredményezne-e a javítóintézetekben is. Álláspontom szerint a statisztikai adatok alapján nem, mivel a letartóztatások száma dinamikusan változik, és egy esetleges számnövekedés kisebb mértékű kapacitásnöveléssel eredményesen kompenzálható lenne.

4. Zárszó

A szakmai álláspont szerint az új Be. eddig jól vizsgázott, több jogintézménye is beváltotta a hozzáfűzött reményeket, de a hatályba lépése óta eltelt viszonylag rövidebb időre tekintettel messzemenő következtetéseket még korai lenne levonni. Természetesen a gyakorlatban folyamatosan merülnek fel kérdések az új Be. rendelkezéseivel kapcsolatban, és az már most is látszik, hogy a kisebb-nagyobb módosítások sem lesznek elkerülhetők.

Az új Be. a nyomozás szabályainak megújításával, a fiatalkorúak elleni eljárás céljának karakteres megjelenítésével és több garanciális szabály deklarálásával, valamint a letartóztatás átláthatóbb szabályozásával a hazai és a nemzetközi elvárásoknak is eredményesebben tud eleget tenni. Ennek jelentősége egy igen egyszerű, de sarkos megállapításra vezethető vissza: minden a nyomozás során „dől el”, a felelősségre vonás eredményessége és a későbbi reintegráció sikeressége egyaránt. Az elkövető felelősségre vonása ugyanis akkor lehet eredményes, ha a nyomozás során minden törvényes bizonyítási eszköz beszerzésére, a tárgyi és alanyi oldal elemeinek felderítésére és vizsgálatára a törvényben meghatározott határidőben és módon kerül sor.

Elsőre logikátlanak tűnhet, hogy a nyomozás miként befolyásolhatja egy eredményes felelősségre vonás esetén a reintegráció sikerességét. Márpedig a nyomozó hatóság tevékenysége, a nyomozás lefolyása és nem utolsósorban a nyomozás során elrendelt, személyi szabadságot érintő kényszerintézkedések hatással lehetnek az elkövető későbbi társadalmi visszailleszkedésére. Vókó György ugyancsak úgy véli, hogy a büntetőeljárásjogi kényszerintézkedések lényeges hatást gyakorolnak az egyes szankciók végrehajtásának hatékonyságára és eredményességére.⁷⁷ Ennek oka pedig az, hogy a büntetőeljárás során az első érintkezés rendszerint a nyomozó hatósággal történik a nyomozás keretei között, amikor még nem lehet bűnösnek kezelni a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személyt, és részére a tisztességes eljárás elvét maradéktalanul biztosítani kell. A terhelt felelősségre vonása esetén ugyanis nem várhatjuk el, hogy a szankciók végrehajtását követően a társadalom által elvárt magatartást tanúsítsa és jogkövető állampolgárként éljen, valamint a fiatalkorúak esetében nem érhetjük el, hogy helyes irányba fejlődjenek

77 BELOVICS Ervin – VÓKÓ György: i. m. 312.

és a társadalom hasznos tagjává váljanak, ha az egyes hatóságokat képviselő, mintaként szolgáló felnőttekkel való kapcsolatuk során jogtalansággal, igazságtalansággal találkoznak. Személyes meglátásom szerint káros hatásokkal akkor is számolnunk kell, ha a terhelt bűnössége végül nem igazolódik be.⁷⁸

Finkey Ferenc több mint 100 éve megfogalmazott gondolatai jelenkorunk legfontosabb tézisei közé tartoznak: a fiatalkorú bűnelkövetőkkel szemben az állam feladata a nevelés és a javítás, nem pedig a büntetés, amelyet Finkey csak egyszerű igazság nevez.⁷⁹ Ennek a szemléletnek az egész büntetőeljárást át kell fognia, már a nyomozati szakaszban is.

Nem szabad elfelejtenünk, hogy sem a letartóztatás, sem pedig a nyomozás során fogatnatosított eljárási cselekmények nem jelenthetnek megelőlegezett büntetést a fiatalkorúak számára (és természetesen a felnőttkorú bűnelkövetők számára sem), mindenkor az ártatlanság vélelmének szem előtt tartásával kell kezelni őket, és gondoskodni testi-lelki jólétük felől.⁸⁰ Jómagam bízom abban, hogy az új eljárásjogi rendelkezések és a büntetés-végrehajtásban tapasztalható európai szintű humanizálódás a jövőben még inkább segíteni fogja a fiatalkorúakkal kapcsolatos speciális célok elérését.⁸¹

78 HAVASI Sára: *A rendőrségen fogvatartott fiatalkorúakra vonatkozó szabályok*. In: Miskolczi-Bodnár Péter (szerk.): XV. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója. Jog és Állam 28. szám, Patrocinium, Budapest, 2020. 57–58.

79 FINKEY Ferenc: *A börtönügy jelen állapota és reformkérdései*. In: Balogh Jenő (szerk.): Jogi értekezések, Grill Károly Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése, Budapest, 1904. 197–198.

80 VÓKÓ György: *Európai büntetés-végrehajtási jog*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2006. 227.

81 Ld. POLT Péter: *Magyarország külkapcsolatainak hatása a büntetés-végrehajtásra*. In: Vókó György (szerk.): Kriminológiai tanulmányok 54., OKRI, Budapest, 2017. 39–40. http://www.okri.hu/images/stories/KT/KT_54_2017/kt54_honlap.pdf [letöltve: 2020. május 7.]

DOBOS ÁDÁM GYÖRGY¹

A BV. MEDIÁCIÓ BEVEZETÉSÉT KÖVETŐ ELSŐDLEGES GYAKORLATI TAPASZTALATOK

Bevezetés

A mediáció mint alternatív vitarendezési módszer Magyarországon is egyre szélesebb körben jelenik meg² a különböző jogterületeken, így ezen szemléletmódhoz igazodva a felmerülő mai társadalmi konfliktusokban is az egyik legkiemelkedőbb kérdés az okozott sérelem helyreállításának lehetősége. A bűncselekményekben – jelen témához igazodva ma már a fegyelemsértésekben, így a büntetés-végrehajtásban is – megjelenő konfliktus tekintetében Magyarországon a megtorló igazságszolgáltatás mellett egyre nagyobb hangsúlyt kap a helyreállító igazságszolgáltatás elmélete.

Jogelméleti alapokon, figyelemmel az igazságosságelméletekre – úgy mint osztó igazságosság, kölcsönös igazságosság, formális és eljárási igazságosság, társadalmi igazságosság, megtorló igazságosság³ –, az igazságszolgáltatási rendszereket is kategorizálhatjuk és megkülönböztethetünk:

- megtorló, avagy retributív igazságszolgáltatási rendszert⁴,
- megelőző, avagy preventív igazságszolgáltatási rendszert⁵,
- helyreállító, avagy resztoratív igazságszolgáltatási rendszert⁶.

1 Dr. Dobos Ádám György, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Főügyészségre kirendelt alügyész, abszolvált PhD hallgató, Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

2 Jelen van a gyermek- és családvédelemben, az oktatásban, a lakóközösségek életében, a gazdasági életben, polgári perekben, közigazgatási hatósági eljárásokban, a büntetőeljárásban, valamint a büntetés-végrehajtásban is.

3 TAKÁCS Péter: *Jog és Igazságosság*. In: Szabó Miklós (szerk.): *Jogbölcseleti előadások*, Prudentia Iuris 11., Miskolc, 1998. 164–166., valamint NAGY Ferenc: *Kant büntetési teóriájáról metafizikai-morálfilozófiai felfogásának tükrében*. Acta Iuridica Et Politica, Tomus LXX, Szeged, 2007. 27., valamint HACKER Ervin: *Bevezetés a büntetőjog bölcseletébe*. Dunántúl Könyvkiadó és Nyomda, Pécs, 1924. 11.

4 NAGYPÁL Szabolcs: *A büntetőjogi közvetítés (mediáció) jogelmélete*. 16. http://epa.oszk.hu/02400/02445/00020/pdf/EPA02445_ias_2011_1_015-036.pdf (2017. június 19.)

5 VÍGH József: *A kárhelyreállító igazságszolgáltatás eszközei a hazai büntető igazságszolgáltatás rendszerében*. <http://jesz.ajk.elte.hu/vigh14.html> (2017. június 19.), valamint NAGYPÁL Szabolcs: i. m. 16. http://epa.oszk.hu/02400/02445/00020/pdf/EPA02445_ias_2011_1_015-036.pdf (2017. június 19.)

6 A helyreállító igazságszolgáltatásról lásd részletesebben: KEREZSI Klára: *Konfrontáció és kiegyezés. A hely-*

Maga a mediációs technika a helyreállító rendszerbe illik bele, hiszen egyezően a közvetítői eljárás legfőbb céljával, azaz a konfliktusrendezéssel, a resztoratív igazságszolgáltatás elsősorban a bűncselekmény – avagy fegyelmi vétség – eredményeként mind az egyénnek, mind a közösségnek okozott károk helyreállítását célozza. Az eddigi tapasztalatok alapján az elítélt azzal, hogy vállalja a felelősséget tetteiért, hozzájárulhat egy biztonságos és rendezett börtönkörnyezet kialakításához is.⁷

A helyreállító igazságszolgáltatás központi eleme az áldozat, akinek lehetősége nyílik a saját maga által átélt testi, lelki, anyagi vagy akár erkölcsi hátrányok, az elszenvedett károk érvényesítésére. Ezen felfogás szerint pedig az igazságszolgáltatás legfőbb feladata az áldozat kártalanítása, az elkövető által okozott károk megtérítése, valamint az eredeti állapot helyreállítása.

Az áldozatközpontúság mellett azonban kiemelt jelentősége van az elkövető rehabilitációjának, azaz érezze át tettei súlyát, de mindezt a felek kölcsönös és egyező akaratából. Fontos tehát ezen felfogásban a kölcsönös beleegyezés is, amely magának a közvetítői eljárásnak az egyik legfontosabb kritériuma.⁸

A fegyelem fenntartása és a fenytések kiszabása a börtönök működtetésének legkényesebb és ezért legfontosabb szakmai kérdései közé tartozik⁹. Az új büntetés-végrehajtási kódex, a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési eljárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (a továbbiakban: Bv. tv.) számos változást hozott a fegyelmezésben is.¹⁰

Ezek a változások érintették a pozitív fegyelmezés lehetőségét is, és bevezetésre kerültek a jó magaviseletre ösztönzőbb jutalmak¹¹, de az igazi áttörés a fenytésben mutatkozik. A fenytés célja már nem elsődlegesen a nevelés, hanem a büntetés-végrehajtás rendjének és biztonságának biztosítása, valamint a büntetés-végrehajtás rendjét vétkesen megsértő el-

reállító igazságszolgáltatás szerepe a közpolitikában. Akadémiai doktori értekezés, Budapest, 2011. 16–19.

7 PALLO József: *A magyar börtönügy kodifikációs csomópontjai.* Dialóg Campus, Budapest, 2019. 148.

8 VÍGH József: i. m. <http://jesz.ajk.elte.hu/vigh14.html> (2017. június 19.)

9 FORGÁCS Judit: *Büntető eljárásjogi elemek a fogvatartottak fegyelmi felelősségre vonásában.* Magyar Rendészet 2018. 18:1 pp. 127–142., 127.

10 Az új Bv. kódex kodifikációs törekvésekről, történeti előzményeiről lásd: PALLO József: *A büntetőpolitika és a börtönügy kodifikációs tanúságai (1945–2013).* In: Jámbor Orsolya Ilona – Lénárt, Máté Gábor – Tarján G. Gábor (szerk.): *A rendőrákadémiától az egyetemig,* Rendőrség Tudományos Tanácsa 2019. 300–355.

11 Új jutalmak: kondicionálóterem díjmentes használata, látogató bv. intézeten kívüli fogadása soron kívül.

ítélt ösztönzése az együttműködésre. Az új fenyítések bevezetésével a fegyelmezés eszköztára is differenciáltabbá vált¹², és a fenyítések mellett szabálysértési eljárások megindítására is van lehetőség.

A fegyelmezésben az egyéniesítés is kiemelkedő szerepet kapott: Bv. tv. 170. § (1) „A fenyítés kiszabásánál figyelemmel kell lenni a fegyelemsértés súlyára és az elítélt eddigi magatartására, szem előtt tartva a fenyítés célját.” Ezen elvárás mutatkozik meg abban is, hogy az új Bv. kódex a fegyelmi eljárás alternatívájaként bevezette az elítéltek egymás közötti fegyelemsértése esetére a közvetítői eljárást.

Ezen új és a magyar büntetés-végrehajtás számára – ide nem értve a MEREPS projekt¹³ által lefolytatott kutatás során megismerteket – eddig a gyakorlatban ismeretlen jogintézmény esetleges „gyakorlatának” megismerésére többéves kutatást folytattam le, és jelen tanulmány keretében ezen kutatási eredményeket kívánom ismertetni.

A kutatás elején azonban nyilvánvalóvá vált, hogy sem helyi, sem országos szinten nem beszélhetünk még gyakorlatról, így a valós és elsődleges cél sem a hazai gyakorlat megismerése lett. Jelenleg kizárólag az eddigi tapasztalatokról tudunk beszélni. Elsősorban ezen elsődleges tapasztalatokat kívánom bemutatni, valamint, hogy hogyan viszonyulnak a közvetítői eljáráshoz az elítéltek, illetve az eljárásban illetékes személyi állomány.

A közvetítői eljárás jogszabályi környezetéről röviden

Az ún. ENSZ Minimum Szabályokat (Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners)¹⁴, valamint az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 1987. február 12. napján elfogadott, az Európai börtönszabályokról szóló R(87) 3. számú ajánlását¹⁵ követően a Miniszteri Bizottság Európai Börtönszabályokról szóló Rec(2006)2 számú ajánlásában nevesítésre került az alternatív vitarendezési módszerek alkalmazása a fegyelmi felelősség megállapítása során/helyett.

12 Új fenyítések: magánál tartható tárgyak körének korlátozása, a bv. intézet által szervezett rendezvényeken, művelődési, szabadidős, illetve sportprogramokon való részvétel korlátozása, az azoktól való eltiltás, többszolgáltatások megvonása.

13 Elérhető: http://www.foresee.hu/uploads/tx_abdownloads/files/MEREPS_FinalPubl_HU_web.pdf (2019. február 19.)

14 Elérhető: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UN_Standard_Minimum_Rules_for_the_Treatment_of_Prisoners.pdf (2018. július 20.)

15 Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az Európai börtönszabályokról szóló R(87)3. számú ajánlása a tagállamok számára. Jóváhagyta a Miniszteri Bizottság 1987. február 12. napján, a miniszteri megbízottak 404. értekezletén. Elérhető: [http://www.europatanacs.hu/pdf/CMRec\(87\)3.pdf](http://www.europatanacs.hu/pdf/CMRec(87)3.pdf) (2018. 07. 26.)

Az ajánlás többek között szorgalmazza a resztoratív és mediációs technikák alkalmazását a vitás kérdésekben a fogvatartottak között.

A büntetés-végrehajtásban alkalmazandó mediáció több országban is jelen van, különösen Németországban, Belgiumban és Nagy-Britanniában. Ezen országok jellemzője, hogy a sértett és a bűnelkövető között bonyolították le a közvetítői eljárást, amely inkább a felek közötti kommunikációra irányult. Nagy-Britanniában azonban a mai magyar szabályozáshoz szorosan köthető gyakorlat alakult ki, mivel a „brit modell” nemcsak az áldozat-elkövető közötti mediációt segíti elő, hanem a mediációra a büntetés-végrehajtási intézetekben a fogvatartottak közötti konfliktusok esetében is sor kerülhet.¹⁶

Magyarországon a korábban hatályban lévő, a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet a közvetítői eljárás lehetőségét nem biztosította, így a fogvatartottak fegyelmi felelősségét szabályozó, a büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottak fegyelmi felelősségéről szóló 11/1996. (X. 15.) IM rendelet a büntetés-végrehajtási intézetekben esetlegesen alkalmazható közvetítői eljárás lehetőségéről még nem rendelkezett.

Itthon a bűnügyi tudományok világában a '90-es évek hozták meg az áttörést, hiszen törekvések indultak az alternatív szankciók bővítésére¹⁷. A büntetőjogi mediáció 2007-es bevezetését követően – figyelemmel a nemzetközi előírásokra, ajánlásokra, valamint külföldi országok gyakorlatára¹⁸ – a magyar büntetés-végrehajtási jogban is újítás történt a 2015. január 1. napjával hatályba lépő új büntetés-végrehajtási kódex által.

A Bv. tv. 171. § (1)–(6) bekezdései rendelkeznek az elítéltek egymás közötti fegyelemsértése esetén alkalmazható közvetítői eljárás lehetőségéről. A büntetés-végrehajtási intézetekben alkalmazandó közvetítői eljárás részletes szabályait a büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartott elítéltek és egyéb jogcímen fogvatartottak fegyelmi felelősségéről szóló 14/2014. (XII. 17.) IM rendelet (továbbiakban: IM rendelet) tartalmazza.

16 BARABÁS Andrea Tünde: *A mediáció lehetőségei a büntetés-végrehajtásban*. Kriminológiai Tanulmányok 48. szám, Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2011. 98–114.

17 HATVANI Ágnes: *Szimbolikus helyreállítás – közösségi büntetések a Pártfogó Felügyelői Szolgálat gyakorlatában Magyarországon*. A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban című konferencián elhangzott előadás, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2010. <http://mereps.foresee.hu/segedoldalak/hirek/269/8ece82fd58/214/>, 220–222.

18 Lásd bővebben: MEREPS Projekt: http://www.foresee.hu/uploads/tx_abdownloads/files/MEREPS_FinalPubl_HU_web.pdf (2018. 07. 28.)

A kutatás általános és statisztikai adatai¹⁹

Jelen kutatást már korábban megelőzte a 2015–2016. évben egy – szintén kutatás²⁰ keretében megvalósult – tömör információgyűjtés, amely alapján került sor a vizsgálatba bevont intézetek kiválasztására.

A gyakorlat, valamint mind számában, mind szakmai ismeretekben kellő személyi állomány és tapasztalat hiánya ellenére 2016. évéig igen sok intézet próbálkozott mediációval a fegyelemsértések során. Magyarország bv. intézetei közül az első két évben²¹ már összesen 11 intézetben folytattak le közvetítői eljárást a fegyelmi eljárás alternatívájaként. Jelen tanulmány alapjául is az ezen 11 intézetben szerzett adatbázis szolgál.

Az első évben²² 4 büntetés-végrehajtási intézetben [Balassagyarmati Fegyház és Börtön (4), Közép-dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, Baracska (2), Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet (1), Budapesti Fegyház és Börtön (1)] összesen 8 alkalommal került sor a közvetítői eljárásra, különféle fegyelemsértések (mint pofozkodás, szóbeli sértegetés/konfliktus, lökdösődés) miatt. A jóvátételek a szűkös lehetőségekhez mérten – tekintettel arra, hogy pénzbeli jóvátételre nincs mód – inkább magatartási szabályokban merültek ki, úgy mint tartózkodás a jövőben hasonló cselekmények elkövetésétől, türelmesebbeknek/empatikusabbaknak lenni, a közösség érdekeinek figyelembevétele, illetve a kézfogás.

Ez a szám 2016. szeptemberéig²³ emelkedő tendenciát mutatott, és összesen 11 intézetben folytattak le sikeresen összesen további 45 esetben mediációs eljárást.

19 Jelen tanulmány gerincét képező kutatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága által 30500/5242/2017. szám alatt, 2017. augusztus 23. napján kelt, és „A Büntetés-végrehajtási Szervezeten belül alkalmazott és esetlegesen alkalmazható közvetítői eljárások bemutatása” címmel megadott országos kutatási engedély alapján valósult meg.

20 A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága által 30500/10278/2016. szám alatt 2016. november 3. napján kelt, és a „Közvetítői eljárás a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyében található Büntetés-végrehajtási Intézetekben” címmel megadott kutatási engedély alapján lefolytatott kutatás ismeretei.

21 A szakterület statisztikai adatai 2016. szeptember 23. napjával bezárólag (az adatokat rendelkezésre bocsátotta a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága).

22 A szakterület statisztikai adatai 2015. november hóval bezárólag (az adatokat rendelkezésre bocsátotta a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága).

23 A szakterület statisztikai adatai 2016. szeptember 23. napjával bezárólag (az adatokat rendelkezésre bocsátotta a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága).

Összesen tehát 11 büntetés-végrehajtási intézetben²⁴ (Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, Balassagyarmati Fegyház és Börtön, Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, Budapesti Fegyház és Börtön, Hajdú-Bihar Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, Közép-dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, Pálhalmai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, Szegedi Fegyház és Börtön, Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, Tököli Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, Zala Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet) 227 fő elítélt és 19 fő személyi állományi tag bevonásával készítettem interjúkat, illetve kérdőíveket, amelyek alapján sikerült mélyebben megismerni a büntetés-végrehajtás során alkalmazható közvetítői eljárást, annak gyakorlati tapasztalatait, valamint a közvetítői eljárás fogalmát.

Mivel – ahogy azt már a bevezetőben is írtam – jelen tanulmány célja nem a kialakult gyakorlat ismertetése, így a kutatásnak sem az volt a célja, hogy milyen a közvetítői eljárás gyakorlata Magyarországon a büntetés-végrehajtásban. A kutatás általános felmérésként szolgál a közvetítői eljárás kezdeti gyakorlati tapasztalatairól. Tehát gyakorlat hiányában nem általános eredményeket és következtetéseket kívánok ismertetni.

A kutatásban részt vett fogvatartottak, valamint a személyi állomány tapasztalatai

A megkérdezett elítéltek nagy többsége magával a közvetítői eljárás fogalmával és annak jelentőségével tisztában van, sőt 56 elítélt – 20 sértettként, 36 gyanúsítottként – korábban közvetítői eljárásban részt is vett. Az 56 főből 46 fogvatartott szerint maga a közvetítői eljárás hasznos volt, azonban csak 42-en vennének részt újra mediációban. Ettől függetlenül a többség – az elítéltek kétharmada – azt már nem tudja, hogy közvetítői eljárásra az intézeten belül van lehetőség a fegyelmi eljárás alternatívájaként.

A megkérdezett elítéltek fele már keveredett is konfliktusba az intézeten belül, amely többségében szóbeli jellegű volt, azonban előfordult olyan is, akit tettelesen bántalmaztak. Gyakori fegyelmi vétségek például: pofozkodás: ütésváltás oda-vissza, lökdösődés, tárgyak elvétele a másik féltől, gúnyolódás, szóbeli sértegetés, tv-használatból eredő szóváltás, de sokszor tettelegességben végződő vita, más dolgának (pl. tusfürdőjének, izzadásgátlójának) a használata.

²⁴ 2016-ban a Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben a hivatkozott 30500/10278/2016. számú kutatási engedély alapján, valamint a 2017. augusztus hótól 2018 júniusáig tartó időszakban összesen további 10 bv. intézetben lefolytatott kutatás tapasztalatainak bemutatása a hivatkozott 30500/5242/2017. számú kutatási engedély alapján.

A további elítéltek nagyobb része, akik személyesen ugyan nem keveredtek semmilyen formában vitába, hallottak és ismertek konfliktusokat, ahol szintén nagy többségében szóbeli vita, nézeteltérés és kisebb hányadban tettelegesség történt.

A kutatásban résztvevő fogvatartottak elmondásai alapján a konfliktusokat generáló problémák leggyakrabban a higiéniai, tisztálkodási és zárkatisztasági elvárásokból, a fekvési rendből (alsó-felső ágy), a generációs, kulturális és etnikai különbségekből, az eltérő anyagi lehetőségek generálta irigységből (különösen a kávé, cigaretta és élelmiszer megléte-hiánya), a börtönhierarchia meglétéből, eltérő szocializáltságból és értékrendből, politikai nézetből, munkahelyi vitákból, belső feszültségből és a stresszből alakulnak ki.

A fentiekén kívül azonban egy a magyar börtönállapotokban köztudomású tény is felmerült mint konfliktust kiváltó ok: a zsúfoltság²⁵ problémája:

- „feszültség, ami 8-10 ember egybezárásából fakad, és az alkalmazkodóképesség”,
- „a fogvatartási körülményekből adódó feszültségek”,
- „a különböző kultúr- és társadalmi környezetből származó emberek kényszerközösségbe, zárt helyre való bezsúfolása”.

Ahogy a fogvatartottak elmondása alapján megszerzett ismeretekből látható, a konfliktusokra okot adó körülmények igen változatosak, amelyek különféle módon jutnak a felszínre és érnek vitává. A kutatásban részt vett intézetekben is a közvetítői eljárások és az alapjukat képező indokok és fegyelmi vétségek igen különbözőek, és kétségtelen, hogy azokban szerepet játszottak az intézetenként eltérő személyi és tárgyi feltételek.

A személyi állomány részéről felmerült a látenciában maradó konfliktusok magas száma. Az interjúk során többen elmondták, hogy több esetben nem is tudnak a fogvatartottak egymás közötti, fegyelmi eljárásra okot adó eseteiről, hiszen ezzel a börtönhierarchiában nagyot esnének, ún. „vamzerekké” válnának, és kiközösítenék őket. Sőt, felmerülhet az is, hogy amennyiben felszínre kerül a fegyelemsértés, úgy nem minden esetben lesz maga a közvetítői eljárás hiteles, pontosan a börtönhierarchia miatt. Előfordulhat ugyanis, hogy a hierarchiában „felülről” diktálják, mit is kell tenni, mondani annak érdekében, hogy a fegyelmi eljárás ne járjon felelősségre vonással.

A látenciához kapcsolódóan érdekes a fogvatartottak vélekedése is arról, hogyan járnának el, ha szóbeli vagy tetteleges sérelmet szenvednének el. A megkérdezett fogvatartottak nagyobb arányban (szóbeli: 115 fő, tetteleges: 69 fő) saját maguk oldanák meg a problémát, és csak kisebb százalékuk (szóbeli: 36 fő, tetteleges: 59 fő) jelentené az esetet.

²⁵ A zsúfoltság problémájáról bővebben lásd: PALLO József: *Egyre jobban éget a seb...: A túlzúzsúfoltság csökkentésének lehetséges útjai*. Börtönügyi Szemle 2015. (1) pp. 18–25.

Egybecsengve a személyi állomány által tapasztaltakkal, a fogvatartottak által adott indokok között szerepel több esetben a „vamzerség”, és kisebb számban a jelentésbeli kötelezettség. Feltűnő azonban, hogy – ahogy azt a fenti számok is mutatják – több fogvatartott nyilatkozott úgy: a szóbeli sérelmet megoldaná saját maga, míg tetteles sérelem esetén jelentené a reintegrációs tisztnek.

A személyi állomány szerint továbbá a látencia okaihoz hozzátartozik az is, hogy saját megítélésük szerint a fogvatartottak nem bíznak meg bennük, érzelmeiket nem mutatnak feljük, hiszen az egyenruhát látják bennük, a felügyelőt.

A közvetítői eljárás sikerességével kapcsolatosan az interjúk során fel is merült esetleges problémaként a mediációs eljárás személyi feltétele. Ugyanis van intézet, ahol a mediátor (facilitátor) az egyik percben még a reintegrációs tiszt szerepét tölti be, a másikon pedig már mediátor lesz a közvetítői eljárás során, ami miatt a fogvatartott feszélyezve érzi magát. A mediációt megkönnyíthetné tehát, ha a mediátor külsős személy lenne, mert tőle nem tartanának annyira a fogvatartottak, és esetlegesen jobban meg is nyílnának²⁶

A személyi állomány tapasztalatai szerint továbbá nagyon sok esetben maga a beismerés sincs meg, ami a fogvatartottak személyi háttérének, személyiségének, valamint annak köszönhető, hogy nagy részük alulszocializálódott. Továbbá gyakori eset, hogy sokan közülük „tagadásban” nőttek fel.

A megkérdezett személyi állomány és fogvatartotti populáció a közvetítői eljárásról a büntetés-végrehajtásban

A megkérdezett személyi állomány tagjaiból 4 fő nem rendelkezett gyakorlati tapasztalattal, a további 15 fő pedig igen változatosan vélekedett a közvetítői eljárásról. Volt, aki szerint működik a közvetítői eljárás, de volt, aki szerint nem vagy nem minden esetben. Abban azonban mindenki egyetértett, hogy ez az eljárás még nagyon az elején jár, és nincs kialakult sem helyi, sem országos gyakorlata.

26 A reintegrációs tiszt-mediátor szerep közötti probléma részben – ahogy már a tanulmány elején kifejtettem – a bv. mediáció gyakorlati tapasztalatlanságára, valamint a közvetítői eljárásban a szakképzett személyi állomány létszámbeli hiányára vezethető vissza. Azonban ezen probléma mint esetleges „összeférhetetlenség” megoldására törekvések indultak. Erről bővebben a tanulmányban lásd a Nemzeti Büntelmegelőzési Stratégia cím alatt.

A már megszerzett gyakorlati tapasztalatok alapján többen elmondták: az alkalmazhatóságot nagyon megnehezíti, hogy szűk határok között van rá mód, és nincs egy konkrét iránymutatás arra, hogy milyen jellegű fegyelmi vétségeket lehetne elterelni. Probléma továbbá, hogy egy mediációs eljárás hosszadalmas és sokszor időhiányban szenvednek, és – ahogy már fentebb is felmerült – nincs még meg az eljáráshoz a megfelelő létszámú, szakképzett apparátus. Nehézség a fogvatartottak oldaláról a bizalmatlanság és a látens konfliktusok száma is. A gyakorlat gördülékenyebbé tétele érdekében, illetve a fluktuáció miatt szükség lenne a személyi állomány folyamatos képzésére, valamint a közvetítői eljárás egyszerűsítésére, illetve egy konkrétan megfogalmazott listára arról, hogy mi lehet jóvátétel.

Az elítéltek nem nagyon ismerik az eljárást, a felmérés szerint a fogvatartottak kétharmada nemcsak azzal nincs tisztában, hogy bizonyos fegyelemsértések esetén van lehetőség mediációra, hanem azzal sem, hogy az írásbeli megállapodás a fegyelmi eljárás megszüntetéséhez vezet. Amint azonban megkapják az erről szóló tájékoztatást, pozitívan állnak hozzá. Több intézetben is kiderült: elkövetői oldalon különösen akkor együttműködőek a közvetítői eljárásban, amikor megtudják, hogy így elkerülhetik a fegyelmi felelősségre vonást, megmenekülnek a fenytéstől. A sértettek viszont semlegesek maradtak, de vállalták az eljárásban való részvételt.

„A gyakorlatban a fogvatartotti konfliktusok a szóváltást követően szoktak tettelegességgig fajulni. Ebből a fegyelmi eljárásból a fegyelmi jogkör gyakorlója utalja az ügyet közvetítői eljárásra. Itt ezen eljárás tájékoztatója kapcsán a fogvatartottak az esetleges fenytés hatálya alól menekülve nagyon együttműködővé válnak. Szinte mindent megígérnek, hogy azonos fegyelmi vétségük a továbbiakban nem lesz. A gyakorlatban elmondható, hogy a kiegyezés (például közös stresszkezelő tréningen való részvétel) hamar meg szokott történni. A tényleges valódi megbánást az idő dönti el. Az intézet szempontjából akár rövid távon is a biztonsági kockázatot csökkenti ezen közvetítői eljárások lebonyolítása, ha még kis számban is történik.”²⁷

A kutatásba bevont fogvatartottak válaszai is ezt mutatják, hiszen közülük 166 fő úgy nyilatkozott, hogy elkövetői pozícióban a vitát leginkább közvetítői eljárásban oldaná meg. Ezzel szemben sértetti pozícióban ez a szám már kevesebb (például: sértettként nem akarja megbocsátani, vagy sértettként azt kívánná, hogy az elkövető kapja meg, amit megérdemel), és csupán 139 fő válaszolta, hogy akkor is részt venne mediációban.

A konfliktus megoldásának békés úton való rendezését azonban többen támogatnák, és – bár kevesebben, de – partnerek lennének benne sértettként is.

27 A személyi állomány egy tagjával lefolytatott interjúból idézve.

A fogvatartottak sértettként adott válaszaikban például az alábbi okokat jelölték meg:

- „*az elkövetett hiba maradéktalan elrendezése miatt*”,
- „*nem szeretnék bajt*”,
- „*szeretem a békét*”,
- „*fontos a békeség*”,
- „*a korrektség hiánycikk a börtönben*”,
- „*ezért élünk társadalomban*”,
- „*úgy gondolom, a megoldás fontosabb, mint a büntetés*”.

De mi lehet az indoka, hogy elkövetőként többen élnének a mediáció adta lehetőségekkel? A személyi állomány tapasztalataival egyezően a választ adó fogvatartottaknak több mint fele elmondta: elkövetőként jelentős szerepet játszana a közvetítői eljárásban való partnerségükben az, hogy a fegyelmi eljárást el tudják kerülni. Igaz kizárólag 13 fő válaszolt úgy, hogy kizárólag emiatt venne részt az eljárásban, míg a többség részben a vita békés rendezése, részben a fegyelmi eljárás elkerülése végett.

A fegyelmi eljárást azonban kizárólag eredményes közvetítői eljárás után lehet megszüntetni, de mint megismerhettük, az elkövetők ennek tudatában nagyfokú partnerséget mutatnak. A sikerességet azonban mind a megállapodás, mind az „utánkövetés” befolyásolja.

Az eredményes mediációban a megállapodásnak mindkét fél részére elfogadhatónak kell lennie. A konkrét megállapodást a fogvatartottak kötik, a mediátor (facilitátor) csak irányítja, koordinálja a megbeszélést, hogy az ne forduljon át veszekedésbe. A mediátor ennek érdekében lefektetni a szabályokat: például „*nem vágunk egymás szavába*”. Ha a megállapodás megszületett, írásba foglalásra kerül, és tartalmaznia kell a jóvátételt is.

A jóvátétel módjában is igen változatos válaszok születtek. A többség egyszerűen vagy bocsánatkérést szeretne vagy semmit. Többen írták még, hogy az elkövető „*gondolkodjon el*”, „*többet ilyet ne csináljon*”, „*kerüljön el*”, „*csináljon 20 fekvőtámaszt*”, „*rajzoljon*”, illetve „*fogjon kezét*”.

Ezután zajlik az utánkövetés (vagyis fennáll-e még vagy megszűnt a probléma), melynek tartama a fegyelmi cselekmény súlyához, de a törvényes határidőkhöz igazodik. Ha a probléma megszűnt, akkor kerül sor a fegyelmi eljárás megszüntetésére. Azonban, ha a probléma továbbra is fennáll, akkor a fegyelmi eljárás lefolytatásra kerül.

Végezetül, a kérdőívekből kiderült, hogy a kézfogásnak sajátos szerepe, jelentősége lehet a legtöbb fogvatartott szemében, hiszen az elítélteknek csupán a fele gondolja úgy, hogy a fenti írásbeli megállapodásnak valójában az intézeten belül van jelentősége.

Mindemellett, az elítéltek egyharmada a kézfogást külön is kiemeli úgy, mint a vita rendezésének jelképét, valamint többen a kézfogással azonosítják a börtön falain belüli becsületet, tiszteletet:

- „ez jelzi, hogy mindkét fél tartja magát a megállapodáshoz”,
- „az adott szó mindennél többet ér”,
- „van még betyárbecsület”,
- „mert tiszteletet mutat a másik felé”,
- „olyan, mint egy szerződés lepecsételése”.

Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia²⁸

A kutatásban a bv. mediáció alkalmazásával kapcsolatosan problémaként merült fel a személyi és tárgyi feltételek hiánya. A bv. mediáció hatékonyabb alkalmazása érdekében a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiával összefüggésben egyes kormányhatározatok módosításáról, valamint a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia 2018–2019. évekre szóló intézkedési tervéről szóló 1838/2017. (XI. 9.) Korm. határozat (a továbbiakban: Korm. határozat) a következő feladatot tűzte ki: „4.3. Kiemelten fontos a mediációs eljárás bevezetésének vizsgálata és módszertanának kidolgozása a fogvatartottak, illetve a javítóintézetben ellátott fiatalok egymás sérelmére elkövetett cselekményei számának csökkentése érdekében.”

A személyi állomány létszámában megjelenő probléma feloldására megoldást jelenthet az említett Korm. határozat összesen 25 millió forintos pályázati felhívására a BVOP által benyújtott, „A Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiában meghatározott, bv. szervezetre háruló feladatok végrehajtása” című, BM-18-E-0012 azonosítószámú pályázati projekt, melynek keretében „A mediáció alkalmazása a büntetés-végrehajtásban” című projektelemmel kapcsolatos feladatok végrehajtása kapcsán 2018-ban összesen 35 fő személyi állományi tag (reintegrációs tisztek, bv. pártfogó felügyelők, bv. pszichológusok) képzése valósult meg.

A képzésben való részvételhez elvárás volt az elhivatottság, a felsőfokú végzettség, a korábban már fogvatartottakkal való foglalkozás, a jó kommunikációs készség (viszont nem jelentkezhetett az, akinek már megvolt a mediációs végzettsége). A kiválasztást a BVOP végezte.

A képzésre az abban részt vevő személyi állományi tagok önkéntes alapon jelentkeztek, melynek során 2×3 napos (2×30 órás) oktatást kaptak. Először általános képzésen vettek részt, a második szakaszban pedig egy felsőfokú képzésben, melynek végén a szakértői

²⁸ A projekt mélyebb megismerését a BVOP által a már hivatkozott 30500/5242/2017. szám alatti kutatási engedély keretében kijelölt és a témában jártas előadóval lefolytatott interjú tette lehetővé.

nyilvántartásba is felvételre kerültek. A képzés során mind elméleti, mind gyakorlati oktatásban részesültek. A gyakorlati oktatás során a kiképzők a BVOP-val egyeztetett szituációs feladatokat végeztek.

Maga a program – a „holland rendszert” követve – olyan eseteket dolgozott fel, ahol a sikeresség „garantált”, vagyis a könnyebb esetekből kiindulva haladtak a nehezebb ügyekig. A program általános céljai között szerepel:

- a tapasztalatok feldolgozása (kiképzők, kiképzettek, valamint a BVOP tapasztalati alapján),
- a szakemberképzés,
- valamint az, hogy pártfogók bevonásával az elkövető szembenézhesen a saját áldozatával (szabadulásra felkészülés, „áldozat-elkövető” modell).

Végezetül, a projekt kapcsán azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy nemcsak a jelenlegi hatályos szabályok szerint alkalmazható bv. mediáció hatékonyabbá tételét hivatott elősegíteni, hanem előre is mutat, hiszen a hivatkozott Korm. határozat 4. számú mellékletének 4.3. számú pontjában a mediációs eljárás kiterjesztésének lehetőségének vizsgálatára – mint például „áldozat-elkövető” közötti mediációs lehetőségek – is irányult: „Meg kell vizsgálni a mediációs eljárás kiterjesztésének lehetőségét annak érdekében, hogy a módszer alkalmazása hozzájáruljon a fogvatartottak egymás sérelmére elkövetett cselekmények számának csökkentéséhez. Vizsgálni kell továbbá az elkövető-áldozat között fennálló konfliktusok kezelésének lehetőségeit, amelyben érvényesülnie kell a resztoratív jellegnek.”

Egyes jogesetek²⁹

- Két női fogvatartott folyamatos konfliktushelyzetét azzal fokozta, hogy úgy ment el a másik mellett, hogy vállával súrolta a másikat, aki nem lépett hátra, mereven állt. Ezt szóbeli vitatkozás kísérte, de verekedéssé nem fajult, mivel a felügyelet közbelépett. A mediációs eljárás során derült ki, hogy különböző nézetletéréseik, vélt igazságtalanságok miatt haragot tápláltak egymás iránt. Megállapodásuk tárgya az volt, hogy a felek 2 hónapig nem keresik a konfliktushelyzetet, valamint ha problémájuk adódik a másikkal, akkor azt megbeszélik. Fegyelmi lap kiállítására nem került sor, a mediáció eredményesen befejeződött és 2 hónap elteltével sem történt újabb fegyelemsértés.

29 Válogatás a hivatkozott 30500/5242/2017. számú kutatási engedély során megismert jogesetektől.

- Az elkövető és a sértett munkaterületen dolgozott. Az egyik fogvatartott megbökte a másik fogvatartottat a derekán. A fegyelmi eljárás megindult, de a fegyelmi ügyet a parancsnok közvetítői eljárásra utalta. Mindkét fogvatartott beleegyezett a közvetítői eljárásba. Az elkövető meg is bánta a cselekedetét és rajzot készített a sértettnek, amelyet a sértett jóvátételként el is fogadott, így a közvetítői eljárás eredményesen fejeződött be.
- Tanítás során két fogvatartott úgy összeszólalkozott, hogy megzavarták a oktatás rendjét és a felügyelőnek kellett közbelépnie, hogy a vita tettelegesséig ne fajuljon. Ezen fegyelemsértést közvetítői eljárásra utalták. Az eljárás gördülékeny volt, mivel a felek kommunikatívok voltak, és hozzájárultak az eljárás lefolytatásához, ahol az egyikük azt is elmondta, hogy családi problémák miatt volt feszült és ezért kötött bele a másikba. A felek között a megegyezés is megszületett, így egymástól bocsánatot kértek, a továbbiakban tartózkodnak a házi rend megsértésétől, valamint egymással minden esetben kulturáltan viselkednek. A közvetítői eljárás eredményes volt.
- Egy fogvatartott engedély nélkül odament egy zárkához és hangos szóváltásba keveredett egy másik társával. A fegyelmi ügy elterelésre került, amelyben a felek önként vettek részt. A közvetítői eljárás során kibékültek és elnézést kértek egymástól. A megegyezésük tartalma a bocsánatkérés volt, valamint megígérték egymásnak, hogy többet ilyet nem tesznek.
- A reintegrációs tiszti szemle során két fogvatartott összeszólalkozott és az egyik a társa felé próbált rúgni, de nem érte el. A fegyelmi ügyet közvetítői eljárásra utalták. A közvetítői eljárás után a fegyelmi eljárás megszüntetésre került, mivel az eredményesen befejeződött: a felek a közvetítői eljárás során kibékültek egymással.
- Egy fogvatartott televíziózás közben vágta pofon a társát, mert összevesztek a tv-nézésen. Az ügyben közvetítői eljárást folytattak le. Az eljárás során a felek megállapodtak, és abban jóvátételként a tv-csatorna szabad megválasztását jelölték meg a sértett fél részére.

Összegzés

A büntetés-végrehajtásban megjelenő mediáció véleményem szerint nagy előrelépés lehet. Ezzel az elítéltek a problémát maguk között is békés úton, „emberként” kezelhetik, nem pedig „fogvatartottként”. Ez kiemelkedően fontos, mert hiába vannak elzárva a külvilágtól,

mégis sokkal jobban emberszámba vannak véve, és a mai börtönállapotok között, ha egy kicsivel is, de humánusabbá válik, illetve válhat az életük.

A tapasztalatok szerint a közvetítői eljárás lefolytatása a fogvatartottak részéről általában nem ütközne akadályba, azonban a mediációs technika alkalmazásának eredményességét számos körülmény is befolyásolja, mint például a szakképzett személyi állomány létszáma, a fegyelemsértések jellege, vagy az egységes útmutató hiánya.

Továbbá, a bv. mediáció témakörében folytatott kutatásaim alapján levont tapasztalatok szerint mind számukban, mind jellegükben a fegyelemsértésekre, a fogvatartottak egymás közötti konfliktusaikra kihatással vannak az elhelyezési körülmények, a fogvatartottak zárkák falai közötti életminősége. Ennek kereteit adja a felelősség és önbecsülés fenntartása és – a Bv. tv. szellemiségéhez igazodóan – az elítélt együttműködési kötelezettsége.³⁰

A zsúfoltságból származó, a fogvatartottak között felmerülő konfliktusok általában kisebb jellegű fegyelemsértések, melyek a 2015-től hatályban lévő büntetés-végrehajtási kódex szerint közvetítői eljárás keretében is rendezhetőek. Ezen alternatív vitarendezés bevezetése a csekélyebb súlyú fegyelmi vétségek körében időszerű és fontos lépés volt, amit Palló József is kifejtett egy korábbi tanulmányában³¹ – az ő szavaival zárom gondolataimat: „A Börtönszabályok a fegyelmi eljárások tekintetében is lehetőknek tartja, sőt szorgalmazza (a magyar bv. jogban ismeretlen) különböző helyreállító, illetve mediációs mechanizmusok alkalmazását, amelyek révén elkerülhető a fegyelmi büntetés kiszabása. E technikák alkalmazására jellemzően a fogvatartottak által egymás sérelmére elkövetett, csekélyebb súlyú szabályszegések esetén kerülhet sor.”

30 PALLO József: *Új horizontok a büntetés-végrehajtási jogban*. In Hack Péter – Horváth Georgina – Király Eszter (szerk.): *Kodifikációs kölcsönhatások. Tanulmányok Király Tibor tiszteletére*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016. 247.

31 PALLO József: *Modernizációs csomópontok „de lege ferenda” a magyar büntetés-végrehajtási jogban*, 11. <https://docplayer.hu/1852273-Pallo-jozsef-modernizacios-csomopontok-de-lege-ferenda-a-magyar-buntetes-vegrehajitasi-jogban.html> (2019. február 19.)

KIBERBŰNÖZÉS, KORRUPCIÓ ÉS PÉNZMOSÁS (ANGOL NYELVŰ SZAKJOGÁSZKÉPZÉS)

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Deák Ferenc Jogi Továbbképző Intézete 2020 szeptemberétől 2 féléves „Kiberbűnözés, korrupció és pénzmosás elleni szakjogász” („Combating Cybercrime, Corruption And Money Laundering”) angol nyelvű szakirányú továbbképzési szakot indít.

A 60 kredites, jogász végzettségű hallgatók számára szakjogász diplomát nyújtó továbbképzési szak sikeres elvégzése az LL.M. cím viselésére jogosító oklevél megszerzésével jár.

A képzés célja

A szakirányú továbbképzés célja, hogy a jogász szakképzettséggel rendelkező szakemberek számára olyan széleskörű jogi ismereteket adjon, amelyek nélkülözhetetlenek a 21. század bűnözési kihívásaiban.

A képzés interdiszciplináris, azaz büntetőjogi, büntetőeljárási jogi, kriminalisztikai és kriminológiai ismeretek átadásán túl az EU közjogba és politikába, a főbb globális igazságszolgáltatási rendszerekbe és az ügyészi szervezet modelljeibe való bevezetést is tartalmazza.

A cél olyan jogi szakemberek, gyakorló jogászok, így különösen az ilyen ügyekben hazájukban eljáró külföldi hatósági jogászok, nyomozók, ügyészek és bírák képzése, akik képesek a munkájuk során a korrupciós, pénzmosást érintő bűncselekmények és a kiberbűnözéssel kapcsolatos bűncselekmények többoldalú értelmezésére és a megfelelő jogi válasz gyors megtalálására.

A képzés során a hallgatók képet kaphatnak a joggyakorlat (kisebb részt a jogalkotás) válaszára váró, a téma szempontjából legfontosabb kérdésekről, illetve az ezekre adható alternatív megoldásokról. Ezen alternatívák feltárása, jogi, kriminológiai és gazdasági hatásaik szolgáltatják elsősorban a példát a jogi és interdiszciplináris elemzésekhez.

A képzés az alapképzést meghaladó mértékben foglalkozik a megnevezett bűncselekmények vonatkozásában szoros kapcsolatban álló jogterületek (büntetőjog, büntetőeljárási jog, kriminalisztika, kriminológia) elméleti és aktuális gyakorlati kérdéseivel. Emellett pedig alapképzési szinten az oktatás kiterjed a magyar büntető jogrendszer lényeges ele-

meinek az ismertetésére, valamint ablakot nyit Európára, és a fő tárgyak vonatkozásában megismerteti a hallgatókat az alapvető európai kérdésekkel is.

A képzés 2020. szeptember 14-én kezdődik azoknak a külföldi hallgatóknak, akik nem magyar egyetemen szereztek jogi diplomát. Ez az első modul olyan átfogó tananyag, amely az európai uniós jog, a magyar jog és általában az európai kontinentális jog és büntetőjog alapvetéseiről szól. Ennek a kurzusnak a teljesítése a nem-európai jogi diplomával érkező hallgatók számára kötelező.

Az első modulban két hét alatt, azaz 2020. október elejéig minden alapvető ismeretet elsajátítanak a külföldi hallgatók annak érdekében, hogy az októbertől induló további modulokban oktatott szaktárgyakat megfelelő módon tudják követni.

A képzés első moduljában (2020. szeptember 14-től 2020 októberéig) minden nap nagy óraszámban tartanak órákat az előadók a külföldi hallgatóknak, a többi modulban pedig 2020 októberétől minden pénteken, azaz heti egy képzési napon lesznek az órák. A második modultól kezdve, azaz október elejétől a hét többi napján az órák látogatása mellett egyéni munka és tananyag feldolgozására is kell számítaniuk a hallgatóknak.

Az első félév szorgalmi időszaka 2020. december 12-ig, a téli vizsgaidőszak 2020. december 14-től 2021. január 30-ig tart. A számonkérés történhet szóbeli és írásbeli vizsga keretében, de beadandó házi dolgozat elkészítésével is, a tárgyat jegyző oktató döntésének megfelelően.

A második szemeszter 2021 februárjában kezdődik, és a tömörített oktatás várhatóan március végéig tart. A második félévben a rendes vizsgaidőszak május közepétől kezdődik, záróvizsgát június végéig lehet tenni. A záróvizsga keretében kell megvédeni a szakdolgozatot is.

További részletes információkat a www.jak.ppke.hu/deak internetes oldalon olvashatnak az érdeklődők.

VÓKÓ GYÖRGY¹

VISSZATEKINTŐ ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉS A HATÁSOS BÜNTETÉSTANI ELMÉLETEK TÜKRÉBEN

A hazai eredmények értékelése és a fejlesztés feladatainak meghatározása nem nélkülözheti más országok ezen a területen elért eredményeinek, folytatott gyakorlatának ismeretét. Napjainkban már mindenki előtt természetes, hogy tanulmányozzuk, kutassuk más országok intézményeit, tapasztalatait, és ami abból nálunk használható – sajátosságai figyelembevételével –, ami beilleszthető a mi jogi kultúránkba, az itthoni jogi környezetbe, azt esetleg át lehet venni kipróbálásra. Pusztán azon az alapon viszont, hogy ott, ahol már van, bevált, nem ítéltető meg egyetlen intézmény sem. A jogharmonizáció ugyanakkor nem törheti le az ország belső kívánalmait.

Az Európai Unió eddig még ezen a területen össze nem hasonlított három kontinentális tagországának büntetés-végrehajtási szabályozását, intézményeit és gyakorlatát elemezve több figyelemreméltó megállapítást lehet tenni arra nézve, milyen azonosságok és különbségek vannak az Atlanti-óceán partján lévő tagországok és egy közép-európai tagország között.

Európa e három, ún. kontinentális országában az utóbbi 15 évben alkottak új büntetés-végrehajtási törvényt, amelyet módosítottak, kiegészítettek is, amit többször is megtettek – ez alól Magyarország sem volt kivétel.

A belga és különösen a francia, de a magyar büntetés-végrehajtás szabályozása, intézményei és gyakorlata között régóta felfedezhető hasonlóság, de eltérés is. A magyar büntetés-végrehajtási rendszer sokban hasonló, a gondok is érintőlegesen hasonlóak nálunk. Európa sok országában túlszűfoltak a börtönök, e három országban is, különösen időnként Belgiumban. Az infrastruktúra jelentős része több mint 100 éves. A „büntetés-végrehajtás” és a „biztonság” mindhárom országban egymástól elválaszthatatlan.

Az új bv. törvények célkitűzései igen ambiciózusak. A cél az, hogy egyetlen jogszabályba foglalják a büntetés-végrehajtást mint közszolgálati feladatot; a mai társadalomból kiindulva és annak kihívásaihoz igazodva meghatározzák a törvény hatálya alá tartozó tevé-

¹ Prof. Dr. Vóko György DSc OKRI igazgató, professor emeritus (PPKE)

kenységeket; kialakítsanak szakmai-etikai kódex alapjait jelentő irányvonalakat; leírják a fogvatartás eljárásait és szabályait; biztosítsák az emberi jogok érvényesülését.

A kiindulási pontjaik demokratikus értékeink alapjai, így az Alaptörvény vagy Alkotmány és az általános jogi alapelvek. Mindhárom országban a törvények, az ezekben foglalt jogok érvényesítésére törekednek, és arra, hogy túlmutassanak az elvi nyilatkozatok bűvkörén.

Minden büntető- és büntetés-végrehajtási politika állandó témája és ma is az, egyben a legnagyobb kihívása is a szabadság mértéke és ehhez kapcsolódóan az elfogadható korlátozások szintjének racionális meghatározása. Hosszú időn át így volt, és ma is a szabadság és annak korlátozása dialektikája foglalkoztatja a szakembereket. Egyrészt meg kell védeni egy fenyegetett társadalmat, másrészt az alap szabadságjogokat.

A bv. törvényeknek nem könnyű egyszerre intézményekhez és személyekhez szólni abból a célból, hogy normatív szövegbe foglaljanak egy metafizikai eszményt, a szabadságot. Ez az adott társadalom minden tagját érinti.

A 2009. november 24-i francia büntetés-végrehajtási törvényt és a 2005. évi belga büntetés-végrehajtási törvényt is óvatosan értékeli. E törvények újítottak a fogvatartotti jogok elismerése, a büntetés-enyhítés alakítása, a fegyelmi ügyek, a belső ellenőrzés, a körletkutatás terén, de több kritika is felmerült azért, mert egyes döntések (egyénesítés, végrehajtási enyhítés) az igazságügyi helyett igazgatási szinten születnek meg, a munkavégzéssel kapcsolatos rendelkezések bátortalanok. Nem munkaviszony, hanem bv. jogviszony alapján történik a munkáltatás mindkét országban, amint az Magyarországon is.

A büntetés letölthető e két nyugat-európai országban félzárt rendszerben, vagy külső elhelyezéssel, bizonyos alternatív feltételekhez (szakmai tevékenység végzése, oktatásban vagy képzésben való részvétel, gyakornoki vagy átmeneti munkavégzés stb.) kötve a lehetőség igénybevételét.

Manapság a szabadságelvönő börtönt – amely mintegy átvállalja a bűnüldözés-igazságszolgáltatási szakemberektől a feladatok végrehajtását – sem lehet kizárólag a benne rejlő negatívumokkal, korlátozásokkal, a biztonsági és közrend fenntartására vonatkozó szükségletekkel, az olykor ingatag vélemény hatására változó kedélyállapotokkal és az irracionális félelmekkel leírni. A börtön, azaz a szabadságelvönés a több emberségtől, a több eszköztől, a több anyagi, emberi erőforrástól, a nagyobb átláthatóságtól, a több odafigyeléstől, gondolkodástól, törődéstől stb. önmagában nem válik valami mássá.

Az egyensúlyok megtartásán munkálkodva nem elegendő csupán a fogvatartottak jogainak részletes leírására szorítkozni, valamint azoknak a büntetés-végrehajtás keretei közötti érvényesítésére. A jogalkotónak és a jogérvényesítőnek is készen kell állnia a fogvatartással járó összes hétköznapi következmény kezelésére.

Európában a büntetés-végrehajtás irányításában részt vevők és más közreműködők (bírák, ügyészek, ügyvédek, más jogászok, kutatók, egyetemi oktatók stb.) szinte mindegyikét átjárja ez a megkövesedett koncepcionális intellektussal és szakmai finomsággal teli normatív kultúra, valamint ennek elemzése, mert a börtönvilág elsősorban a körülmények hatására alakul. Az új törvények a személyzettel szemben nagyobb igényeket támasztottak, mégpedig azt, hogy illessze be a kultúrájától, eddigi gyakorlatától idegen normákat a saját, működési logikájába. A túlszabályozott börtönszervezet reformja során ragaszkodtak annak fenntartásához, egyre aprólékosabb szabályok kidolgozásával.

Belgiumban 2013-ban miniszteri körlevél rendelte el, hogy az elektronikus felügyeletnek fő szabálynak kell lennie a szabadságvesztés büntetések végrehajtásában, ha azok még végrehajtandó része három évnél nem több. A visszaesőkkel szemben ugyanakkor végrehajtási szigorítás figyelhető meg.

A hátralévő rész elektronikus felügyelet alatt töltésének idő-, személyi és egyéb feltételei ettől eltérőek Franciaországban és Magyarországon, de ezekben is elektronikus felügyelet, ami inkább egymásra hasonlít. Az egyéni kezdeményezésekkel szembeni bizalmatlanság a börtönkultúra része volt a történelem során. A fogvatartás hétköznapi követelménye, hogy az ott dolgozóknak általában feszültséggel teli légkörben kell azonnali döntéseket hozniuk, ráadásul gyakran egyedül, ha másért nem, akkor azok sürgőssége miatt. Előfordulhat viszont, hogy az így hozott döntések következményei teljesen ellentétesek lesznek a döntés szándékaival, amire végül is az érintettek (a személyzet és a fogvatartottak) fizetnek rá, azaz „isszák meg a levét” – népiesen fogalmazva.

A jelenlegi jogi környezetben erőteljesen jelen van az emberi jogokat előtérbe helyező diskurzus, amelyért nekem is sikerült tennem valamit. A fogvatartottak megalapozottan vélhetik úgy, hogy joguk van tiltakozáshoz, panaszra, többszínű és több szintű jogorvoslat-hoz, amennyiben emberi jogaik nem érvényesülnek, sérelem éri őket vagy veszélyeztetik azokat.

A jogi helyzet, a végrehajtás rendjének szabályozása nagyon hasonló, mindhárom ország ehhez alapul vette az Európai Börtönszabályokról szóló ajánlást. A belső panaszjog biztosított, lehetőség van a bírósághoz fordulni jogorvoslatért.

Már 40 éve egy amerikai tanulmány² arra világított rá, hogy a politika bekerülésével az amerikai börtönökben felerősödött a fogvatartottakban az a hiedelem, miszerint egy igazságtalan jogi rendszer áldozatává váltak, és ez a börtönszemélyzet ellen irányuló támadások számának növekedését vonta maga után. Sőt, néhány esetben a szabályokra hivatkoztak a fogvatartottak, mégpedig nem azért, hogy követeljék azok törvényes végrehajtását, hanem azért, hogy a szabályt a hatóság megfékezésére szolgáló fegyverként használhassák. Ennek kapcsán meg lehet említeni a börtön egy másik jellemzőjét, a függőséget, esetlegességet. Ez a függőség, az esetlegesség a börtön általános velejárója, minden büntetés-végrehajtási rendszerben jelen van a biztonság és az elővigyázatosság elveinek konkrét megjelenési formája:

- függés a börtönőrtől, aki az engedélyt vagy megadja vagy nem, függés az ügyvédtől, aki vagy megjelenik vagy nem, függés a látogatótól, aki vagy eljön a beszélőre vagy nem, a zárkacserétől, amely vagy végbemegy vagy nem, az átszállítástól, ami vagy bekövetkezik vagy nem;
- ugyanakkor a függőség a börtönőrt is ugyanúgy érinti, hiszen – például Franciaországban – 48 órával előtte még nem biztosan tudja, mikor kapja meg a pihenőnapját, a szabadságot, milyen feladatkört kell majd betöltenie, és a függőségi viszonya a börtönvilág egyediségét adó parancsok és ellenparancsok tekintetében is megnyilvánul.

Mindhárom országban tényként elfogadott, hogy a börtön a büntetés végrehajtásának vagy az ítélet kimondására várakozás helyszíne, de ezen túl és elsősorban egy közösségi élettér, ahol egymástól különböző és prioritásaikat, valamint életmódjukat tekintve eltérő emberek élnek együtt saját akaratuk ellenére, meghatározatlan, nem teljesen kiszámítható ideig. Ahhoz, hogy a büntetést igazságosan lehessen végrehajtani, számos, a börtönvilágot elárasztó olyan működési szabályra van szükség, amely a normákból kerül levezetésre, és mindig sérthetetlennek nyilvánítják őket anélkül, hogy valaha is rákérdeztek volna bármelyik szabály törvényességére vagy relevanciájára. Míg Belgiumban és Franciaországban ezt kontrolláló szervezet nincs, Magyarországon ezt az ügyészség büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeleti és jogvédelmi szakága végzi, de hozott határozatokat az Alkotmánybíróság is e tárgyban.

Franciaországban a börtönprogramot vezérlő bíró rendeltetése megváltozott: egyrészt megőrizte szerepét a fogvatartott jogi ügyeiben, másrészt új feladatként az úgynevezett közösségi szankciók végrehajtásában kapott fontos szerepet, ami jóval korábban például már

2 Vö. IRWIN, J.: *Börtönök zűrzavarban – Prisons in Turmoil*. Little Brown, Boston, 1980.

megvolt Magyarországon. A bv. bíró bizonyítás felvétele esetén tárgyalást tart, a védő részvétele kötelező 2018. július 01. napjától, Magyarországon már az 1979. évi 11. törvényerejű rendelet hatálybalépése óta így van. Belgiumban bv. bíró és büntetés-végrehajtási bíróság is működik, utóbbit 2006-ban vezették be. A bv. bíró hatásköre mindhárom országban igen nagyszámú kérdésre terjed ki. Így a feltételes szabadságra bocsátásra, a korlátozott fogvatartásra és elektronikus felügyeletre, a kitoloncolásra, a végrehajtási módok megváltoztatására, felülvizsgálatára, az elítélt részére magatartási szabályok előírására stb. A bv. bíró és a bv. bíróság több kérdésben hozott határozata ellen jogorvoslattal élhet az elítélt és az ügyész is. Magyarországon 1979 óta már így működik a bv. bírói határozat elleni jogorvoslati rendszer, nevesítve a védő jogorvoslati jogát is.

A letartóztatás végrehajtása úgynevezett előzetes házakban történik Belgiumban és Franciaországban. Belgiumban itt helyezik el az idegenrendészeti hivatal által őrizetbe vett személyeket is. Franciaországot a túlságosan hosszú letartóztatási tartamok miatt rendszeresen elítéli az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB), mivel az időtartam nincs kellően pontos határok közé szorítva (intézkedésre jogosult a vizsgáló bíró, az ügyész, a fogvatartás bírója, a nyomon követő bizottság). Magyarországon a letartóztatás végrehajtása főszabályként a megyei büntetés-végrehajtási intézetekben történik.

Mindkét fogvatartás adotttnak vélt életmódra és prioritásra épít, azok megkérdőjelezése nélkül, többek között, hogy például reggelente meg kell ágyazni, és étkezési időben kell enni.

Az uralkodó nézet szerint például az előírt és elrendelt esetekben a magánzárkás elhelyezés mindenekelőtt és bárki számára az érvényesítendő és a megvédendő egyéni jogok körébe tartozik még akkor is, ha adott esetben az öngyilkos hajlamú, vagy csoportos élethez szokott (afrikai vagy ázsiai) személyek drámai helyzetként élik azt meg. Arról nem is beszélve, hogy ugyanolyan elviselhetetlen, ha egy „sportra allergiás” értelmiségi arra kényszerül, hogy egész álló nap futballmeccset nézzen a zárkájában. Valódi francia mondássá vált, hogy „De minimis non curat praetor” (A törvény nem törődik a jelentéktelen apróságokkal).

A francia büntetés-végrehajtási törvény 1. Cikkében leszögezte a következőket: „A szabadságvesztés büntetés végrehajtási rezsimje összehékíti a társadalom védelmét, az elítélt megbüntetését és a sértett érdekeit a fogvatartott társadalmi beilleszkedésének vagy reintegrálásának szükségességével annak érdekében, hogy az érintett felelősségteljes életet élhessen és megelőzhető legyen újabb bűncselekmény elkövetése.” A magyar büntetés-végrehajtási törvényből, a 2013. évi CCXL. törvényből is ez olvasható ki a módosítások után megállapított, nagyon részletesen kifejtett szövegű 83. §-ból, valamint a 13. §-ból is.

A fogvatartottak munkavégzésével kapcsolatban szólni kell egy-két elvi kérdésről is. A munkaszerződés leglényegesebb feltétele az, hogy a munkavállaló alá van rendelve a munkaadójának. E kapcsolat nélkül nincs munkaszerződés. A fogvatartott szükségszerűen alávetett helyzetben van a büntetés-végrehajtási intézménnyel szemben is, amely élete minden részletét szabályozza. A szokásjogon alapuló munkaszerződések végrehajtásában összeférhetetlen a fogvatartás alatti munkavégzés.³ Az alárendelt jogviszony minősíti a munkaszerződést a vállalat küszöbét átlépő szabad polgár számára. Ugyanakkor a fogvatartott vonatkozásában, aki már amúgy is alárendelt, ez a fogalom nem diszkriminatív. Az általános munkajog elismeri a munkaadó két egymástól eltérő előjogát: a fegyelmezési jogkört és a szervezési jogkört. A rendszer egységes és egy bizonyos mértékig önszabályozó is. A büntetés-végrehajtási szervezet fő feladata a fogvatartás. Így nincs lehetőség a fogvatartás és a munka szétválasztására. A börtönmunka fő célkitűzése nem a termelés, hanem az elfoglaltság biztosítása, és ezáltal az állami célkitűzések megvalósítására szolgáló eszközök egyikének számít. Az egyes országokban egyre gyakrabban merül fel az ütközés kockázata azért, hogy átültetik a munkajogból kölcsönzött rendelkezéseket a börtön gyakorlatába, mivel nagyon különbözik egymástól a két gondolkodásmód. Szükséges tehát elkerülni azt a helyzetet, amelyben a szereplők mindegyike feljogosítva érzi magát arra, hogy a törvény alkalmazásával, vakon hozza meg a döntéseket. Sem a „jogom van”, sem a „tilos” kezdetűt.

Ütközés esetén a büntetés-végrehajtási törvény és annak végrehajtási rendeletei a fontosak.

Sokkal inkább igaz a büntetés-végrehajtásra, mint más területre az, hogy egyszerre kell kezelni a fogvatartottak és a börtönszemélyzet helyzetét.

Franciaországban több vizsgálat is megállapította, hogy az egyes bv. intézetek azt kérik a személyzettől: ne hasonlítsák a saját helyzetüket a fogvatartottakéhoz. Egy szociológiai tanulmány pedig azt emelte ki, hogy a börtönigazgatóság több jogcímen is úgy alakítja a börtönőrök helyzetét, hogy az hasonlóvá válik a fogvatartottakéhoz.

A büntetés-végrehajtási törvények nem rendelkeznek a börtönőrök helyzetéről, kizárólag a szakszervezeteknek van felhatalmazásuk arra, hogy a személyzet helyzetéről tárgyaljanak.

Az elmélet mindhárom országban aggályt kelt, különösen azzal kapcsolatban, hogy milyen helyet hagynak még a társadalomba való újbóli visszailleszkedés szerves részét képező „pártfogásnak” és „utánkövetésnek”.

3 Vö. Francia bv. törvény tervezet 14. §-ának miniszteri indokolása is leszögezte.

Nagyon hasonló a bv. intézetbe kerülést követő reintegrációs terv készítése, a fogvatartottak anyagi, biztonsági és fegyelmi körülményeinek mindhárom országban azonosaknak kell lenniük valamennyi fogvatartottra nézve, az egyéniesítésnek is ki kell terjednie a végrehajtási rezsimre is.

A próbára bocsátás Belgiumban és Franciaországban bíró által felügyelt biztonsági intézkedésekből tevődik össze. Igen hasonlóak a pártfogó felügyelet szabályai, a magyarországinál viszont jelentős mértékben szigorúbbak a kötelezési szabályok. Leggyakoribb a gyógykezelési kötelezettség és a sértett kártalanítása.

Amíg a közvetítői eljárást Belgiumban a büntető igazságszolgáltatás teljes hosszában, így a vizsgálat alatt és az elítélés után is alkalmazzák, Franciaországban és Magyarországon csak a szűkebb értelemben vett büntetőeljárás alatt.

A közérdekű munkát és a pénzbüntetést is bv. bíró változtatja át szabadságvesztésre mindegyiküknél. A pénzbüntetést viszont Belgiumban az Államkincstár felszólítására kell befizetni.

Jogkorlátozó büntetések (járművezetéstől, fegyverviseléstől, bizonyos tevékenység gyakorlásától eltiltás stb.) e két nyugat-európai országban is vannak, ott az időtartam viszont rövidebb, mint Magyarországon.

A hazai eredmények értékelése s a fejlesztés feladatainak meghatározása során tehát mindig nagy körütekintéssel szükséges eljárni. A belga, a francia és a magyar büntetés-végrehajtás szabályozása, intézményei és gyakorlata között régóta felfedezhető a hasonlóság, de az eltérés is, a gondok is érintőlegesen hasonlóak.

Ezek között külön említést érdemel a börtönök telítettsége, az elektronikus felügyelettel kapcsolatos elméleti aggályok felmerülése a szakirodalomban is, a reintegráció nehézségei, a visszaesők számának stagnálása a büntetési tételek szigorítása ellenére, a büntetés-végrehajtás és a biztonság kérdései, a közvetítői eljárás végrehajtási szakaszra való kiterjesztése. Nagy a hasonlóság a fogvatartottak jogai és kötelezettségei, foglalkoztatásuk, a jogorvoslati lehetőségek, a bv. bírák széles jogköre, továbbá az anyagi, biztonsági, fegyelmi körülmények stb. tekintetében.

Ha a rendszerekbe egy jobb, humán minőséget építenek be – amiről tudva lévő, hogy kevésbé múlik a megszerzett diplomán, mint egy ember helyzetfelismerő és megoldó képességén –, ez az, ami előrelépést jelenthet, sikerre vezethet napjainkban. A norma mellett, azzal együtt vagy azon túl, egyedül jobb humán minőség képes törvényes és egyszersmind emberséges választ adni a megmutatkozó kihívásokra. Ez a hagyományos eljárás és vég-

rehajtás bizonyos fokú bátorságot igényel minden nagy szervezeti rendszerben, az adott államtól függő intézményekre nehezedő terhek ismeretében.

A feldolgozás módszerét illetően megemlíteném, hogy ha az egyes országok büntetés-végrehajtási jogának (a továbbiakban: bv. jog) egyébként igen gazdag tartalmú kis részeit egymás mellett mutatnám be – a „színárnyalatokra” is figyelemmel –, a terjedelem sok kötetet, több ezer oldal nehezen átlátható terjedelmet eredményezne. Ezért célszerű, hogy az egyes országok bv. jogát összefüggésrendszerében mutassam be, néhány összehasonlító mondatot fűzve egyes jogintézményekhez, a továbbgondolkodásra, kutatásra is teret nyitva. Ha csak egy-egy kis részt ragadunk ki és hasonlítunk össze 30-40 oldalnyi terjedelem kedvéért, nem ismerhetjük meg az egész összefüggésében nézett lényeges jellemzőit.

A bűnözésre adott válasz, hogy intenzívebbé válik a büntetőjoghoz fordulás. Az 1970-es évekhez képest a fogvatartott népesség növekedése szinte minden nyugat-európai országban megfigyelhető, beleértve a hagyományosan mérsékelt országokat is. 1990 és 2012 között csak Finnországban nem emelkedett a fogvatartás mutatója, amely a szó szoros értelmében több országban is megugrott, például a 100 000 lakosra számított 66-ról 111-re Belgiumban, Franciaországban 82-ről 117-re, Görögországban 49-ről 112-re, illetve Olaszországban 57-ről 111,6-ra. Mivel a legtöbb (büntetés-végrehajtásba történő) belépési mutató (a 100 000 lakosra jutó befogadási arány évente) nem követi ugyanezt a tendenciát, a büntetések hosszúsága az, ami általában ezeket a növekedéseket magyarázza.⁴ Magyarországon 1995-től a bűnelkövetők számának csökkenését lehet látni (ENyÜBS adatok). A fogvatartottak létszáma is évről-évre csökken. 2018. december 31-én 113%-os volt a bv. intézetek telítettsége.

A bűnügyi háló kiterjesztési folyamataival kapcsolatosan új felfogás figyelhető meg. A nemzeti sajátosságoktól függetlenül az idő kifejezetten kevésbé kedvező azok számára, akik előre jelezték vagy egyszerűen támogatják a börtön megszűnését. A büntetés-végrehajtási férőhely – kapacitás – szinte majdnem mindegyik országban nőtt, néha drámaian, anélkül azonban, hogy ez a növekedés nagyobb hatással lett volna a börtönbeli „népsűrűsége”. A háló kiterjesztésének vizsgálata csak gyakorlati érdekeket szolgál a redukcionista reformok egy része hatásainak előrejelzésére vagy mérésére, másrészt viszont a fogalmak egyre inkább megoldásnak tekintik a válságban lévő büntetőrendszerek, bűnüldözés szükségleteihez történő átírása végett. A közösségben alkalmazott szankciókat tehát „közbenső szankcióknak” minősítik, amelyek talán nem csökkentik jelentősen a börtönpopulációt,

4 Európa Tanács, Annual Penal Statistics / Éves Büntető Statisztikai Adatok, Space I. 2011. évi felmérés, Strasbourg, 2013. május 3. http://www.3.unil.ch/wpmulspace/files/2013/05/SPACE_1_English.pdf

a költségeket vagy a visszaesést, de alkalmazásuk idején valós semlegesítési és a bűncselekmények elkövetését megelőző képességgel bírnak. Ebből a szempontból a börtönnépesség növekedése nem feltétlenül probléma egyesek szerint, mert olyan büntetések kiszabásáról van szó, amelyek súlyossága arányos a cselekmény súlyosságával, ami lehetővé teszi közbenső szankciók kiszabását, így a bíró kilép a börtön vagy a próbaidő egyedüli alternatívájából. Hasonlóképpen a börtönből való kijárás korlátozására szánt eszközök (kimenő, büntetés-végrehajtási szabadság, vagy feltételes kijárás korlátozására szánt eszközök) számának szaporodásával, vagy a büntetéshez különféle biztonsági intézkedések adásával (biztonsági őrizet stb.) bővülnek a lehetőségek.

A reform szó azt is jelenti, hogy „megszüntetés a jobbítás érdekében”.

A bűnözés valóságos jelenség. Ahhoz azonban, hogy a társadalom attól mentes legyen, az szükséges, hogy a bűnözéssel sebzett kollektív érzelmek a társadalom minden tagjánál, kivétel nélkül, vagyis az egyének tudatában teljes és abszolút összhangra találjanak. Ez egyébként lehetetlen, mert ha ilyen összhang létezne, akkor a bűnözés megváltoztatná formáját és a kollektív tudat (lelkiismeret gyengébb állapotait sértő támadások bűncselekménynek minősülnének, de mindenesetre a bűnözés eltűnése mindenképpen lehetetlen), lelkiismeret soha nem lesz képes minden egyes emberben egymásra találni, és így mindig lesznek különbségek, amelyek közül néhány büntetendő lesz.

A bűnelkövető is a társadalom tagja. A társadalomnak pedig a bűnelkövetésben megjelenő „betegséget” gyógyítania, de jobb esetben megelőznie kellene, s a „beteget” teljesen gyógyulttá tenni.

Ennek fényében állítható, hogy a büntetőpolitika egyetlen meghatározása sem mondhatja ki, miszerint célja a bűncselekmények felszámolása, mert ilyen megszüntetés lehetetlen. A büntetőpolitika semmiféle meghatározása azt sem foglalhatja magában, hogy büntetőpolitikai intézkedéseket csak a bűncselekményre gyakorolt várható hatásuk alapján hoznak meg, az intézkedésekkel okozott hátrányokat és költségeket figyelmen kívül hagyva. A büntetőpolitika az összes olyan szociálpolitikai erőfeszítést is magában foglalja, amelynek elsődleges célja a bűnözésből eredő társadalmi veszteségek, költségek teljes összegének szabályozása (beleértve az emberi szenvedést is), és ezeknek a társadalmi költségeknek a méltányos elosztása az érintett felek (a bűnelkövető, a sértett és általában a társadalmi közösség stb.) között.

Ebből a szempontból nézve a bűnözés társadalmi költségeiben – például a szabadságelvonás költsége, gyakran aránytalanul túlméretezett – általában mindenki vesztes; az elkö-

vető nemcsak a szabadságát, társadalmi életét (család, munka, szociális védelem stb.) veszíti el, de sokszor lealacsonyító és megalázó tartási körülményeket is elszenved. Büntetése is sok negatív hatást gyakorol szeretteire (partnerére, a gyermekeire, a szüleire stb.) és a saját jövőjére is; a sértett, ha van, csak ritkán kap jóvátételt, különösen pénzbelit, és tovább kell élnie szenvedésével, fájdalmával; a társadalomnak sok költséget kell viselnie, a börtönök építésének és fenntartásának magas költségeivel kezdve. A büntetőpolitika társadalmi költségeinek szabályozása ezért arra szólít fel, amit a gazdaságosság vagy a megtakarítás elvének nevezhetünk, ami a szubszidiaritás elvével találkozhat.

A szubszidiaritás elve alapvetően annak a ténynek tudható be, hogy a modern büntetőjog nem igazán engedi meg, hogy a börtönről a legvégső lehetőségként vélekedjünk. A szabadság elvonása mint a büntetőjogi reagálás ultima ratiója, mint a legvégső esetben alkalmazandó módszer, napjainkban a büntetésről szóló diskurzusok többségében jól beágyazódott eszme. Önmagában eléggé egyszerű elképzelés az, hogy a börtönt csak akkor szabad használni, ha a szabadságvesztésen kívüli minden más bűnügyi reakció lehetőségét már megpróbálták, vagy azt a legsúlyosabb esetekre kell fenntartani.

Közismert a szakmai és tudományos életben Cesare Beccaria (1738–1794) nagyon sok helyen és alkalommal megjelent, 1764-ben a büntettekről és a büntetésekről leírt véleménye, amely szerint a rossz, amelyet a büntetés okoz, nagyobb legyen annál a jónál, amelyet a bűnös a bűncselekményből húzott. Kritikusan írt az akkori előítéletekről, a bíróságok által bizonyítékok nélkül alkalmazott szankciók barbárságáról, a büntetőeljárások szabálytalanságáról, megreformálásának szükségességéről, a börtönök és tömlöcök ocsmányképéről, az elterjedt gyűlöletes szokásról, a bizonytalanságról. Felhívta a filozófusok, a bírák figyelmét, hogy emberséges nézeteket terjesszenek és szilárdítsanak meg. Különösen a büntetőjogi büntetések kiszabásának törvénybe foglalása és végrehajtási módozataik enyhítése mellett foglalt állást. A cselekményhez igazított, meghatározott és azonnali büntetést javasolt, s hogy a szabadságvesztés helyettesítheti a testi büntetést; a büntetés társadalmi hasznosságának kiemelt szerepet kell kapnia.

A depresszív válasz következményei az elkövetőre, az áldozatra és a társadalomra nézve nem lehetnek rosszabbak, mint a bűncselekmények következményei, vagy azok a következmények, amelyek akkor fenyegetnek, ha represszív válasz nem valósulna meg. Mindez szakítást tenne szükségessé az arányosság elvével és olyan elvvel történő felváltásával, mint ez.

Összességében, mivel a bűnözés társadalmi tény, így gyökeres kiirtásának megkísérlése teljesen hiábavalónak tűnik. Nevezetesen büntetés révén, mivel egyébként lehetetlen megtartani a szubszidiaritás elvét – legalábbis mind konjunkturális okokból, mind pedig a

modern büntetőjognak magának az alapjai miatt – a szabályozásra és a bűnözés társadalmi költségeinek méltányos megoldására irányuló törekvést kell szem előtt tartani, biztosítva, hogy a társadalmi reakciók követelményei ne legyenek erősebbek, mint a bűnözésé. Mindez szinte szükségszerűen – és minden esetben racionálisan – abolicionista gyakorlatot feltételez.

A dekriminalizáció az a folyamat, amely nemcsak mindenfajta szankció alkalmazásának megszüntetésére irányul meghatározott magatartással szemben, hanem a cselekmény (tárgyértelemben véve) „bűn” státusza, vagyis a bűncselekmény megszüntetésére is, míg a dekriminalizálás azon generikus folyamat – és ebben az értelemben még általánosabban, mint az előző –, mely a büntetőjogi szankciók alkalmazásának csökkentését célozza meghatározott magatartással szemben, akképpen, hogy ez a mérséklés tiszta és egyszerű megszüntetésükhöz is vezethet, végső soron pedig ennek a magatartásnak a dekriminalizálásához.

Amennyiben magában foglalja a dekriminalizáció a depoenalizáció (generikus) fogalmát, a visszavonás alapja pontosítást igényel. A visszavonási folyamat értékét illetően különbséget kell tenni a viszonylagos (relatív) s az abszolút depoenalizáció között. A relatív depoenalizáció a bűncselekmény vagy a büntetés büntetőjogi rendszerében bekövetkezett bármilyen fokú enyhítés vagy csökkentés, de megszüntetésük nélkül. Az abszolút depoenalizáció ezzel szemben az összes büntetés megszüntetése, de mégsem szinonímája a dekriminalizálásnak az érintett személyek vonatkozásában. Az érintettek szerint ugyanis a depoenalizáció objektív vagy szubjektív lehet. Az objektív depoenalizáció az egyes viselkedésekért járó büntetések csökkentése vagy megszüntetése, függetlenül attól, hogy ki tanúsítja az adott viselkedést. A szubjektív depoenalizáció a maga részéről a büntetések a személyek egyes kategóriái vagy bizonyos egyének számára történő mérséklését vagy megszüntetését jelenti, viselkedésüktől függetlenül (amely magatartások, más kategóriákba tartozó személyek vagy más személyek esetében tehát továbbra is büntetendő).

A folyamat alapját illetően, különbség van a de jure és a de facto depoenalizálás között, amennyiben a büntetőeljárás részét képező „elsődleges” és „másodlagos” kriminalizálási fázisoknak elsődleges, illetve másodlagos depoenalizálási fázisok felelnek meg, amelyekhez más-más jellegű tényezők tartoznak⁵, bár a szóban forgó fázisok között természetesen szoros kapcsolat állhat fenn. Ez a különbségtétel annál is inkább fontos, mert a törvény létrehozásának és alkalmazásának a racionalitása gyakran nem azonos: a parlamenti kép-

5 VAN DE KERCHOVE, M.: *Le droit sans peines. Aspects de la dépénalisation en Belgique et aux États-Unis*. Bruxelles, Publications des Facultés universitaires Saint-Louis / *Jog- büntetések nélkül. A depönalizáció aspektusai Belgiumban és az Egyesült Államokban*. Brüsszel, Szent Lajos egyetemi kari publikációk, 1987. 329.

viselő racionalitása különbözik a bíró vagy a rendőr racionalitásától, és hasonlóképpen, néha jelentősen különböznek a szereplők megfelelő cselekvési területein az erőviszonyok tétjei is, ebből ered a jog és a gyakorlat közötti távolság, sőt a gyakorlatok atomizálódása.

Ha a bűnözés társadalmi költségeivel mind szubszidiaritással érvelünk, a követendő ott már nem lehet a diverzifikálás, hanem inkább az elterelés mint folyamat útja, amely a büntetőrendszerből való mielőbbi kivezetést célozza.

A közvetítés olyan folyamat, amely lehetővé teszi a konfliktusban álló emberek számára, hogy aktívan részt vegyenek, amennyiben szabadon hozzájárulnak, az információk teljesen bizalmas kezelése mellett, a bűncselekményből eredő nehézségek megoldásában, semleges, kívülről harmadik félre támaszkodva, meghatározott módszertan szerint. A mediáció célja, hogy megkönnyítse a kommunikációt, és támogassa a feleket abban, hogy önmaguktól megállapodásra jussanak a megbékélés és a kárpótlás módozatairól és feltételeiről. Bár a jelenlegi szabályozások lehetővé teszik a közvetítés kérelmezését a büntetőeljárás során, Belgiumban minden szakaszában, így a büntetés végrehajtása során is, de számos ügyben még lehetne javasolni a közvetítői eljárás automatikussá tételét.

Magyarországon a 2013. évi CCXL. törvény 171. §-a értelmében az elítélt másik elítélt sérelmére megvalósított fegyelemsértése miatt indult eljárást a fegyelmi jogkör gyakorlója megszüntetheti, a fenytetés végrehajtását felfüggesztheti, ha az elítélt közvetítői eljárásban vesz részt. A közvetítői eljárás csak a sértett és az elkövető önkéntes hozzájárulásával folytatható le, mint egyenrangú felek között, amit az eljárás során bármikor visszavonhatnak. A közvetítői eljárást a bv. intézet állományának erre kiképzett tagja folytatja le azzal a céllal, hogy az elkövető tevékeny megbánását megalapozó megállapodás jöjjön létre a felek között.

Jogi szempontból a büntetés formális kritériumról ismerhető fel: a törvény által előírt és a büntetőbíró által kiszabott büntetés arra a személyre, akinek bűnösségét bűncselekmény elkövetése miatt megállapították.

A törvényhozó többféle eszközről rendelkezik, amikor a büntető törvény valamely magatartást büntetni rendel; a bűncselekmény elkövetőjének szankcionálása, ezek az eszközök az elkövető jogait és szabadságait érintik.

A büntetés szó etimológiai szempontból a latin poena szóból ered, amely a társadalom-ellenes cselekmény megváltási díjaként fordítható. A szó görög gyökere „súlyt”, „terhet” jelent, amikor a súly, teher a bűncselekmény kompenzációja.⁶

6 R. MERLE – A. VITU, *Traité du droit criminel / Értekezés a büntetőjogról*. Cujas, 1984. 767.

„A büntetés a bűncselekmény elkövetőjére kiszabott vezeklés. Közvetlen eredménye szenvedés okozása. A szenvedés fogalma elválaszthatatlan a büntetés elképzelésétől. Ez az, ami révén a büntetést más kényszerintézkedésektől, módszerektől meg lehet különböztetni.”⁷

A büntetést különösen a biztonsági intézkedésektől különbözteti meg az, hogy hasonló a büntetésre a biztonsági intézkedés, mert ennek is – a büntetéshez hasonlóan – célja a társadalom védelme, de abban különbözik tőle, hogy ezt a célt nem szenvedés elrendelésével kívánja elérni.

A biztonsági intézkedés hasznossága abban áll, hogy ártalmatlanítsa a bűnelkövetőt, hogy az ne jelentsen további fenyegetést a társadalomra. Közigazgatási intézkedés révén a biztonsági intézkedési hatósági és nem bírósági hatáskörbe tartozik, és mint ilyen, az egyéni szabadságokat kevésbé védi.

A büntetési és a végrehajtási célok koronként változtak. A társadalmi szabály megsértése az egész társadalomnak okozott sérelmet, amely azzal reagált, hogy az elkövetőre jogos szenvedést rótt, azzal a céllal, hogy helyreállítsa a bűncselekmény révén megzavart társadalmi egyensúlyt.

„Minden ismert jogrendszer, egészen korunkig, ismeri a társadalomból kiemelő büntetéseket. Ezek különösen gyakoriak voltak a régi korokban, különösen, mert az elimináció általános elrettentő hatása együtt járt azzal az előnnyel, hogy a felforgató elemtől szabadította meg a társadalmat.”⁸

A büntetés elimináló funkciója, amely ma is létezik pl. Franciaországban, az életfogytiglani szabadságvesztés büntetés révén, amelyhez nem mérsékelhető, 30 év biztonsági időszakot rendeltek, a következő régi büntetésekben található meg: halálbüntetés, kitelepítés, száműzetés, gyarmatra toloncolás, visszaesők felügyelet melletti elhelyezése (például munkahelyre), rendőri felügyelet alá helyezés.

A bosszú-büntetésfelfogás visszaszorulásával, miközben a társadalmak fejlődnek és szerveződnek, a jóvátétel került előtérbe. Így például a bűnelkövetőt mint fizikális személyt célzó megtorlás helyett a vagyon elleni támadás kerül előtérbe, pénzbüntetés vagy elkobzás formájában. Hasonlóképpen a vallás a büntetések enyhítésének irányába hat. A vezeklési szakaszban az figyelhető meg, hogy az egyház befolyása tulajdonképpen a büntetés enyhítésére irányul, de jól tükrözi a büntetés célját is. A vallásos vezekléssel való analógiával, amely a bűnnek vezeklés révén való jóvátételében áll, a büntetés a bűnelkövető lelkére ha-

7 H. DONNEDIEU DE VABRES: *Traité élémentaire de droit criminel et de législation pénale comparés / Alapvető értekezés az összehasonlító büntetőjogról és büntető jogalkotásról*. Sirey, 1942. 241.

8 Vö. BOULOC, B.: *Pénologie*. Dalloz, 2011. 9.

tás eszköze is lehet, mert a büntetés szenvedésre kárhoztatja, hogy meglakoljon bűnéért. A régi büntetések, rituális végrehajtásuk révén, különösen jól szemléltetik ezt az engesztelő jelleget: a közügyektől eltiltás, a vasba verés vagy a kényszermunka. Ez a vallásos befolyás a későbbiekben hozzájárult a fogvatartási rendszerek fejlődéséhez.

A büntető szankciók megfélemlítő vagy példaállító büntetései vagy büntetési módozatai közül példaként állítják a nyilvános megszégyenítést, a pellengérre állítást, a megjelölést, vagy a megbélyegzést, az ököl levágását. A kegyetlenségre szemléltető példát, leírást nyújt Michel Foucault a büntetéseknek és a börtönnek szentelt híres munkája, amelyben leírta, hogy egy XV. Lajos király életére késsel törő merénylőt hogyan végeztek ki nagy nyilvánosan 1757. március 12-én. „A párizsi templom főkapujánál lefolytatandó, megszégyenítő formák közötti nyilvános megkövetésre ítélték, ahová meztelenül, a tűzhalálra ítélték kénés ingében, kezében két libra súlyú, égő viaszfáklyát tartva, egy kordén vitték, majd ugyanezzel a kordéval a Place de Grève-re szállították az ott felállított vérpadra; csecseit, karjait, combjait, vádlijait fogóval tépték, mialatt az apagyilkosság elkövetésére használt kést tartó jobb kezét, amelyet zsineggel lekötöztek, kénés tűzben égették, azokkal a testrészeivel együtt, ahol kínozták, majd olvasztott ólomba, forró olajba, égő szurokba, olvadt viaszba dobták a testét; azután pedig végtagjainál fogva testét négy ló után kötötték, hamuvá égett tagjait a szélbe dobták, végül felnégyelték”.⁹

Már 1534-ben, híres ediktumában I. Ferenc maga is kinyilatkoztatta, hogy a büntetéseket azért rendelik el, hogy félelmet, rettegést keltsenek a gonoszokban, és példát adjanak. Ilyen mértékű kegyetlenség, elrettentés azért Magyarországon nem volt.

A jó útra térítés szakasz hívei szerint a vallásos erkölcsre figyelemmel a bűncselekmények többsége egyúttal bűn is. Ugyanígy, a kánonjogban a bűnhődés fogalmának biztosított hely mindenestre analógiára adott alkalmat a bűnök és a bűncselekmények levezeklése között, amelyet az egyházi jog büntetni rendel.

A büntetésnek ezzel az új felfogásával már nem annyira a bűnelkövető teste az, amelyre kínzások és csonkítások révén hatni próbálnak, és még csak nem is a lehetséges elkövető, akit megfélemlítéssel próbálnak elrettenteni, hanem az elkövető lelke az, amelyet több erkölcsi érzékkel próbálnak megteríteni.

A büntetésnek segítenie kell abban, hogy az elkövető megbánja és jóvátegye cselekményét. Ez a büntetés keresztény alapú felfogása, amely a későbbiekben általában a büntetés-végrehajtásra való elmélkedések és dolgozatok középpontjába került, így különösen Voltaire, Mirabeau, Bentham, Howard és az új társadalomvédelem munkáiban is.

9 FOUCAULT, M.: *Surveiller et punir, naissance de la prison / Felügyelet és büntetés, a börtön születése*. NRF, Gallimard, 1975. 9. és következő oldalak. Magyarországon: Gondolat, 1990.

Ez az eszmeáramlat hozzájárult a rabok fogvatartási körülményeinek javításához és a börtönszerkezetről való elmélkedéshez.

A büntetés vallásos felfogása a későbbiekben világiasabb irányba fejlődött, amely során a „társadalomba való visszafogadás” és „az elítélt társadalomba való ismételt beilleszkedés” fogalma a megjavulás-fogalom helyébe lépett. A büntetőpolitika a bűnözés és a bűnismétlés büntetések révén történő megelőzéséhez kapcsolódott, amelyet a bűnelkövetők „megjavítására” alkalmaztak, abban az értelemben, hogy a jó útra térítés általában mind javítást, mind pedig büntetést jelent. A jó útra térítés és a társadalomba való visszailleszkedés vagy beilleszkedés közötti finom eltérés az, hogy nem lehet szó erkölcsi megjavulásról, mert a büntetőjog megelégszik a társadalmi megjavulással, ami arra vezeti a bűnelkövetőt, hogy a továbbiakban megfeleljen a társadalomban való részvételhez lefektetett alapvető szabályoknak. Mivel a büntetés céljaként a társadalomba való visszatérést határozzák meg, a bűnelkövető személyiségének figyelembevételével kell döntenie a büntetésről és azt végrehajtani, ami különösen a humán tudományok (szakértői vélemények, megfigyelés...) alkalmazásával valósul meg.

Elvonulás a lélek megjavulása végett ugyanúgy, mint ahogyan a szerzetesek félrevonulnak cellájukba lelkük és a bűnösség üdvössége végett, a bűnelkövetők félrevonulása kedvező módszer lehet arra, hogy bűneikért megbűnhődjenek, miközben személyiségük fejlődik. XI. Kelemen Pápa később a Rómában, 1703-ban felépített Szent Mihály Börtön dísztermének falára vésette: „Nem elég megijeszteni a becstelen embereket a büntetéssel való fenyegetéssel; a büntetés rezsimje révén tisztességessé kell őket tenni”.

Oroszországban a Szent Mihály Börtönt, az első ilyen jellegű létesítményt a kolostori épületek ihlették, ahol a cellákat egy központi udvar körül alakították ki, a cella-típusú építkezések megsokszorozódtak, és a foglyokat éjszakára elkülönítették. Műhelyeket alakítottak ki a bűnelkövetők munka- és vallásos nevelés révén történő rehabilitációjának elősegítésére. Ezt az építészetet valósították meg Ausztriában és Hollandiában is.

„Az európai XVIII. század, felvilágosodás százada a filantrópok százada is; a filantrópia a társadalmi elit és a szegények közötti kapcsolatok új felfogása is.”¹⁰ A vallásos és világi eszmeáramlatok gondolatainak kereszteződésében Beccaria új felfogása a foglyok életkörülményeit helyezi előtérbe, mint amelyek alkalmasak arra, hogy részük legyen a foglyok megjavításában.

10 HOWARD, J.: *L'état des prisons, des hôpitaux et des maisons de force en Europe au XVIIIe siècle / A börtönök, a kórházak és a fegyházak állapota Európában a XVIII. században*. Újabb fordítás és kritikai kiadás: CARLIER, C. – PETIT, J. G. Les Éditions de l'Atelier, 1994. 33.

John Howard (1725–1790), angol puritán és filantrópus fáradhatatlanul látogatta a fogvatartási helyeket a legtöbb európai országban. Az egyik utazás elején elfogatta magát, és így ismerte meg a korabeli francia börtönöket. Az építészet hatását emelte ki az ilyen jellegű zárt világokban, zárkák építését, továbbá a jó útra térítésre törekvést javasolta a munka és a vallásos nevelés révén. Különösen fontosnak tartotta a testi higiénia, az egészséges táplálkozás és az egészséggondozás biztosítását. Művének hatása egész Franciaországban elterjedt, sőt Benjamin Franklin közvetítésével Amerikában is.

Jeremy Bentham (1748–1832) angol ügyvéd, a büntetés-végrehajtás elméleti szakembere a Bentham gyűrű alakú börtöntípus-építési tervek (panoptikum) ajánlása révén vált különösen híressé. Valójában ilyen terv szerint építettek fel egy intézetet; a panoptikumot két koncentrikus építmény egybeilleszkedése alkotja. A francia forradalmárok köre lelkesedett Bentham eszméjéért, olyannyira, hogy La Fayette a „francia polgár” címmel illette. A panoptikum gyűrű alakú építmény, amely egy udvart zár körül. Az udvar közepén torony áll. A gyűrű kisméretű cellákra oszlik, ezeknek kifelé is befelé is nyílik az ablakuk. Mind-egyik cellában egy személy tartózkodik, aki az intézmény céljától függően lehet írni tanuló gyermek, dolgozó munkás, jó útra térítendő fegyenc, de tébolyától megszállott őrült is. A középponti toronyban felügyelő foglal helyet. Mivel a cellákban kifelé és befelé egyaránt néznek ablakok, a felügyelők az összes fülkét átláthatják. Nem marad egyetlen árnyékos szöglet sem, a bentiek minden mozdulata ki van téve a felügyelő fürkésző tekintetének, aki a zsáruk mögül, félig tárt ablaktáblák mögé húzódva tartja rajta szemét a gondjaira bízott személyeken; ő mindent lát, míg őt senki sem láthatja. Bentham szerint ez az apró, ám annál csodálatosabb építészeti furfang számos intézménytípusban alkalmazható. A panoptikum egy olyan társadalmi és hatalmi működés utópiája, amelyet jól ismerünk jelenlegi életünkben, végső soron tehát egy valóra vált utópia. Magyarországon a Balassagyarmati Fegyház és Börtön épült ilyenek 1845-ben.

A parlamentális voluntarizmuson alapuló, humánus és korrekciós büntetésként, a régi rendszer kínjai elleni reakcióként a börtönbüntetésként jelenik meg a forradalom idején a büntető törvényhozásban.¹¹

Az 1789. évi Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata szerint a törvény egyformán törvény mindenki számára, akár védelmez, akár büntet. A nyilatkozat tartalmazza, hogy az egyéni szabadság csak szilárd garanciák mellett létezhet. A múltbéli visszaélésekkel való szakítás végett pontosan meg kell határozni a fogvatartásba vétel feltételeit, és humanizálni kell az egész büntetőeljárást. A nyilatkozat 7. cikke kimondta továbbá, hogy vád alá helyezni,

11 PETIT, J.-G. – CASTAN, N. – FAUGERON, C. – PIERRE, M. – ZYSBERG, A.: *Histoire des galères, bagnes et prisons / A gályarabság, a fegyházak és a börtönök története*. Magánkiadás, 1991. 110.

letartóztatni, s fogvatartani bárkit is csak a törvény által meghatározott esetekben és a törvény által előírt formák között lehet. A 8. cikk szerint a törvény csak szigorúan, s nyilvánvalóan szükséges büntetési tételeket állapít meg, s büntetéssel sújtani senkit másként nem lehet, mint a bűncselekmény elkövetése esetén meghozott és kihirdetett, valamint szabályszerűen alkalmazott törvény értelmében. Ugyanez az alapelv megtalálható később az 1810-ben kihirdetett francia büntető törvénykönyvben is.

A szabadságvesztés büntetés felváltotta a testi büntetéseket, jelentős törvényhozási reformok folyamánként az alkotmányozók kidolgoztak egy törvénycsomagot, amely mélyrehatóan megreformálta az igazságszolgáltatás teljes rendszerét, és amely a büntetőrendszerben szentesítette a szabadságvesztés büntetés jelentőségét.

Különbő elméletek keletkeztek a büntetés-végrehajtási rezsimmel kapcsolatos elgondolások tárgyában, a szabadságvesztés büntetés közösségben történő végrehajtását az egyszerűsége jellemzi. A fogvatartottak nappal együtt dolgoznak, és hálótermekben alszanak. Megjelent így a pennsylvania-i vagy philadelphia-i (rendszer Philadelphiában), amelynek fő jellegzetessége volt, hogy a fogvatartottat szigorúan elkülönítette és munkát végeztetett vele – akkoriban a legjobb módszernek tartották a foglyok erkölcsi megjavítását. Az auburni rendszer a pennsylvaniaitól eltérően a napközbeni közös fogvatartáson és az éjszakai elkülönítésen alapult, állandó csendben léttel. Az Egyesült Államokban alkalmazták ezt is először, Franciaországban ezt a rendszert Lucas főfelügyelő védelmezte.

Az ír rendszer a zárkás elhelyezés és az auburni rendszer váltakozó kombinációjában állt. 9 havi zárkás elhelyezés után a foglyot az auburni típusú intézetbe küldték. Az egyik kategóriából a másikba jutáshoz bizonyos számú pont volt szükséges. A módszer tehát az érintett érdekeltségén és büntetésén alapult, végül következett a feltételes szabadon bocsátás. Az ír rendszernek progresszív aspektusa volt, a büntetés-végrehajtási rezsim egyre enyhébbé vált, amint közeledett a szabadulás.

Charles Lucas (1803–1889) már 1828-ban könyvet jelentetett meg az európai büntetés-végrehajtási rendszer történetéről. A büntetés-végrehajtás tudományának előfutárát 1830-ban a bv. intézetek és a királyság különféle börtönei főfelügyelőjének nevezték ki, és életét a halálbüntetés eltörlésének, a különböző fokozatú börtönök közötti különbségtételnek és a fogvatartottak különböző rezsimbe sorolásán alapuló rendszer létrehozásának szentelte. Az elítéltek egymás közötti erkölcsi rontását megakadályozó rehabilitáció elve alapján a büntetés-végrehajtási reform is a munkát, a tanítást és a vallást jelölte meg az elítélt erkölcsi felemelkedésének alapvető eszközeként. 1846-ban saját pénzéből egy büntetés-végrehajtási mezőgazdasági telepet hozott létre és megvalósította a fiatalok bűnelkövetők védelméről való nagy álmát.

Alexis de Tocqueville és Gustave de Beaumont a pennsylvania-i rendszert támogatták a XIX. században és óvatosan állást foglaltak az állandó zárkás elhelyezés mellett. A pennsylvania-i rendszert alkalmazták a nagy idős elítéltek számára, 12 év után pedig az auburgi rendszert.

Napjainkban ezt „a büntetések személyre szabásának” vagy jogi nyelven „a büntetés egyéniesítésének” nevezzük.

A visszaesés megelőzéséért dolgozóktól elvárják, hogy ne csak az erkölcsről beszéljenek az elítéltnak, hanem azt is, hogy segítsék elő a társadalmi beilleszkedést gátló tényleges akadályok legyőzését, így az alkoholizmust, a családi válsághelyzeteket, a lakhatás hiányát, a munkanélküliséget vagy a szakképzés hiányát.

A helyreállító vagy jóvátételi igazságszolgáltatás fogalma a múlt század utolsó negyedében jelent meg az általános büntetéstudományban, kettős hatással: a sértett jobb figyelembe vétele a büntetőeljárásban, és a csupán büntető és a társadalomból kiemelő igazságszolgáltatás keretein való túllépés a bűnelkövető, a társadalom és a bűncselekmény sértettjei közötti mediáció elősegítésével, s annak lehetővé tételével, hogy az elkövető „jóvátegye” cselekményét.

„A század utolsó negyedében a sértett saját jogú társadalmi problémaként jelenik meg, a közpolitika önálló alanyaként, magának a bűnözés kérdésein túllépve, vagy azok mellett”.¹² Franciaországban az erőszakos cselekmények sértettjeit összefogó több mozgalom kezdett harcot azért, hogy a sértettek is kapjanak szót. Ezt a folyamatot nevezték „helyreállító igazságszolgáltatásnak”. Több büntetőjogász a helyreállító igazságszolgáltatásban a büntető rendszer végét látta erőszakossága és jogászkodása miatt. Számukra a jóvátétel nem korlátozódhat a büntetőjogi szabály megsértése miatti szankcióra. Ezzel szemben az igazságszolgáltatásnak helyreállítónak kell lennie, vagyis elméletileg a sértettet és az elkövetőt együtt rá kell bírnia, hogy közösen oldják meg a bűncselekmény következményeit.¹³ Ezek az alternatív eljárások olykor mellőzik a büntetőper nyomasztóságát és ünnepélyességét (amikor a büntetőeljárás alternatíváiként rendelik el) és az első bűncselekményes elkövető börtönbe zárását. Nevelő és pedagógiai értéket tulajdonítanak tehát neki.

12 ZAUBERMAN, R. – ROBERT, P.: *Du côté des victimes: un autre regard sur la délinquance / A bűnözés más megvilágításban, a sértettek szempontjából*. L' Harmattan, 1995. 20. és következő oldalak

13 *La justice restaurative: à la recherche d'une théorie et d'un programme / Helyreállító igazságszolgáltatás: elmélet és program után kutatva*. Criminologie, vol. 32., n° 1, Montréal, 1999. 7–29.

VÁLOGATÁS A SZAKIRODALOMBÓL¹

Büntetőjog, büntetőeljárási jog

Bartkó Róbert: *Az irreguláris migráció elleni küzdelem eszközei a hazai büntetőjogban.* Gondolat, Budapest, 2020

Bendzsel Miklós – Emőd Péter – Kármán Gabriella (szerk.): *Műtárgyhamisítás magyar szemmel (Ocsút a búzától).* OKRI, SZTNH, Budapest, 2019

Csák Zsolt: *Ítélet vádlott nélkül.* HVG-ORAC, Budapest, 2019

Görgényi Ilona – Gula József – Horváth Tibor – Jacsó Judit – Lévy Miklós – Sántha Ferenc – Csemáné Váradi Erika: *Magyar Büntetőjog – Általános Rész.* Wolters Kluwer, Budapest, 2019

Görgényi Ilona – Gula József – Horváth Tibor – Jacsó Judit – Lévy Miklós – Sántha Ferenc – Csemáné Váradi Erika: *Magyar büntetőjog – Különös rész.* Második, átdolgozott kiadás, Wolters Kluwer, Budapest, 2020

Papp Zsófia (szerk.): *Magyarázat a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 2017. évi LIII. törvényhez.* Wolters Kluwer, Budapest, 2019

Polgári jog, polgári eljárásjog

Both Sándor Ignác – Muzsalyi Róbert – Witzl Petra (szerk.): *Az új Pp. és a kapcsolódó iránymutatások.* Második, aktualizált kiadás, HVG-ORAC, Budapest, 2020

Determann, Lothar: *Determann adatvédelmi jogi útmutatója.* HVG-ORAC, Budapest, 2020

¹ Összeállította: Jónás Irén könyvtáros, Országos Kriminológiai Intézet.

Juhász Ágnes: *A szerződésmódosítás kérdésköre a magyar polgári jogban*. Wolters Kluwer, Budapest, 2019

Lamm Vanda – Sajó András (szerk.): *Studia in honorem Lajos Vékás*. HVG-ORAC, Budapest, 2019

Európai jog

Koltay András (szerk.): *Magyar és európai médiajog*. Harmadik, átdolgozott kiadás, Wolters Kluwer, Budapest, 2019

